

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETAS

MEDIACIJOS KATEDRA

ELENA NAVICKIENĖ

Atkuriamojo teisingumo ir tarpininkavimo studijų programa

Magistrantūros nuolatinių studijų II kursas, ATTmns0-01 grupė

ŠEIMOS MEDIACIJOS SOCIOLOGINIAI TEISINIAI ASPEKTAI

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovė

dr. Renata Mienkowska-Norkienė

VILNIUS, 2011

TURINYS

TURINYS	2
IVADAS.....	3
1. Šeimos mediacija. Samprata, raida, principai.....	5
2. Šeimos mediacijos sociologiniai aspektai	11
2.1. Sociologija. Šeimos sociologija.....	11
2.2. Šeimos konfliktų ypatumai, jų įtaka šeimos mediacijai	16
2.3. Sociologinių aspektų įtaka šeimos mediacijai skirtingose valstybėse.....	22
2.4. Smurtas šeimoje kaip sociologinė problema šeimos mediacijoje	28
2.5. Šeimos mediacijos sociologinių aspektų apžvalga	33
3. Šeimos mediacijos teisiniai aspektai	34
3.1. Šeimos mediacijos ir teisės sąveika.....	34
3.2. Šeimos mediacijos reglamentavimas Lietuvoje ir Europoje	35
3.3. Teisminė ir neteisminė mediacija.....	40
3.4. Mediacijos privalomumas	46
3.5. Šeimos mediatoriaus – teisininko problematika.....	49
3.6. Šeimos mediacijos būdu sudaryto susitarimo teisinis statusas.....	51
3.7. Šeimos mediacijos teisinių aspektų apžvalga.....	53
4. Tyrimo analizė	54
IŠVADOS IR SIŪLYMAI.....	59
LITERATŪROS SĄRAŠAS	62
SANTRAUKA.....	67
ZUSAMMENFASSUNG.....	68

IVADAS

Šeimos mediacija yra alternatyvus šeimos ginčų sprendimo būdas, kuris vis dažniau pasirenkamas daugelyje pasaulio valstybių vietoj bylinėjimosi teisme. Jautrus šeimos konfliktų pobūdis bei paties šeimos instituto svarba nukreipė ypač didelį tiek Europos, tiek viso pasaulio dėmesį į alternatyvius ginčų sprendimo būdus, kurie šeimos ginčų atvejais gali būti labiau palankūs ir ne tokie skausmingi šeimos nariams, o ypač vaikams. Šiame darbe nagrinėsime ne tik šeimos mediacijos sampratą, bet ir pagrindinius jos sociologinius ir teisinius aspektus, išskirdami ypač probleminius. Nors Lietuvoje šeimos mediacijos vystymasis dar neįgijo pagreičio ir ji dar yra retai taikoma, tačiau yra parašyta keletas mokslo darbų apie šį ginčų sprendimo būdą, ir ne tik šeimos ginčų atvejais. Mokslininkai nagrinėjo mediacijos sampratą, taikymą, teisinį reglamentavimą Lietuvoje ir pasaulyje, tad šiame darbe apie šiuos šeimos mediacijos aspektus kalbėsime tik tiek, kiek tai būtina nagrinėjant mūsų išskirtus šeimos mediacijos sociologinius teisinius aspektus. Pagrindinė šio tyrimo **problema** – kokie sociologiniai ir teisiniai faktoriai lemia pakankamai lėtą šeimos mediacijos paplitimą ir taikymą Lietuvoje. Dėl to šis tyrimas ir yra **aktualus** – Europos Sąjungos teisės aktais numatyta valstybių narių, tarp jų ir Lietuvos, pareiga plėsti alternatyvių ginčo sprendimo būdų taikymą, ir formaliai tokie reikalavimai Lietuvoje yra įgyvendinami. Tačiau rezultatas rodo kitokią realybę – šeimos mediacija Lietuvoje prigyja labai sunkiai. Tyrimo **tikslas** – pasitelkus įvairius tyrimo metodus, rasti atsakymą arba pateikti nuomonę apie aktualiausius ir problematiškiausius šeimos mediacijos sociologinius ir teisinius aspektus, bei apibendrinti jų įtaką šeimos mediacijai, ir tokiu būdu atrasti „vaistą“, galintį pakeisti tokią nepalankią situaciją šeimos mediacijos atžvilgiu Lietuvoje. Nagrinėdami šiuos aspektus, pasitelkėme tokius tyrimo **metodus**:

1. *Dokumentų analizės metodą*. Darbas rengtas remiantis analizuojant tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisės aktus, mokslinę literatūrą. Taip pat buvo ištirta Europos Sąjungos teisinė bazė šeimos mediacijos klausimais ir jos įtaka mediacijos vystymuisi Lietuvoje.
2. *Analitinį – kritinį metodą*. Tiriant įvairių mokslininkų darbus ir skirtingų valstybių teisinę bazę šeimos mediacijos klausimais neišvengiamai išryškėja įvairių sociologinių ir teisinių aspektų privalumai ir trūkumai, kuriuos šiame darbe ir įvertinsime.
3. *Lyginamąjį*. Tai vienas iš pagrindinių šio tyrimo metodų, ypač naudotas tiriant teisinį įvairių šalių reglamentavimą šeimos mediacijos klausimais.
4. *Istorinį*. Kai kuriuose skyriuose apžvelgsime ir istorinę tiek šeimos mediacijos plėtros, tiek jos reglamentavimo kaitą.

5. *Empirinė.* Buvo atlikta apklausa pagrindiniais šio tyrimo klausimais, o šio tyrimo rezultatai ir apibendrinimas aptariami darbo pabaigoje.

Tyrimo problemą sudaro keletas uždavinių, aktualių šiandien, kai kalbame apie šeimos mediacijos vystymąsi. Išskirtume tokius pagrindinius **uždavinius**, kurie padės atskleisti pagrindinę tyrimo problemą:

1. Kokia šeimos sociologijos, šeimos konfliktų ypatumų, bei tokių sociologinių aspektų, kaip smurtas šeimoje, įtaka šeimos mediacijai?
2. Kuo skiriasi šeimos mediacijos teisinis reglamentavimas Lietuvoje ir kitose valstybėse? Jo raida ir reikšmė šeimos mediacijos plėtrai.
3. Kurie teisiniai aspektai ir kiek lemia šeimos mediacijos vystymąsi Lietuvoje ir Europoje?

Šiame darbe pasirinkome nagrinėti tuos sociologinius ir teisinius šeimos mediacijos aspektus, kurie iki šiol Lietuvoje buvo mažai nagrinėti, kad ištirtume, ar ne būtent juose slypi lėtos šeimos mediacijos plėtros Lietuvoje priežastys. Toliau valstybėje vystant šį ginčų sprendimo būdą, šie klausimai gali tapti itin aktualūs.

Tyrimą pradėsime apžvalga, kas yra šeimos mediacija, kaip ji apibrėžiama ir kokie jos taikymo principai. Šis susipažinimas su šeimos konfliktams taikomu ginčų sprendimo būdu padės išskirti probleminius aspektus. Nors mediacijos tema vis labiau populiarėja, Lietuvoje šeimos mediacija dar nebuvo nagrinėta iš sociologinės pusės. Kas yra sociologija? Kuo ypatinga šeimos sociologija? Kurie jos aspektai padeda šeimos mediacijos vystymuisi, plėtrai ir kurie tam trukdo? Tad antroje dalyje ir bandysime atsakyti į šiuos klausimus. Sociologiniai šeimos mediacijos aspektai darbe bus apžvelgti palaipsniui pradedant nuo šeimos sąvokos, šeimos sociologijos ir formų, šeimoje kylančių konfliktų, jų priežasčių ir pasekmių, smurto šeimoje problematikos, kiekvieną iš šių aspektų siejant su šeimos mediacija. Visuma šių žinių padės kuo geriau atskleisti šeimos mediacijos privalumus ir taikymo problematiką iš sociologinės pusės. Iš teisinės pusės apžvelgsime šeimos mediacijos privalomumo problematiką, teisminės ir neteisminės mediacijos skirtumus, privalumus ir trūkumus, teisės ir mediacijos sąveiką ne tik teisinio reglamentavimo, bet ir šeimos mediatoriaus profesijos atžvilgiu. Darbo pabaigoje apžvelgsime atliktos vaikų teisių specialistų apklausos rezultatus. Visų šių aspektų nagrinėjimas padės mums patvirtinti arba paneigti **hipotezę**, jog Lietuvoje tiek teisinė, tiek sociologinė aplinka turi dar neatskleistų trūkumų, dėl kurių šeimos mediacijos plėtra yra itin lėta, ir į kuriuos iki šiol dar nebuvo atkreiptas reikiamas dėmesys. Kartu su darbo išvadomis pateiksime siūlymus, jei ši hipotezė pasitvirtins.

1. Šeimos mediacija. Samprata, raida, principai

Mediacija, ypač Lietuvoje, pakankamai naujas reiškinys. Ji atsirado kaip alternatyva kitiems ginčų sprendimo būdams, kurie tam tikrais atvejais gali sukelti daugiau žalos, negu naudos. Tai ypač aktualu šeimos konfliktų atvejais, kai teisminis ginčų sprendimo būdas turėtų būti naudojamas kiek galima rečiau, o vietoj to pasitelkus mediaciją, išvengiama žalingų tęstinių padarinių šeimos gyvenimui. Teorijoje išskiriama daugybė mediacijos apibrėžimų, ir dauguma apibrėžimo elementų priklauso nuo to, kuriuos mediacijos aspektus autorius laiko svarbiausiais. Pavyzdžiui, Marian Roberts nuomone¹, mediacija yra intervencijos forma, kai trečioji šalis, mediatorius, padeda šalims diskutuoti ir derėtis dėl joms svarbių klausimų. Mediatorius neturi suinteresuotumo ginču ir nesitapatina nei su vienos šalies interesais. Mediatorius negali nurodyti šalims ginčo sprendimo, šalys jį pačios turi priimti. Kiti autoriai pateikia kur kas lakoniškesnius apibrėžimus. Tomo Fisherio teigimu², mediaciją charakterizuoja tai, jog mediatorius palengvina sprendimų priėmimo procesą tarp dviejų ar daugiau šalių, kai kyla ginčas arba jo grėsmė. Daivos Račelytės teigimu³, mediacija – tai interesais grindžiamas konflikto sprendimo procesas, kurio metu neutrali ir nešališka trečioji šalis (mediatorius, tarpininkas) skatina ir padeda konfliktuojančioms šalims pasiekti abiem šalims priimtinus sprendimus. Taigi, nors autoriai ir pateikia skirtingus apibrėžimus, bet juos vienija bendri bruožai⁴:

- Tai yra sprendimų priėmimo procesas, kuriame dalyvauja besiginčijančios šalys;
- Šalims padeda trečioji šalis – mediatorius;
- Kuris palengvina bendrą sprendimo priėmimo procesą;
- Ir padeda šalims pasiekti abipusiai priimtino sprendimo;
- Kitas bruožas – mediatoriaus nešališkumas ir nesuinteresuotumas sprendimu.

Pateikti apibrėžimai aiškiai padeda atriboti mediaciją nuo kitų ginčo sprendimo būdų, ypač nuo ginčų sprendimo teismo būdu. Mediacijos atribojimas nuo teismo proceso mums padės išvelgti papildomus mediacijos bruožus, pagrindžiančius, kodėl mediacija turėtų vystytis ir būti vis dažniau taikoma ginčų sprendimams. Lygindami mediaciją su teismo procesu, galime išskirti tokius skirtumus⁵:

- Teismo procesas yra sukoncentruotas į praeities nagrinėjimą ir į klausimą, kas kaltas, o kas ne. Tuo tarpu mediacijos atveju šalys labiau orientuojasi į dabartinę situaciją ir į tai, kas bus

¹ Roberts M. Mediation in family disputes - principles of practice. (2nd edition) England: Ashgate. 1997. P. 4

² Fisher T. Family mediation and the dividing home. Psychiatry 5 (1). 1998 P. 19

³ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 189

⁴ Tatchell D. Perspectives on Inter-Professional Collaboration: Mediation. Rhodes University, East London. January 2000. P. 12

⁵ Бесемер Х. Медиация / ; [перевод с немецкого]. Духовное познание, 2004. P. 47

ateityje. Orientacija į ateitį, į tai, kaip sprendimas paveiks šalis po kurio laiko, yra netgi vienas iš mediacijos įrankių, kai šalys pasiekia aklavietę spręsdamos konfliktą. Centrinis klausimas mediacijoje tampa ne kaltųjų ieškojimas, o konflikto suregulavimas.

- Teisme galutinio teisėjų sprendimo pasekoje beveik visais atvejais pasiekama tik *win-lose* situacija, nes teismas sprendžia remdamasis teisės normomis ir faktinėmis aplinkybėmis, neieškodamas tokių sprendimų, kurie atitiktų abiejų šalių interesus. Mediacija šalims nubrėžia kur kas platesnes ribas ir leidžia pasireikšti kūrybingiems sprendimams – kai šalys gali susitarti dėl to, ko teismas tikrai nebūtų pasiūlęs, nes tiesiog neįsigilino į tikruosius šalių interesus. Visgi, kai kuriais momentais teismo sprendimai gali būti artimi mediacijos tikslui. Kalbame apie vieną iš teismų funkcijų. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – LR CPK) 2 straipsnis teigia, jog viena iš teismo funkcijų yra „kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių“⁶. Visgi šios funkcijos įgyvendinimas daugeliu atvejų apsiriboja formaliu pasiūlymu šalims susitaikyti, nesiimant dėl to jokių aktyvių veiksmų, tad, mūsų manymu, mediaciją šią funkciją įgyvendintų kur kas efektyviau.
- Kitas skirtumas – teisme vyrauja išorinė šalių kontrolė pasitelkiant civilinio proceso normas. Mediacijoje vyrauja savireguliacija – šalys pačios nusprendžia, koku keliu eis konflikto išsprendimo link.
- Teisėjai orientuojasi į teisės normas, tuo tarpu mediacijos procese mediatorius šalis orientuoja į patį ginčo objektą.
- Teismo sprendimas paprastai būna labai siauro spektro ir žvelgiama yra tik iš vienos perspektyvos – nekaltosios šalies – ir išsprendžiama būna (ir net ne visada iki galo), būtent tos šalies problema. Tuo tarpu mediacijoje stengiamasi apimti daugiau požiūrio taškų ir problemą spręsti kur kas plačiau, nei tai padaro teismo nutartis.
- Teismo procese taikomas įtikinėjimo metodas, o mediacijoje skatinamas šalių tarpusavio išklausymas.

Šiuo atveju, kyla klausimas, ar visi šie bruožai tinka kalbant ir apie šeimos mediaciją, ir kuo ji skiriasi nuo kitų mediacijos rūšių. Skyriuje apie sociologinius šeimos mediacijos aspektus mes išskirsime sferą, kurioje ši mediacija taikoma. Šiame skyriuje apsiribosime apžvalga, kokie bruožai padeda mums identifikuoti šeimos mediaciją, tiksliau, kuo ši mediacijos rūšis skiriasi nuo kitų. Iš esmės, šeimos mediacijai galioja panašūs reikalavimai, tačiau kai kurie aspektai yra akcentuojami labiau. Pavyzdžiui, šeimos mediacijos specialistas John Haynes pačią mediaciją apibūdina taip⁷ – tai procesas, kuriame trečiasis asmuo padeda šalims išspręsti ginčą. Pasiektas susitarimas išsprendžia problemą tokiu būdu, kad jis būtų priimtinas abiems šalims ir dėl to šalys galėtų toliau palaikyti gerus

⁶ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. 2 str. Žin., 2002, Nr. 36-1340

⁷ Haynes J. M., Charlesworth S. The fundamentals of family mediation. Federation Press, 1996. P.1

civilinius santykius. Tai ypač svarbu, kai šalys yra sutuoktiniai ir tokius santykius privalo palaikyti dėl savo vaikų. Sprendžiant iš tokio jo supratimo, vienas iš pagrindinių šeimos mediacijos akcentų yra šalių santykių atstatymas ir palaikymas ateityje, kuris ypač svarbus sprendžiant ginčus tarp šeimos narių, ne tik sutuoktinių. Tai ir būtų pirmasis požymis, kuris skiria šeimos mediaciją nuo kitų mediacijos rūšių. Savaimė aišku, negalima teigti, jog santykių palaikymas nėra svarbus medijuojant kitokio pobūdžio ginčus, tačiau šeimos ginčų atvejais ši funkcija yra viena iš pagrindinių.

Kitas aspektas, būdingas šeimos mediacijai ir skiriantis ją nuo kitų – susifokusavimas ne į savo ar kitos šalies, bet į vaikų interesus. Kalbame ne apie visas šeimos mediacijos taikymo sferas, bet būtent apie tas, kuriose dalyvauja vaikų interesai, o šioje srityje šeimos mediacija ir yra taikoma dažniausiai. Skyrybų ginčai, nesutarimai dėl vaikų globos, senelių noras bendrauti su anūkais, įvaikių noras užmegzti ryšius su biologiniais tėvais – visi tokie ir panašūs atvejai rodo, jog vaikai paprastai yra ne tik pačios šeimos, bet ir jos nesutarimų epicentre. Ir šeimos mediacijos tikslas – kad besiginčijančios šalys pirmiausia atsižvelgtų į vaikų interesus.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)⁸ išskiria ir dar vieną bruožą, kuo šeimos mediacija skiriasi nuo kitų – tai emocijų gausa. Šeimos ginčai paprastai sukelia ypatingą šalių stresą ir kitas neigiamas emocijas, tad jų valdymas turėtų būti vienu iš šeimos mediacijos uždavinių.

Vienas iš labiausiai šeimos mediaciją skiriančių bruožų yra ginčų, sprendžiamų šiuo būdu, pobūdis. Pats šeimos mediacijos pavadinimas suponuoja, kad ginčas yra sprendžiamas šeimos viduje – poreikis šeimos mediacijai atsiranda tada, kai kyla konfliktas tarp šeimos narių. Autoriai išskiria tokius atvejus, kaip nesutarimai dėl giminaičių priežiūros, jau minėti ryšių užmezgimas su biologiniais tėvais, senelių teisė matytis su savo anūkais, patėvio ar pamotės noras įsivaikinti dabartinio sutuoktinio vaiką ir kiti, patys įvairiausi ginčai tarp šeimos narių⁹. Taip pat įtrauktos tokios taikymo sferos, kaip vaikų globa, sugyventinių ginčai, priešvedybinės ir poveidybinės sutartys, šeimos turto padalijimas, šeimos verslo ginčai, giminaičių ginčai dėl testamentų, tos pačios lyties porų tarpusavio ginčai¹⁰. Visa tai veda prie vieno klausimo – kas yra „šeima“ šeimos mediacijos kontekste? Apie tai plačiau kalbėsime šio darbo skyriuje apie šeimos mediacijos sociologinius aspektus, kuriame ir apibrėšime tą sferą, kurioje taikomas šis ginčų sprendimo būdas.

Kitas šeimos mediacijos aspektas, kuris šiame darbe bus itin svarbus ir akcentuojamas kiekviename skyriuje, yra šeimos mediacijos principai. Vieni iš jų tinka ir kitoms mediacijos sritims, kiti būdingi tik šeimos mediacijai, tačiau visi yra itin reikšmingi ir jų visų turėtų būti paisoma. Kaip

⁸ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

⁹ Casals M. M. . Divorce Mediation in Europe: An Introductory Outline. Electronic Journal of Comparative Law, vol. 9.2 (July 2005), <http://www.ejcl.org/> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰ Massachusetts Council on Family Mediation <http://www.mcfm.org/what-family-mediation> (žiūrėta 2011.10.30)

matysime toliau darbe, kai kurie iš šių principų tam tikrais atvejais gali susikirsti, o šios kolizijos sprendimas šeimos ginčų atvejais gali būti kitoks, nei kalbant apie kitokio pobūdžio ginčus, bet visą svarbą galėsime įvertinti tik aptarę darbe minimus šeimos mediacijos sociologinius ir teisinius aspektus. Apie šeimos mediacijos principus kalba daugelis šeimos mediaciją tiriančių mokslininkų, taip pat jie būna reglamentuoti tiek tarptautiniuose, tiek nacionaliniuose teisės aktuose, tad įvairių šaltinių netrūksta. Vienu iš jų galime laikyti Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendaciją dėl šeimos mediacijos Nr. (98)¹¹. Nors šis tarptautinis teisės aktas yra rekomendacinio pobūdžio, bet kaip informacijos šaltinis puikiai tinka susipažinti su tuo, kas Europos Tarybos nuomone, yra šeimos mediacijos proceso principai:

1. Mediatoriaus nešališkumas;
2. Mediatoriaus neutralumas mediacijos rezultato atžvilgiu;
3. Mediatorius gerbia šalių požiūrį į ginčą ir palaiko šalių pozicijų lygybę diskusijoje;
4. Mediatorius neturi galios primesti šalims sprendimo;
5. Šeimos mediacijoje turi būti sukurtas šalių privatumas;
6. Mediacijos konfidencialumas;
7. Mediatorius turėtų, esant poreikiui, pasiūlyti šeimoms apsilankyti pas santuokų konsultantą ar panašios srities specialistą, kuris padėtų išspręsti jų vedybines ar šeimos problemas;
8. Mediatorius turi ypač susikonsultuoti su vaikų gerove, jų interesus, taip pat ir tėvų dėmesį nukreipti į vaikų poreikius ir priminti jiems jų pagrindinę atsakomybę (angl. *primary responsibility*) už vaikų gerovę;
9. Mediatorius turi atkreipti dėmesį į tai, ar šeimoje nėra smurto atvejų ar pavojaus, kad tokių atvejų gali būti, ir kokią poveikį toks aspektas gali turėti šalių derybinėms pozicijoms, bei įvertinti, ar tokiu atveju šeimos mediacija apskritai yra galima;
10. Mediatorius gali suteikti šalims teisinę informaciją, bet neturėtų teikti teisinių konsultacijų. Jis turėtų informuoti šalis apie galimybę pasikonsultuoti su teisininku ar kitu tos srities profesionalu;

Šie principai, išvardinti Rekomendacijoje, susiję su mediacijos procesu. Teorijoje taip pat pripažįstami ir kiti šeimos mediacijos principai, kurie yra ne ką mažiau svarbūs. Vienas iš jų – mediacijos savanoriškumas. Šis principas reiškia, jog šalys dalyvauja mediacijoje, nes pačios to nori, arba bent jau nėra verčiamos tai daryti. Savanoriškumo principas mediacijoje sukuria prielaidą, jog šalys kooperuosis konflikto sprendimui, nes daro tai savo pasirinkimu¹². Šis principas kai kuriose valstybėse yra sąlyginis, nes teisiškai gali būti nustatyta šalių pareiga ginčą spręsti mediacijos būdu prieš kreipiantis į teismą. Šis aspektas bus aptartas kalbant apie teisinius šeimos mediacijos aspektus.

¹¹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. III. Process of mediation [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

¹² Spenser D., Brogan M. Mediation Law and Practice. Cambridge University Press, 2006. P. 85.

Taip pat išskiriami tokie mediacijos principai, kurie būdingi ir būtini ne tik šeimos mediacijai:

- Akceptuotumo. Šalys turi akceptuoti mediatorių, kaip tinkamą tarpininką jų ginčo sprendime, turi juo pasitikėti;
- Profesionalumo. Mediatorius turi išmanyti mediatorių veiklos principus ir jų laikytis, o valstybė pagal galimybes turėtų kontroliuoti mediatorių profesionalumą. Vienas iš mediatorių savikontrolės mechanizmų – įsipareigojimas laikytis Mediatorių elgesio taisyklių ar kodeksų.
- Mediatoriaus įžanginės kalbos svarba – tarpininkas turi tinkamai ir išsamiai informuoti šalis apie mediacijos proceso eigą ir galimas pasekmes dar prieš prasidedant procesui.
- Susitelkimas į ateitį, o ne į praeitį¹³.

Taigi, mediacijos išskirtinumas matomas per pagrindinių jos principų prizmę. Šie principai iš dalies atskleidžia ir mediacijos skirtumus nuo kitų ginčo sprendimo būdų, ypač teismo, kuriame akcentuojamas daugeliu atveju kitokių principų veikimas. Šiame darbe taip pat matysime, kaip kai kurie teisiniai ar sociologiniai aspektai turi įtakos tam tikrų principų veikimui.

Kada mediacija pradėjo vystytis, kaip ir kur atsirado? Iš dalies mediacija egzistuoja taip seniai, kaip ir patys konfliktai – nuo žmonijos gyvavimo pradžios¹⁴. Nes konfliktai nuo senų senovės buvo sprendžiami pasitelkiant trečiuosius asmenis, tačiau pačios mediacijos, kaip tiksliai apibrėžto ir reglamentuoto konfliktų sprendimų būdo, vystymą galime datuoti nuo 1970 metų¹⁵, kai anglosaksų valstybėse, ypač JAV, dėl teismų darbo krūvio prasidėjo teismų krizė ir teko ieškoti būdų, kaip šalių ginčus spręsti be teismo įsikišimo. Visgi, mediacijos šaknys glūdi ne tik JAV, ir ne tik 20 a. pabaigoje – jei mediaciją suprasime per pagrindinius jos elementus – nešališko tarpininko įsikišimą į dviejų šalių konfliktą, kai sprendimą priima ne teismas, o pačios šalys, savanoriškai dalyvaudamos procese – tada tokį ginčų sprendimų būdą rasime kur kas ankstyvesniais laikais ir daugelyje valstybių¹⁶.

Ypač plačiai mediacijos idėja buvo taikoma senovės Kinijoje ir Japonijoje, kur religija ir filosofija ypač akcentavo šalių konsensusą, bendru sutarimu priimamus sprendimus ir harmoniją. Senovės Kinijoje mediacija buvo pagrindinis ginčų sprendimo būdas. Kinijoje iki šiol mediacija naudojama ir yra įteisinta įstatyminiu lygmeniu. Japonijoje šalių tarpusavio ginčus spręsdavo bendruomenių vadai.

Daugelyje Afrikos genčių iki šiol gyvuoja tradicija šaukti genčių susirinkimus, kai kyla genčių narių tarpusavio ginčai, juose mediatoriumi tampa visų gerbiamas asmuo, kad padėtų šalims išspręsti konfliktą. Nors tarpininko vaidmuo tokiais atvejais dažnai būna skirtingas, bet dauguma atveju yra ieškoma būdų ginčą išspręsti be teismo ir sankcijų. Mediacijos požymių galime rasti ir

¹³ Boulle L., Nesic M. Mediation. Principles, Process, Practice. Totel Publishing, 2005. P. 41.

¹⁴ Shamlkashvili, C. A. Mediacija kak metod vnesudebnogo razreshenija sporov [Mediation as a Method of Alternative Dispute Resolution]. Moskva: Mezhr regionalnyj centr upravlencheskogo i politicheskogo konsultirovaniya, 2006, P. 14.

¹⁵ Žalėnienė I., Tvaronavičienė A. The Main Features and Development Trends of Mediation in Lithuania: The Opportunities for Lawyers. Jurisprudencija 2010, 1(119). P. 229

¹⁶ Бесемер Х. Медиация / ; [перевод с немецкого]. Духовное познание, 2004. P. 54

Jordanijoje, Malaizijoje, Lotynų Amerikoje, Ispanijoje. Netgi Šventajame Rašte yra patariama savo ginčus spręsti ne teisme, o pasitelkti bendruomenės pagalbą. Viduramžiais Bažnyčia apskritai buvo pagrindinė mediacijos taikymo institucija. Šventikai buvo tarpininkai šeimos ginčiuose, taikant auką su nusikaltėliu, diplomatinuose nesutarimuose. Kalbant apie šeimos ginčus, Bažnyčia iki šiol aktyviai reiškia savo specifinę poziciją tam tikrais, šeimos mediacijai aktualiais klausimais – santuokinio gyvenimo, skyrybų, vaikų auklėjimo, tad religingose bendruomenėse patys šventikai sprendžia šeimų ginčus, pasitelkę savo supratimą apie tinkamą šeimos gyvenimą.

Kitas aspektas, kuris skatino ginčus spręsti ne teisme – noras nepriklausyti nuo valstybinės valdžios, ypač aktualus ir kitoms religinėms ar etninėms grupėms, gyvenančioms emigracijoje. Žydų bendruomenėms buvo svarbu, kad jų ginčai būtų sprendžiami pagal jų religines taisykles, kurių nesilaikė valstybių teismai – tų valstybių, kuriose žydų bendruomenės gyveno. Šiai bendruomenei buvo svarbu išlaikyti savo kultūrinį ir religinį identitetą, juolab kad kitokie ginčų sprendimo būdai pagal jų religiją net ne visada buvo leidžiami. Nepasitikėjimas valstybiniais teismais būdingas ir emigrantų grupėms, ypač kinų ir japonų, gyvenančių JAV, taip pat tam tikroms uždaro pobūdžio sektoms ir brolijoms (kvakeriams, menonitams¹⁷).

Tačiau pirmieji žingsniai mediacijos institucionalizavime pradėti JAV, kur jau 1947 metais įkurta Federalinė Mediacijos ir Taikinimo tarnyba (*Federal Mediation and Conciliation Service*). Tuo metu atsirado ir pats mediacijos terminas. Jau nuo 1960 metų JAV prasidėjo judėjimai prieš Vietnamo karą ir žmogaus teisių pažeidimus. Šių judėjimų pasekoje, taip pat dėl didelės sociologų, antropologų, kultūrologų ir kitų mokslininkų įtakos buvo pradėta ieškoti alternatyvų esamai teisinei sistemai. Nuo 1970 metų atsirado specializuoti mediacijos centrai, kurių šiuo metu jau yra daugiau nei 700¹⁸. JAV tuo metu buvo pradėti tyrimai taikaus ginčų sprendimo kryptimi ir buvo išsiaiškinta, jog 85% procentai ginčų, sprendžiamų mediacijos būdu, buvo sėkmingai išspręsti be teismo įsikišimo. Taigi, buvo pastebėta, jog mediacija leistų ne tik sumažinti teismų darbo krūvį, bet ir padėtų patiems šalies piliečiams daryti didesnę įtaką sprendžiant savo nesutarimus, kai tuo tarpu teisme tokią iniciatyvą labiausiai reiškia teismas. Pastaroji priežastis svarbi dėl to, jog JAV yra labai stipri pilietinė visuomenė, žmonės yra socialiai aktyvūs ir labiau linkę patys priimti sprendimus. Taigi JAV, vėliau ir Jungtinėje Karalystėje, pradėjo veikti įvairios mediacijos institucijos, skatinančios ginčų sprendimą mediacijos būdu, inicijuojančios mediacijos reglamentavimą ir tokiu būdu ją vystančios¹⁹.

Sritis, kurioje JAV mediacija augo greičiausiai, ir buvo šeimos konfliktai. Sparčiai augantis skyrybų ir dėl to kylančių ginčų skaičius perkrovė teismų sistemą, tad mediacija buvo pasitelkta kaip

¹⁷ Бесмер Х. Медиация / ; [перевод с немского]. Духовное познание, 2004. Р. 56

¹⁸ Там же. Р. 57

¹⁹ Taraškevičius R. Could mediation as one of the most important ADR forms exist under today's law in Lithuania? International Journal of Baltic Law No. 1. Vytautas Magnus University, School of Law; Florida Coastal School of Law, 2002 P. 147

tinkamas būdas spręsti šiai problemai. JAV kai kuriose valstijose netgi pradėta taikyti privaloma mediacija – kai teismas nepriima ieškinio dėl skyrybų, kol šalys neišbando mediacijos. Vėliau mediacijos institucionalizavimas paplito ir kitose anglosaksų valstybėse, taip pat Europoje. Visgi šiose valstybėse mediacijos plėtra eina labiau reglamentavimo keliu, o ne tokio natūralaus ir greito vystymosi, kaip JAV, tad apie plėtrą kitose valstybėse, kurios mums ypač artimos tiek savo patirtimi, tiek teisine sistema, bus kalbama apžvelgiant šeimos mediacijos teisinius aspektus, ypač šeimos mediacijos reglamentavimą Europoje ir Lietuvoje.

2. Šeimos mediacijos sociologiniai aspektai

2.1. Sociologija. Šeimos sociologija

Pradedant nagrinėti šeimos mediacijos sociologinius aspektus, būtina pradėti nuo sociologijos apibrėžimo, kad suprastume kokius šeimos mediacijos elementus apima sociologija. Sociologijos terminą sukūrė Auguste'as Comte'as (1798-1857), bet pats sociologijos mokslas atsirado gerokai prieš jo pavadinimą. Jo atsiradimą sąlygojo dvi didžiosios revoliucijos – 1789 m. Prancūzijos revoliucija ir XVIII a. pabaigoje Didžiojoje Britanijoje prasidėjusi pramonės revoliucija²⁰. Iki tol visuomenės elgsenos ištakas išreikšdavo religinės nuostatos, jas gaubdavo mitai, prietarai, tradicijos, ir tik XVIII a. pabaigoje atsirado objektyvūs ir sistemingi žmogaus elgsenos ir visuomenės tyrimai, o kaip savita teorija nuo kitų socialinių mokslų atsiskyrė XIX a.²¹. Pasak Anthony Giddens'o, „pagrindinis pertvarkymas – mokslo panaudojimas siekiant suprasti pasaulį, o mokslinio požiūrio plėtra iš esmės pakeitė nuostatas ir supratimą apie tikrovę. Racionalus ir kritinis pažinimas palaipsniui iš įvairių sričių išstūmė tradicija bei religija paremtus aiškinimus²²“. Taigi, kas yra ir ką tiria sociologija? Pagal Juozo Leonavičiaus „Sociologijos žodyną“²³, sociologija yra mokslas apie žmogaus, žmonių grupių, visuomenės socialinį gyvenimą. Analogišką apibrėžimą pateikia ir Anthony Giddens²⁴. Jis taip pat teigia, jog sociologijos reikalas – tirti sąsajas tarp to, kokius mus sukuria visuomenė, ir to, kokius patys save sukuriamo²⁵. Pasak kitų šaltinių, sociologija tiria savitus priežastinius ryšius, kurie lemia socialinių reiškinių atsiradimą, jų kitimą ir išnykimą. „Sociologijos uždavinys – atskleisti, koks yra

²⁰ Giddens A. Sociologija. Išleido UAB „Poligafija ir informatika“, 2005 m. P.23

²¹ Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A. Sociologijos teorijos. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas 2005. P. 8

²² Giddens A. Sociologija. Išleido UAB „Poligafija ir informatika“, 2005 m. P.23

²³ Leonavičius J. Sociologijos žodynas. Academia, 1993 m. Vilnius.

²⁴ Giddens A. Sociologija. Išleido UAB „Poligafija ir informatika“, 2005 m. P.20

²⁵ Ten pat. P.22

žmogaus elgesio socialinis būtinumas ir kaip jis pasireiškia²⁶. Būtent dėl tokio sociologijos uždavinio mums ir yra aktualūs šeimos mediacijos sociologiniai aspektai. Šis mokslas gali padėti atrasti tuos visuomenės ir šeimos raidos bei elgsenos ypatumus, kurie lemia vieno ar kito mediacijos stiliaus pasirinkimą skirtingose visuomenėse ar valstybėse, pačios mediacijos greitesnės ar lėtesnės plėtros priežastis ir aplinkybes, bei daugelį kitų šeimos mediacijos aspektų, kuriuos dar aptarsime šiame darbe. Pasak Giddens'o, sociologinė vaizduotė leidžia mums įžvelgti, jog daugelis tarsi visai asmeniškų įvykių iš tiesų atskleidžia didesnio masto problemas²⁷. Tai teigdamas jis pasitelkia skyrybų pavyzdį – šis procesas, iš vienos pusės, yra labai skausmingas asmeninis išgyvenimas. Bet iš kitos pusės, tai kartu yra ir viešoji problema, būdinga šiuolaikinėms visuomenėms, kur labai didelė dalis santuokų baigiasi skyrybomis.

Ypatingai mums svarbi bus šeimos sociologija. Ypač – pats supratimas, kas yra šeima. Nes nagrinėjant mokslinę literatūrą šiuo klausimu, susiduriame su skirtingomis šeimos ir jos formų interpretacijomis, kas gali lemti ir skirtingą supratimą apie šeimos mediacijos taikymą. Pagal vieną populiariausių apibrėžimų, šeima yra socialinė grupė, kurią sieja santuokos, kraujo (giminystės) arba įvaikinimo ryšiai, patvirtinti įstatymine arba socialiai pripažinta tvarka²⁸. Tačiau šis apibrėžimas tuo pačiu yra ir labai kritikuojamas, nes „neatspindi šiandieninės šeimyninio gyvenimo įvairovės, naujų socialinės sąveikos formų ir šeimos kaitos procesų, atskirdamas daugybę įvairių grupių, kurios laiko save šeimomis (globėjai ir jų globojami vaikai, partneriai, gyvenantys neregistruotoje santuokoje, įskaitant tos pačios lyties partnerius)²⁹. Nijolė Benokraitis pateikia kitokį šeimos apibrėžimą³⁰ - ji praplečia šeimos sampratą, šeimą apibrėždama kaip intymią aplinką, kurioje du ar daugiau žmonių sukuria socialinę grupę, kurioje:

- a) jos nariai yra siejami abipusių įsipareigojimų,
- b) kiekvieno šeimos nario tapatybė yra neatsiejama nuo grupės tapatybės šeimoje,
- c) grupę žmonių sieja artimi emociniai ryšiai ir funkcijos.

Ši šeimos samprata, nors ir labai plati, bei apimanti kur kas daugiau grupių, nei ankstesnis apibrėžimas, tačiau ir ji nėra visapusiška – neapima santuokos teisinio komponento ir vaiko socializacijos funkcijos. Beje, suformuoti šeimos apibrėžimą yra sudėtinga ne tik teoretikams. Politiniame lygmenyje – apibrėžiant šeimos narių teises ir įsipareigojimus, kurie bus pripažinti teisinių ir kitų socialinių institucijų lygmenyje³¹ - taip pat susiduriama su šia problema. Europos Tarybos

²⁶ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. P. 16

²⁷ Giddens A. Sociologija. Išleido UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005 m. P.21

²⁸ Klimas V., Stankūnienė V. Šeimos planavimas, Šeimos politikos koncepcija (projektas). Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1995.

²⁹ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 233

³⁰ Benokraitis N. V. Marriages and Families: Changes, Choices, and Constraints. New Jersey: Prentice Hall 2004.

³¹ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 234

Ministrų Komiteto Rekomendacijoje dėl Šeimos mediacijos „šeimos“, kaip ji suprantama šeimos mediacijos kontekste, apibrėžimas paliekamas valstybių narių įstatymų leidėjų valiai³². Lietuvos Respublikos Seimui tvirtinant Valstybinės šeimos koncepcijos nuostatas, politikų siūlomam Šeimos apibrėžimui (Šeima – sutuoktiniai ir jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra. Šeima taip pat gali būti nepilna ar išplėstinė³³), kilo diskusija dėl tokio apibrėžimo siaurumo, ir po kreipimosi į Lietuvos Respublikos Konstitucinį Teismą, buvo priimtas šio Teismo nutarimas, jog toks apibrėžimas per daug susiaurino šeimos, kaip konstitucinio instituto, turinį ir dėl to prieštarauja Konstitucijos 38 str. 1 ir 2 dalyse įtvirtintai šeimos, kaip konstitucinės vertybės, kuri gali būti sukurta ne tik santuokos pagrindu, sampratai³⁴. Tokia situacija parodo valstybės nevieningą poziciją šeimos atžvilgiu, kas ir suponuoja sudėtingą sociologinę aplinką šeimos vertybes puoselėjančioms tradicijoms, iš kurių viena galėtų tapti ir šeimos mediacija. Pavieniam mediatoriui teisiniai šeimos apibrėžimai paprastai neturi didesnės įtakos, nes problemas spręsti šeimos mediacijos būdu kreipiasi žmonės iš įvairių visuomenės grupių, kurios save laiko šeima, nors pagal teisinį ar kurio nors mokslininko teorinį apibrėžimą, tokia negalėtų savęs laikyti. Visgi pagrindines šeimos struktūras ir formas turime apžvelgti, kad būtų lengviau įsivaizduoti, kokią platų spektrą santykių, tiksliau, dėl tų santykių kylančių problemų, apima šeimos mediacijos taikymas. Ypač dėl to, jog skirtingas šeimos suvokimas, kaip pamatysime toliau darbe, lėmė ir skirtingą šeimos mediacijos vystymąsi daugelyje valstybių.

Tiek teoretikai, tiek įstatymai išskiria du pagrindinius šeimos tipus:

- Branduolinė šeima – tai socialinė grupė, kurią sudaro du priešingos lyties suaugę individai, susiję socialiai pripažintais seksualiniais santykiais, kartu su jų biologiniais vaikais ar įvaikiais³⁵.
- Išplėstinę šeimą sudaro dvi ar daugiau branduolinės šeimos, kurios yra viena su kita susijusios per tėvo/motinos-vaiko ryšį. Arba, kaip teigia minėtas Seimo nutarimas dėl Valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo, išplėstinė šeima – tai sutuoktiniai, jų vaikai (įvaikiai), jeigu jų yra, ir kartu gyvenantys artimieji giminaičiai³⁶.

³² „Family mediation may be applied to all disputes between members of the same family, whether related by blood or marriage, and to those who are living or have lived in family relationships as defined by national law“. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

³³ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Valstybinės šeimos koncepcijos patvirtinimo. 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569. Žin., 2008, Nr. 69-2624. 1.6 punktas

³⁴ Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008

³⁵ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 235

³⁶ Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Valstybinės šeimos koncepcijos patvirtinimo. 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569. Žin., 2008, Nr. 69-2624. 1.6 punktas

Kaip ir minėta anksčiau, vadovautis vien tik šia klasifikacija nėra labai tiksli, nes dėl visuomenės kaitos supratimas apie branduolinę šeimą yra labai išsiplėtęs – jis gali apimti net ir tos pačios lyties atstovų sudarytą sąjungą, taip pat ir kitas šeimos formas. Be to, šiuolaikiniai sociologai skiria ir trečią formą – nepilną šeimą, gyvuojančią be vieno iš tėvų. Kur kas tiksliau būtų į šeimą žvelgti kaip į socialinį institutą, kuris „per apeiginius ir techninius ritualus yra skirtingų asmenybių bendros šeimos kūrimo, kiekvieno šeimos nario jausmų ilgalaikio įteisinimo ir vientisumo, kaip šeimos vieneto išlikimo, sąlygos rezultatas³⁷“. Ir taip pat svarbu pagrindinę šeimos struktūrą suvokti ne kaip tam tikrų lyčių ar teisinių santykių bendrą darinį, bet kaip dviejų aspektų – padėties šeimoje ir vaidmens – jungtį. Būtent toks suvokimas priartins mus prie tokios šeimos sampratos, kuri padės susiorientuoti šeimos santykių įvairovėje iškilus šeimos mediacijos poreikiui. Pasak Jolantos Reingardienės, subjekto padėtis šeimoje išreiškia individo vietą ir santykius šeimos struktūroje (pvz., sūnaus padėtis sąlygoja jo santykius su kitais šeimos nariais), o subjekto vaidmenį apibrėžia tam tikras teisių, įsipareigojimų ir lūkesčių darinys³⁸. Toks šeimos socialinio instituto suvokimas leidžia žvelgti į šeimą, kaip žmogaus požiūrį, jausmus, elgseną, išorinio pasaulio suvokimą lemiantį veiksnį ir šio tyrimo kontekste suprasti, kiek tai turi įtakos šeimos mediacijos vystymuisi, plėtrai ir taikymui.

Literatūroje sutinkama ir šeimos modelio sąvoka. Tai kur kas platesnė nei šeimos tipas sąvoka, apimanti ne tik suvokimą šeimos kaip branduolinės ar išplėstinės, bet taip pat ir įtraukianti tokius aspektus, kaip įteisinimo faktas (yra ar nėra sudaryta santuoka), šeimų skirstymas pagal gyvenamąją vietą (sociologai skiria patrilokalinę (kai sutuoktiniai gyvena pas vyro tėvus), matrilokalinę (kai gyvenama pas žmonos tėvus), neolokalinę (kai sutuoktiniai gyvena atskirai nuo tėvų) šeimas. Šeimos taip pat skirstomos pagal paveldėjimą, valdžios pasiskirstymą šeimoje (patriarchalinė, matriarchalinė, egalitarinė)³⁹. Visi šie atskirų valstybių ar tautų šeimų apibūdinimai kartu ir sudaro šeimos modelį, būdingą kiekvienai valstybei ar tautai, bei turintį įtakos šeimos mediacijos plėtrai ir vystymuisi.

Kitame skyriuje nagrinėsime šeimos konfliktų ypatumus, kurie bus antras žingsnis sociologinių šeimos mediacijos aspektų tyrime. Tačiau pirma būtina išnagrinėti šeimos funkcijų reikšmę šeimos, kaip socialinio instituto, supratimui. Nes būtent šeimos funkcijos ir dėl jų kylantys konfliktai dažnai sudaro šeimos mediacijos būdu sprendžiamų problemų branduolį. Apie šeimos funkcijas kalba struktūrinio funkcionalizmo teoretikai, ypač Talcott Parsons. Remiantis šia teorija⁴⁰, šeima apima 3 bendrąsias charakteristikas:

³⁷ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 236

³⁸ Ten pat P. 236

³⁹ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas 2004.

⁴⁰ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 237

1. Šeima, kaip socialinis institutas, yra kultūriškai universali, tokia pat sena kaip ir žmonijos kultūra;
2. Šeima yra esminis socialinis institutas:
 - šeimos vaidmenys yra vieninteliai, kuriuos atlieka visi visuomenės nariai;
 - asmenys per šeimą yra susiję su makrosocialine struktūra.
3. Šeima yra multifunkcinis institutas. Šeimos funkcijos yra esminės šeimos nariams ir visuomenei.

Taip pat šie teoretikai išskiria universalias šeimos funkcijas⁴¹:

- Vaikų globa ir socializacija. Vaikas socializuojasi per vaidmenis, įsipareigojimus ir lūkesčius, siejamus su tam tikra situacija ar padėtimi šeimoje. Visgi pripažįstama, jog ši funkcija palaipsniui mažėja dėl kitų socialinių institutų įtakos vaikams – švietimo sistemos, žiniasklaidos, bendraamžių.
- Seksualinės veiklos legitimizavimas. Pasak struktūrinio funkcionalizmo teoretikų, santuoka yra universaliosiai priimtina seksualinio elgesio sąlyga, ribojanti nesantuokinius seksualinius santykius. Tačiau kategoriškai remtis šia funkcija (kaip ir kitomis šioje klasifikacijoje) negalima, nes seksualinio elgesio normos skiriasi tiek skirtingose visuomenėse, tiek tarp skirtingų kartų. Bet ir atmesti šios funkcijos negalime, nes tai padeda suprasti elgseną tų šeimų, kurios neišsina už, pasak šios teorijos, „tradicinės šeimos“ ribų.
- Reprodukcinė. Ši šeimos funkcija užtikrina visuomenės tęstinumą, ji taip pat priskiria tėvo ir motinos vaidmenis globojant vaikus.
- Emocinė parama. Šeima suteikia globą, meilę, ir emocinę paramą, reikalingą laimei, sveikatai ir saugumui užtikrinti. Tiesa, pripažįstama, kad tokius poreikius galima išpildyti ir kitose socialinėse grupėse, tačiau šeima iš jų būtų pirminė.
- Socialinė padėtis. Kiekvienas asmuo gimsta tam tikroje rasinėje, etninėje, religinėje grupėje, užimančioje ir tam tikrą socialinę padėtį visuomenėje. Ši padėtis laikui bėgant gali kisti, tačiau šeima išlieka tuo ramsčiu, kuris padeda šią padėtį visuomenėje rasti ir suvokti, taip pat ir siekti tam tikro statuso visuomenėje.

Į visas šias išvardintas funkcijas reikia žvelgti tik sociologiškai – ne visada įmanoma jų visų pritaikyti konkrečiai šeimai, ne tik dėl skirtingų žmonių gyvenimo situacijų, bet ir dėl to, jog šios funkcijos nėra tiek universalios, kad apimtų besikeičiančioje visuomenėje vis atsirandančias naujas šeimos formas, kuriose gali atsirasti papildomų funkcijų, o kuri nors iš minėtų – prarasti reikšmę. Tačiau šios bendrai apibrėžtos funkcijos gali padėti suprasti itin probleminius šeimos konfliktų ypatumus, apie kuriuos kalbėsime toliau. Žiūrint iš struktūrinio funkcionalizmo teoretikų pusės, kurie

⁴¹ Leonavičius V. Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas. Ištrauka iš: Jolanta Reingardienė. Šeimos Sociologija. P. 238

akcentuoja šeimos instituto visa apimantį pobūdį, galime pripažinti, jog asmens problemos dėl šeimos funkcijų sutrikimo paprastai sukelia problemas ir kitose žmogaus gyvenimo srityse, o tai ir pabrėžia šeimos mediacijos, kaip netgi pamatinės mediacijos srities, svarbą ne tik pačiam asmeniui, bet ir visuomenei. Būtent ji turėtų būti suinteresuota, kad šeimos konfliktai būtų sprendžiami dar tada, kai jie nesukėlė grandininės reakcijos ir neišsiplėtė į ginčus darbe, konfliktus su teisėsauga, bei kitas sritis. O kalbant apie šeimos funkcijas, šeimos mediatoriai dažniausiai susiduria su šeimų konfliktais būtent tada, kai kuri nors iš minėtų funkcijų sutrinka. Tiek nesutarimai dėl vaikų priežiūros, tiek emocinės paramos trūkumas, tiek netgi seksualinių santykių sutrikimai atveda šeimas prie tos ribos, kai problemai spręsti reikia pasitelkti tarpininką. Teismas šiuo atveju kur kas mažiau tinka, nei mediacija, nes šeimų konfliktai paprastai slepia ne teisių ir pareigų, o kur kas giliau slypinčių interesų susikirtimus, kuriuos šeimos mediacijos procese atskleisti ir išspręsti lengviau nei teisme.

2.2. Šeimos konfliktų ypatumai, jų įtaka šeimos mediacijai

Šeimos mediacijoje vienas iš svarbiausių aspektų yra konfliktas. Nes be jo mediacija tiesiog neprasideda, jai nėra poreikio. Kas yra konfliktas? Kas būdinga šeimos konfliktams ir kuo jie skiriasi nuo kitų konflikto rūšių? Atsakymai į šiuos klausimus padės mums suformuluoti priežastis, dėl ko visuomenėje iškyla šeimos mediacijos poreikis, ir kokios priežastys lemia, kad ji vis dėlto nepasirenkama konfliktui spręsti. Tad šiame skyriuje gilinsimės į konflikto sampratą, šeimos konfliktų ypatumus.

Konflikto sampratą pakankamai skirtingai pateikia daugelis autorių. Kaip lakoniškiausią konflikto apibrėžimą galėtume išskirti konflikto supratimą kaip nesutarimą ar nesuderinamumą - tokį supratimą pateikia konflikto studijų žodynas⁴². Tačiau šis apibrėžimas kiek per trumpas, kad įgalintų suprasti konflikto sampratą, kurią nagrinėja konfliktų studijų pagrindai. Šio tarpdisciplininio mokslo objektas yra socialinis konfliktas. Socialinis konfliktas rusų mokslininkų⁴³ yra apibrėžiamas kaip aštrus reikšmingų nesutarimų, kylančių socialinės veiklos procese, vystymo ir užbaigimo būdas, pasireiškiantis konflikto subjektų prieštaravimu vienas kitam ir lydimas neigiamų emocijų subjektų santykiuose. Pagal Juozą Lakį⁴⁴, socialinis konfliktas nagrinėja socialinius prieštaravimus ir susidūrimus, kuriuos patiria žmonės savo veikloje ir tarpusavio sąveikose. Jis apima įvairias konfliktų klases, nuo tarpasmeninių iki tarptautinių. Mūsų darbe bus aktualūs būtent tarpasmeniniai konfliktai,

⁴² Douglas H. Yarn. Dictionary of Conflict Resolution. Jossey-Bass, 1999.

⁴³ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. Р. 31

⁴⁴ Lakis J. Konfliktų sprendimas ir valdymas. Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 13

nes jų sprendimas ir yra pagrindinė šeimos mediacijos paskirtis. Daiva Račelytė⁴⁵, apibendrindama įvairius konflikto apibrėžimus, išskiria tris savybes, būdingas konfliktams:

1. Veikėjai, arba konflikto šalys. Dalyviai turi būti bent du.
2. Nesuderinamumas. Konfliktui kilti svarbus priešingų polių buvimas, kai šalys turi tarpusavyje nesuderinamus reikalavimus, požiūrius, siūlymus.
3. Elgesys, veiksmai. Bent viena iš šalių konflikte turi būti aktyvi.

Taigi, be vieno iš šių trijų elementų negalėtume konstatuoti, jog kilo konfliktas. Pats konfliktas savaime nepasižymi vien tik destruktviu pobūdžiu. Konfliktų sprendimas gali privesti ne tik prie konstruktyvių rezultatų, bet ir pati konflikto eiga gali atnešti šalims naudos. Rusų mokslininkai išskiria daug teigiamų funkcijų ir skirsto jas pagal naudą besiginčijančioms šalims arba visuomenei. Šalims konfliktas gali turėti tokios teigiamos reikšmės⁴⁶:

- Konfliktas atskleidžia asmens informacijos spragas ir padeda jas pašalinti.
- Padeda įvertinti tiek savo, tiek kito asmens psichologines savybes, vertybinę orientaciją, veiklos motyvus, padeda išmokti išsaugoti psichologinį stabilumą kilus dar sunkesnėms situacijoms.
- Šalina psichologinę įtampą.
- Padeda vystyti asmenybę. Pasak Daivos Račelytės, kuria ir stiprina asmeninį tapatumą⁴⁷.
- Gali pagerinti asmeninės veiklos kokybę.
- Sąžiningų tikslų siekimas konflikto būdu pakelia asmens autoritetą kitų žmonių akyse.
- Konfliktas gali būti ir saviraiškos forma, padedanti suformuoti savo poziciją tarp kitų asmenų.
- Daiva Račelytė išskiria dar ir tokias teigiamas konflikto funkcijas, kaip konfliktuojančių šalių galios palyginimas, oponentų galimybių išsiaiškinimas, naujovių, pokyčių, raidos ir domėjimosi skatinimas

Kalbant apie naudą visuomenei, išskiriami tokie teigiami aspektai:

- Padeda padidinti žmonių socialinį aktyvumą.
- Iškelia viešumon neišspręstas problemas.
- Padeda susidaryti bendrą vaizdą apie visuomenės nuomonę.
- Gali padėti sukurti naujas palankias sąlygas kitiems asmenims.
- Gali padėti suvienyti asmenis prieš aukščiau esančius subjektus. Daiva Račelytė tai įvardijo kaip grupės sutelktumą, energijos telkimą išoriniams sunkumams įveikti, asociacijų ir koalicijų sukūrimą, grupės stabilizavimą ir vienijimą.

⁴⁵ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 7

⁴⁶ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. P. 121

⁴⁷ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 8

- Padeda surasti produktyvius problemų sprendimo būdus.
- Optimizuoja tarpasmeninius santykius, konflikto išsprendimu sukurama palanki bendradarbiavimo aplinka.
- Pasak Daivos Račelytės, konfliktai taip pat padeda kurti naujas normas, taisykles, atsirasti naujoms elgesio formoms⁴⁸.

Apie neigiamus konfliktų aspektus visuomenėje kur kas daugiau žinoma, nes pati konflikto sąvoka inspiruoja neigiamas asociacijas. Tačiau, kaip pamatėme iš anksčiau paminėtų teigiamų konflikto savybių, konfliktas gali būti ir konstruktyvus. Visgi būtina paminėti ir jo destruktivias savybes, kurias išskiria Daiva Račelytė⁴⁹ ir Anatolijus Ancupovas⁵⁰:

- Neigiamas psichologinis poveikis konflikto dalyviams.
- Tikėtinas fizinės ir psichologinės jėgos panaudojimas.
- Streso ir iš to sekančių ligų kilimas.
- Išnaudojimas materialinių, dvasinių, gyvybinės energijos resursų, didelės emocinės sąnaudos. Tokias sąnaudas gali patirti ir trečiosios šalys.
- Tarpusavio santykių griovimas, priešiško jausmų oponentui sukėlimas, keršto iššaukimas.
- Asmens veiklos efektyvumo trikdymas, darbo kokybės smukdymas.
- Netinkamas ir destruktivus konflikto išsprendimas gali tapti precedentu ir pavyzdžiu kituose konfliktuose.
- Gali suformuoti neigiamas asmens nuostatas – tokias, kaip netikėjimas teisingumu, įsitikinimas, jog nugalėti tik stipriausieji, netikėjimas, kad esama probleminė situacija gali turėti ir teigiamų išeičių.
- Sudėtingas santykių atkūrimas po konfliktinės situacijos.
- Socialinio psichologinio klimato pablogėjimas.

Patys konfliktai mokslininkų yra klasifikuojami pagal įvairiausius kriterijus. Pagal sprendimo būdą konfliktai skirstomi į prievartinius ir neprievartinius, pagal kilmę arba konfliktui spręsti taikomus sociologinius metodus – į politinius, socialinius, ekonominius ir organizacinius, pagal poveikį arba dalyvių statusą – į vertikalius ir horizontalius, pagal išreikštumo laipsnį – į atvirus ir slaptus⁵¹, tačiau viena klasifikacija mums ypač aktuali – S.M. Emeljanovo⁵² pateikiamas konfliktų skirstymas pagal sferą, kurioje kilo konfliktas:

- Ekonominiai;

⁴⁸ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 8

⁴⁹ Ten pat P. 8

⁵⁰ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. P. 119

⁵¹ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 10

⁵² Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. P. 92

- Ideologiniai;
- Socialiniai-buitiniai;
- Šeiminiai-buitiniai;

Pagal žmogaus veiklos sferas skirstymas sutinkamas ir toks⁵³:

- Šeiminiai;
- Buitiniai;
- Gamybiniai;
- Darbo;
- Politiniai;

Šis skirstymas mums svarbus dėl to, jog šiame darbe labiausiai gilinsimės į šeimos konfliktus. Tad iš šių klasifikacijų galime daryti išvadą, jog mokslininkai šeimos konfliktus nuo kitų skiria pagal žmogaus veikimo sferą. Tačiau vienas skirstymas, sutinkamas daugelyje mokslinių darbų, yra klasifikacija pagal konfliktų atsiradimų priežastis, kitaip vadinama Moore'o konfliktų ratu. Šia klasifikacija remiasi tiek Daiva Račelytė⁵⁴, tiek Juozas Lakis⁵⁵, tiek kiti mokslininkai, o šis skirstymas mums aktualus tuo, jog kiekvienas iš šių elementų yra sutinkamas ir šeimos konfliktuose. Moore'o konfliktų ratas (1 pav.) apima šiuos konfliktų tipus:

- Interesų konfliktai. Šie konfliktai kyla dėl išteklių stokos, tiksliau, dėl skirtingų dviejų šalių interesų, kurie yra nesuderinami tarpusavyje, ir dėl kurių šalys varžosi. Interesai gali būti tiek dvasiniai, tiek materialiniai, tiek procedūriniai.
- Santykių konfliktai. Jie kyla dėl šalių skirtingo elgesio, skirtingos asmeninės kultūros ar netinkamo vienas kito interpretavimo, klaidingų stereotipų, pasikartojančio neigiamo elgesio.
- Struktūriniai konfliktai. Jie dažnai kyla tarp pavaldumo santykiuose esančių subjektų. Struktūrinis konfliktas iškyla, kai subjektai veikia toje pačioje sistemoje, tačiau pasireiškia nelygia kontrole, galia, valdžia. Juos taip pat skatina geografiniai, fiziniai, aplinkos, laiko veiksniai, trukdantys bendradarbiauti ir sukeliantys įtampą.
- Duomenų konfliktai. Konfliktai kyla dėl skirtingos šalių turimos informacijos arba skirtingo tos informacijos interpretavimo. Jie išplaukia iš skirtingos patirties, žinojimo, mokėjimo, skirtingo požiūrio į tai, kas svarbu. Šie konfliktai sprendžiami palyginus lengvai, nes informaciją ar jos suvokimą pakeisti ar atnaujinti yra lengviau, nei daryti įtaką vertybėms ar santykiams. Tačiau būtent šio konflikto neišsprendimas gali turėti ir sunkesnes pasekmes.

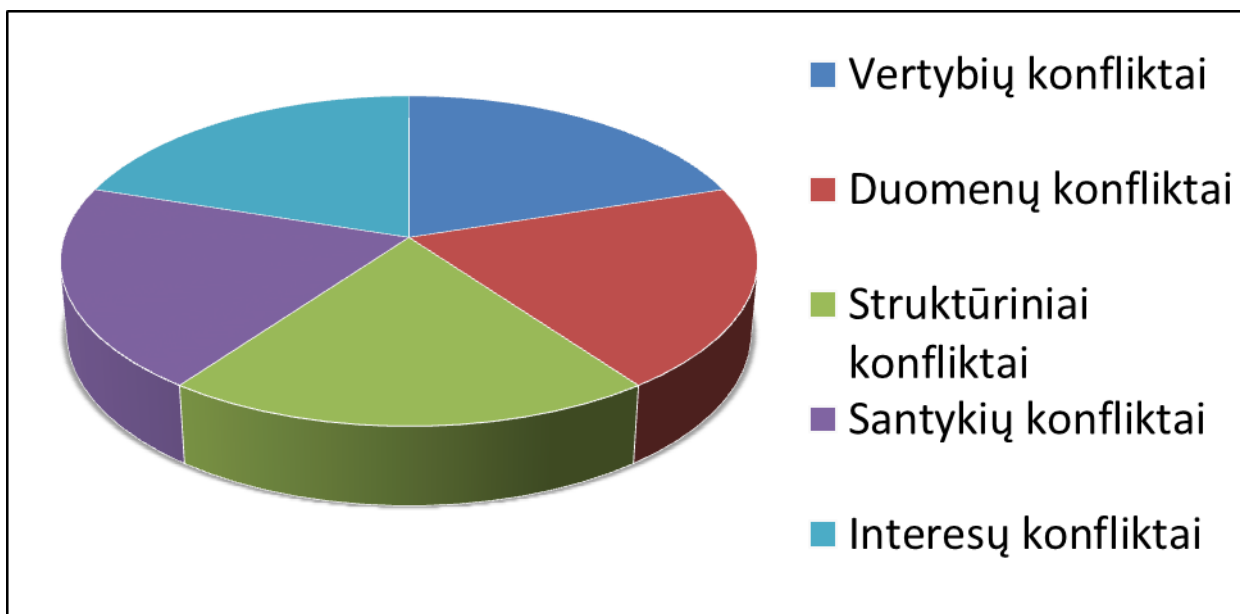
⁵³ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. Р. 92

⁵⁴ Račelytė D. Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009. P. 38

⁵⁵ Lakis J. Konfliktų sprendimas ir valdymas. Mykolo Romerio universitetas, 2008. P. 70

- Vertybių konfliktai. Šie konfliktai kyla tada, kai skirtingas vertybes puoselėjantys subjektai bando savąsias vertybes primesti kitam arba iš kitos konflikto šalies kyla kitokia grėsmė asmens vertybėms. Skirtingos vertybės gali pasireikšti skirtingu gyvenimo būdu, ideologija, religija, mūsų nagrinėjamos temos atžvilgiu – skirtingu šeimos modelio suvokimu.

1 pav. Moore'o konfliktų ratas

Moore'o konfliktų ratas mums parodo, kad sprendžiant konfliktą, svarbu yra atskirti problemą nuo žmogaus, kuo tiksliau ją identifikuoti. Toks uždavinys dažnai tenka šeimos mediatoriui. Kaip teigiama teorijoje⁵⁶, tokių konfliktų identifikavimas ir atskyrimas, pirma, padeda įvertinti, koks ginčo sprendimo būdas apskritai tinka šiam konfliktui spręsti, ir, antra, kokias specifines intervencines priemones (įrankius) ar mediacijos stilių pasirinkti, jei konfliktui spręsti pasirenkama mediacija. Be to, toks identifikavimas suponuoja tai, kad bus priimtas sprendimas, išsprendžiantis tikrąsias konflikto priežastis, nes kitu atveju, šalys vis grįš prie paties konflikto. Šiuo atveju galime pereiti iš karto prie šeimos konfliktų ir jų priežasčių nagrinėjimo. Šeima – pats seniausias žmogiškosios veiklos institutas, unikalus reiškiny⁵⁷. Jo unikalumas slypi tame, jog keleto žmonių grupė pačiu glaudžiausiu būdu bendrauja labai ilgą laiką, netgi dešimtmečius – didžiausią savo gyvenimo dalį. Esant tokiam bendravimo intensyvumui neįmanoma, jog nekiltų įvairių nesutarimų, konfliktų ir krizių. Teorijoje teigiama, kad šeimos konfliktą įmanoma nuspėti dar jam neprasidėjus ir užgesinti dar neužsilepsnojus. Tokių įspėjamųjų ženklų sąrašą pateikia A. N. Charitonovas⁵⁸:

- Nepakankamas šalių, ypač sutuoktinių, psichofizinis ar seksualinis nesuderinamumas;

⁵⁶ Boulle L., Nesic M. Mediation. Principles, Process, Practice. Totel Publishing, 2005. P. 43.

⁵⁷ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. P. 149

⁵⁸ Там же P. 149

- Nepakankama tėvų arba vaikų asmeninė branda;
- Susikaupusios neigiamos emocijos;
- Skirtingas suvokimas, kaip reikia auklėti vaikus;
- Šeimos narių konfliktiškas charakteris;
- Skiriamų jėgų ir energijos skirtumai bendrų poreikių patenkinimui;
- Pernelyg sudėtingi šeimos problemų sprendimų paieškos būdai;

Visos šios prielaidos, net ir pavieniui, gali atvesti šalis prie tikrojo šeimos konflikto. Taip pat teoretikai išskiria ir skirtingas jau kilusių šeimos konfliktų priežastis. Jei kalbėsime apie branduolinės šeimos konfliktus, pagal V. A. Sisenko⁵⁹, jos yra tokios:

- Sutuoktinių psichoseksualinis nesuderinamumas;
- Nepasitenkinimas savojo „aš“ įvertinimu, iš partnerio pusės jaučiama nepagarba savo orumui;
- Nepasitenkinimas esamų emocijų būkle – švelnumo, rūpesčio, dėmesio ir supratimo stoka;
- Vieno iš sutuoktinių perdėtas susirūpinimas vien tik savo poreikiais (alkoholis, narkotikai, pinigų leidimas tik sau);
- Tarpusavio pagalbos ir supratimo stoka tokiais klausimais kaip buitis, vaikų auklėjimas, santykiai su tėvais ir pan.
- Skirtingi laisvalaikio leidimo ir pramogų poreikiai.

Šiuo atveju mes jau kalbame apie tas gilumines šeimos konfliktų priežastis, kurių kartais šalys, atvykusios pas šeimos mediatorių, ne visada atskleidžia. Ir dažnai šios priežastys būna įgavusios šeimos konflikto, iš pažiūros nelabai susijusio su priežastimi, pavidalą. Kaip pavyzdį galime paimti pirmame skyriuje minėtą konfliktą dėl vaikų bendravimo su biologiniais tėvais – šis konfliktas gali slėpti vaikų nepasitenkinimą esamų emocijų būkle, jų gali netenkinti bendravimas su įtėviais. Tokiu atveju šeimos mediatoriaus užduotimi ir tampa identifikuoti iškilusio konflikto priežastį, kad būtų pasiektas abi šalis tenkinantis sprendimas, o taip gali įvykti tik tada, kai bus išspręsta ne tik išorinė, bet ir vidinė šeimos problema. Be to, kaip teigia Jolanta Sondaitė⁶⁰, viena iš šeimos mediatoriaus funkcijų yra edukacinė. Šeimos mediatorius stabdo bet kokią destruktivią sutuoktinių sąveiką, pavyzdžiui, įžeidinėjimą, menkinimą, moko konstruktyvių elgesio būdų kilus konfliktui. O tai taip pat reiškia, kad tiksliai identifikavęs problemą, mediatorius turi galimybę užkirsti kelią kitų konfliktų kilimui. Tokiu būdu galime įvertinti mediatorių lavinimo svarbą šeimos mediacijos plėtrai. Šeimos mediatorius turi išmanyti ne tik pagrindinius mediacijos principus, bet ir šeimos sociologiją bei konflikto studijų

⁵⁹ Анцупов А. Я., Баклановски С. В. Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005. Р. 147

⁶⁰ Sondaitė J. Šeimos mediacija: užsienio šalių patirtis. Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2). P. 26

pagrindus, kad tinkamai įvertintų kiekvieną atvejį ir pritaikytų tinkamus įrankius, atsižvelgdamas į konflikto kilimo priežastis. Tik tokiu būdu, kai bus užtikrinta teisinga šeimos mediacijos praktika, galėsime kalbėti apie vis didėjančią žmonių susidomėjimą šeimos mediacija ir jos taikymą.

2.3. Sociologinių aspektų įtaka šeimos mediacijai skirtingose valstybėse

Aptarę skirtingas šeimos formas ir šeimos konfliktų ypatumus, galime pereiti prie šių veiksnių įtakos šeimos mediacijos vystymuisi pasaulyje. Anksčiau mes kalbėjome apie labiau asmeninį šeimos mediacijos pobūdį, šiuo atveju pereisime prie visuomeninių sociologinių šeimos mediacijos aspektų. Norėdami atskleisti, kokia šeimos mediacijos plėtros arba tam tikrų mediacijos modelių taikymo tendencija galėtų būti Lietuvoje, lyginamuoju aspektu apžvelgsime tuos sociologinius veiksnius, kurie darė įtaką kiekvienos iš tiriamų valstybių teisiniam mediacijos reglamentavimui. Gilinsimės į keturių skirtingų valstybių - JAV, Italijos, Japonijos ir Albanijos – sociologinius aspektus, bus kalbama apie veiksnius, kurie lemia šeimos mediacijos vystymąsi šiose valstybėse, ypač apie šeimos modelių bei atskirų valstybių visuomenės struktūrų skirtumus ir jų įtaką. Šios valstybės pasirinktos dėl šių priežasčių:

1. Kiekviena iš jų turi savitą šeimos arba visuomenės modelį, kurį lėmė tiek tradicijos, tiek globalizacija;
2. JAV pasirinkta kaip daugiasluoksnė kultūrinis atžvilgiu valstybė, kurioje matyti įvairių visuomenės struktūrų ir šeimos modelių samplaika, o jos mediacijos modelį yra nusižiūrėjusios daugelis Europos ir pasaulio valstybių.

Šeimos modelis JAV – maišyta šeima (angl. *blended family*) ir šeimos mediacija

JAV šeimos modelio apibūdinimą galime pradėti nuo pavyzdžių, kada JAV šeimos kreipiasi į mediatorių⁶¹:

Pavyzdys Nr. 1:

Jane ir Bilas jau dvejus metus yra išsiskyrę. Šiuo metu Jane turi tos pačios lyties gyvenimo partnerę. Bilas neseniai vedė moterį, kuri turi tris vaikus iš ankstesnės santuokos. Jane susisiekt su mediatoriumi. Kai jie susitiko, Jane paaiškino, kad nuo pat vedybų (su jau kita žmona) Bilas pasidarė labai griežtas jų aštuonmečio vaiko lankymo grafiko atžvilgiu. Per susitikimą pora paaiškino, jog jie tiesiog nori taip suderinti vaikų grafikus, kad jie turėtų kas kažkiek laiko savaitgalius be vaikų – t.y., kad jų buvusios antrosios pusės vaikus pasiimtų vienu metu.

⁶¹ Folberg J. Divorce and family mediation— models, techniques, and applications. The Guilford Press 2004, New York. P. 336

Pavyzdys Nr. 2:

Janice norėjo suorganizuoti mediacijos sesiją sau ir buvusiam vyrui Jimui. Jimas yra dar kartą vedęs, Janice – ne. Jie turi du vaikus – 14 ir 7 metų. Sudalyvauti mediacijoje jiems nurodė teismas. Jie turi dvi pagrindines problemas: vidurinės mokyklos parinkimas jų vyriausiam vaikui ir dažni konfliktai dėl vaikų lankymo grafiko.

Šis reiškinys JAV vadinamas *blended family*⁶² (liet. „maišyta“ šeima). *Blended family* yra apibūdinama kaip porą sukūrę suaugę asmenys, kurių bent vienas turi vaikų iš ankstesnės santuokos ar santykių. Galimos ir kitos sąvokos, apibūdinančios tą pačią šeimos modelį – *stepfamily*, *combined family*, *remarried family*. Sąvoka apima ne tik tėvus ir vaikus, bet ir senelius, anūkus, tetas, dėdes, kurių „atsiranda papildomai“ po skyrybų ir pakartotinių santuokų. Problemos mastą ir tokio šeimos modelio įtaką puikiai parodo tai, kad JAV Surašymo biuro duomenimis, daugiau kaip pusė visų JAV gyventojų vienu metu yra buvę, šiuo metu yra arba bus *blended family* situacijoje.

Ypač tokios šeimos modelių variacijos lemia vaikų padėtį ir jų psichologinę būklę. Pvz., iki šiol buvęs vyriausias vaikas gali tapti viduriniu, su visomis iš to sekančiomis statuso pasikeitimo pasekmėmis.

Abu anksčiau aprašyti ginčai buvo sprendžiami ir išspręsti mediacijos būdu. Mediacija pripažįstama vienu iš tinkamiausių kelių spręsti tokio pobūdžio šeimose kylančias problemas, nes teisiniu keliu sureguliuoti tokių „maišytų šeimų“ santykius yra labai sunku. Kita vertus, JAV galiojanti *common law* sistema yra labai lanksti ir galėtų prisitaikyti prie įvairių situacijų, tačiau yra ir kitų priežasčių, skatinančių šeimos mediacijos plėtrą JAV. JAV gyventojai dėl savo pragmatiškumo ir racionalaus gyvenimo būdo yra susižavėję mediacija⁶³. Jie puikiai supranta, kad tokias sudėtingas šeimos situacijas, kurios susidaro dėl šeimų maišymosi, dažniausiai galėtų išspręsti tik jie patys. Dėl to šeimos mediacijos populiarumas JAV yra didžiulis. Teigiama, jog JAV net 80% ginčų, kuriuos šalys pačios nusprendžia spręsti mediacijos būdu, būna visiškai išsprendžiami. Ir netgi 50% tų ginčų, kuriuos medijuoti nukreipia teismas, taip pat būna išsprendžiami be tolimesnio teismo įsikišimo⁶⁴. Tačiau šeimos mediacijai JAV vystytis trukdo tai, jog mediacija labai nesuinteresuoti yra advokatai, kurie bylų laimėjimo atvejais gauna atitinkamą procentą nuo priteistos sumos, tuo tarpu šalių susitaikymo atveju – ne. JAV yra aukštos bylinėjimosi kultūros valstybė. Žmonės ten pasitiki teismais, dėl to, iki atsirandant mediacijai, buvo kilusi teismų sistemos krizė – teismai buvo užpildyti bylomis. Tačiau šiuo metu situacija yra susitvarkiusi ir teismų krūvis sumažėjęs – tai tapo akstiniu vėl kreiptis į teismus. Nepaisant to JAV šeimos mediacija labai išsivysčiusi ir teisiškai reglamentuota. Tiesa,

⁶² Folberg J. Divorce and family mediation— models, techniques, and applications. The Guilford Press 2004, New York. P. 336

⁶³ Alexander N. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International BV. 2006.

⁶⁴ Kelsey K. P. Mediation: The Sensible Means For Resolving Contract Disputes.

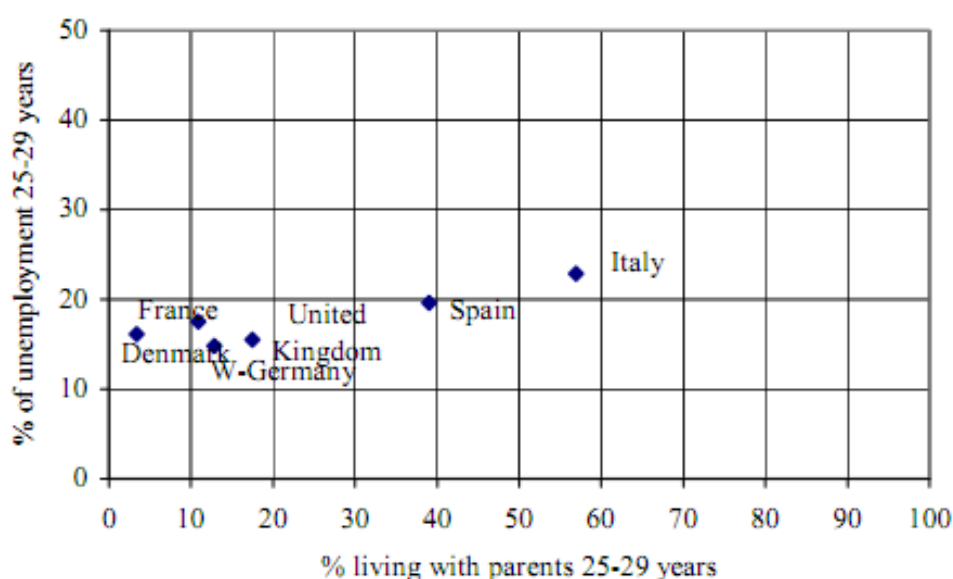
<http://www.mediate.com/articles/kelsey.cfm> (žiūrėta 2011.10.30)

federaliniu lygiu priimtas ir galiojantis Uniform Mediation Act⁶⁵ apima tik pagrindinius mediacijos klausimus, atskirus, siauresnius šeimos mediacijos klausimus valstijos sprendžia pačios.

Šeimos mediacija Italijoje

Italija garsėja savo šeimos modeliu. Šeima italams yra svarbiausia jų gyvenimo dalis, o ryšiai su artimaisiais – glaudūs ir ilgalaikiai. Tai puikiai pavaizduoja su tėvais gyvenančių asmenų nuo 25 iki 29 metų procentas skirtingose Europos valstybėse (2 pav.)⁶⁶:

2 pav. Su tėvais gyvenantys asmenys nuo 25 iki 29 metų.

Kaip matyti, italai linkę su tėvais gyventi kuo ilgiau, kartu gyvena kelios kartos ir veda bendrą ūkį. Mokslininkai išskiria ir kitus italų šeimos modelio ypatumus:

1. Didelė santuokos reikšmė – nedidelis skaičius porų, gyvenančių ne santuokoje, taip pat mažas skyrybų skaičius.
2. Gimsta mažai nesantuokinių vaikų, taip pat kur kas mažesnis skaičius, nei vidurkis Europoje, žmonių, gyvenančių po vieną.
3. Didelis giminių tinklas ir glaudūs jų tarpusavio ryšiai.
4. Žemas moterų užimtumas darbo rinkoje, didelė dalis jų – namų šeimininkės.
5. Sąlyginai žemas gimstamumo rodiklis.
6. Į šeimą orientuota pasaulėžiūra.

⁶⁵ Uniform Mediation Act by National Conference Of Commissioners On Uniform State Laws <http://www.law.upenn.edu/bll/archives/ulc/mediat/2003finaldraft.pdf> (Žiūrėta 2011.10.30)

⁶⁶ O'Higgins Celpe-Dises N. Still With Us After All of These: Trends in Youth Labour Market Entry, Home-Leaving And Human Capital Accumulation in Italy 1993-2003. Discussion Paper 99 Marzo, 2006.

7. Labai vertinami ir mylimi vaikai.
8. Didelė kartų tarpusavio pagarba ir atsakomybė vienu už kitus.
9. Didelis bažnyčios vaidmuo.

Italijos kultūra buvo įtakojama romėnų, graikų, arabų kultūrų, dėl to yra gana įvairiapusė – iš vienos pusės atvira, turtinga, stipri, iš kitos pusės – konservatyvi dėl didelės bažnyčios įtakos. Italijoje labai svarbūs asmenų tarpusavio santykiai ir jų palaikymas. Italai niekada neina iš karto prie reikalo – jiems svarbu pabendrauti ir vienas kitą pažinti. Visa tai kartu su italų šeimos modeliu suformavo savitą šeimos mediacijos supratimą ir vystymąsi Italijoje. Italijoje nėra priimtina vertinamoji mediacija, nes italai nelenkė, kad už juos kas spręstų jų reikalus⁶⁷. Be to, italai yra kur kas labiau atsipalaidavę ir neslepiančios emocijų nei šiauriečiai. Tiesa, mediacijos vystymuisi kiek trukdo tai, jog daugelis italų taiko *win-loose* strategiją, tačiau tai palengva keičiasi. Ir šeimos mediacijos plėtros tendencijos Italijoje yra kur kas geresnės nei Lietuvoje. Šeimos svarbos suvokimas paskatino ir Italijos įstatymų leidėją, kuris įpareigojo advokatus, kai tik ginčas gali būti sprendžiamas mediacijos būdu, šį būdą ir pasiūlyti savo klientui⁶⁸. Glaudūs šeimos narių santykiai suformavo būtinumą ginčus spręsti kuo mažiau santykius žalojančiu būdu. Beje, nepaisant šeimos modelio įtakos, taip pat didelę turi ir teismų situacija Italijoje – vidutinė civilinės bylos nagrinėjimo trukmė šioje šalyje yra 3,5 metų⁶⁹. Šeimos ginčų atvejais toks ilgas laikotarpis gali visiškai sunaikinti priimto sprendimo reikšmę šeimai, dėl to šeimos mediacija – tinkamas būdas to išvengti.

Albanijos šeimos modelis ir mediacija

Albanijoje vyrauja patriarchalinis šeimos modelis⁷⁰. Tokį modelį puikiai apibūdina šeimos turtiniai santykiai. Pagal teisę, nekilnojamas turtas priklauso šeimai. Šeimos galva paprastai yra vyras, kuris laikomas šeimos valdomo turto atstovu, taigi, šeimą galima apibūdinti kaip patriarchalinę. Jo žodis yra lemiamas sudarant sandorius dėl nekilnojamojo turto, nors ir kiti šeimos nariai aktyviai dalyvauja sprendimo priėmimo procese. Jis taip pat laikomas šeimos atstovu viešojoje sferoje. Tokią jo teisę įtvirtina Kanunas (Albanijos paprotinė teisė). Visi kiti šeimos nariai taip pat turi teisę į nekilnojamąjį turtą, tačiau vyro vaidmuo svarbiausias pagal patriarchalines tradicijas. Be to, Albanijos šeimos tipą galime apibūdinti kaip išplėstinę šeimą, nes kartu gyvena daugelio kartų atstovai. Iš pirmo žvilgsnio atrodytų, jog Albanija yra tiesiog viena iš posovietinių valstybių. Tačiau jos patirtis mediacijos srityje iš kitų šio bloko valstybių išsiskiria tuo, jog mediacijos aptinkama jau ir senajame

⁶⁷ Alexander N. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International BV. 2006.

⁶⁸ Bruni A. Mediation in Italy. <http://www.mediate.com/articles/BruniA1.cfm> (Žiūrėta 2011.10.30)

⁶⁹ Alexander N. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International BV. 2006. P.260

⁷⁰ Family mediation in Europe : proceedings : 4th European conference on family law: Palais de l'Europe, Strasbourg, 1-2 October 1998 / Council of Europe. P.109-112

Kanune, Albanijos klanų teisinėje sistemoje, atsiradusioje viduramžiuose. Jis buvo skirtas feodalinės santvarkos šeimos teisiniams santykiams reguliuoti. Svarbiausius jo siūlymus, kaip spręsti netgi sudėtingiausius konfliktus, galėtume vadinti mediacija, kuri paremta dorybių saugojimu į procesą įtraukiant abi šalis. O turint omenyje tai, jog Albanijoje tradicinė šeima yra patriarchalinė išplėstinė, galime daryti išvadą, kad toks šeimos modelis ir turėjo įtaką šeimos mediacijos vystymuisi Albanijoje, kur mediacijos tradicijos gimė iki atsirandant sovietinei santvarkai, taip apsaugant tradicinį šeimos modelį nuo sovietinio ginčų sprendimų suvokimo.

Tačiau didelė problema Albanijoje iki šiol yra kraujo kerštas, paremtas Kanun tradicija. Kadangi pagal Kanun, kraujo kerštas yra teisėtas daugeliu atvejų⁷¹, mediacija atsirado kaip būdas išvengti kraujo praliejimo. Mediatoriumi Albanijoje tampa vyresnio amžiaus bendruomenėje gerbiamas asmuo. Kaip šalys dalyvauja susivaidiję asmenys ir jų šeimos nariai. Mediacijos susitarimai taip pat būna paremti paprotine teise (sutuokiami abiejų šeimų atstovai, piniginė kompensacija ir pan.).

Mediacija Albanijoje turi galias šaknis ir didelę taikymo patirtį. Tačiau sovietinis laikotarpis paliko savo žymių. Albanijos šeimoje vyksta svarbūs struktūros pokyčiai susiję su ekonominiais veiksniais, gimstamumu, vedybomis ir skyrybomis, gyvenimo būdu - visa tai formuoja naują kryptį. Nors ir mažesnės apimties nei tokiose valstybėse kaip Rusija, Čekija ar Estija, skyrybos Albanijoje tampa rimta socialine problema, sąlygojančia labai liūdnas pasekmes neturtingoms albanų šeimoms. Vaikų, patiriančių tėvų skyrybas nuo 1985 metų išaugo dvigubai. Skyrybų skaičiaus augimas, plataus masto albanų šeimų skurdas, vieno iš tėvų emigracija, šeimos tėvų didelės problemos, visa tai dabar kelia didelę riziką vaikų išsilavinimui bei gerovei. Tačiau šios problemos paskatino ir šeimos mediacijos plėtrą, nes yrant ryšiams šeimų viduje, atsiranda ir poreikis reguliuoti šiuos santykius taikiai, o klanų tarpusavio vaidai palengva keliauja į antrą planą.

Tam, kad būtų įveikti teisinės sistemos administravimo trūkumai, kad būtų teisiškai įtvirtinta mediacija ir ji būtų vystoma daugelyje sričių, tame tarpe ir šeimos mediacijos srityje, Albanijos įstatymų leidėjas parengė mediacijos įstatymo projektą ir pavadino jį „Dėl Albanijos Respublikos mediacijos, skirtos ginčų sprendimui ir susitaikymui“⁷². Šį įstatymą 1998 aptarė ir Europos taryba, apie jį jau diskutavo ir Europos parlamentas. 1999 metais įstatymas įsigaliojo ir reguliuoja pagrindinius mediacijos klausimus.

Taigi, iš Albanijos pavyzdžio matome, jog Albanijoje šeimos mediacijos vystymuisi įtakos turėjo paprotinė teisė ir gilios bei savitos taikos palaikymo bendruomenėje tradicijos, kurioms nesutrukdė net šeimos modelio problemos ir pokyčiai, jie netgi paskatino paprotinę teisę perkelti į norminį lygmenį.

⁷¹ Sherer St., Senechal M. Long life to your children! – a portrait of High Albania. Printed 1997 by Stan Sherer and Marjorie Senechal. P. 29

⁷² Family mediation in Europe : proceedings : 4th European conference on family law: Palais de l'Europe, Strasbourg, 1-2 October 1998 / Council of Europe. P.109-112

Šeimos mediacija Japonijoje.

Apie Japonijoje susiklosčiusį šeimos ir visuomenės modelį galime pradėti kalbėti nuo Tokugavos Japonijoje laikotarpio (1603 – 1867). Tada visuomenė buvo susiskirsčiusi į 4 visuomenės klases⁷³. Hierarchija buvo tokia:

1. Samurajai – biurokratai
2. Valstiečiai
3. Amatininkai
4. Pirkliai

Samurajai vadovavo visoms klasėms⁷⁴. Valstiečiai, amatininkai ir pirkliai privalėjo būti ištikimi samurajams ir negalėjo rodyti nepagarbos ar elgtis šiurkščiai samurajų atžvilgiu. Šioje visuomenėje žmonėms buvo įskiepyta, jog spręsti savo ginčus patiems yra amoralu. Tai buvo vyresniųjų ir labiau autoritetingų visuomenės narių pareiga palaikyti taiką visuomenėje pasitelkiant savo politinės galios ribas ir kai įmanoma taikyti mediaciją. Šiuolaikinėje Japonijoje klasinį hierarchinį visuomenės modelį pakeitė vertikalūs giminystės ryšys dviejų narių atžvilgiu.

Vertikalios visuomenės sąvoka „*tate shakai*“ persmelkė visą Japoniją. Kiekvieno visuomenės nario padėtį kitų narių atžvilgiu lemia amžius, lytis, išsilavinimas, profesija. Tokia socialinė hierarchija kildinama iš konfucionizmo ir budizmo, kurie didelį dėmesį skiria visuotinei harmonijai. Todėl iki šių dienų ginčai sprendžiami pirmiausiai užtikrinant „harmoningus santykius“, nesuteršiant asmens reputacijos. Tai užtikrinama taikant taikinimą ir mediaciją, o ne rungimosi procesą.

Mediacija (*chotei*) Japonijoje vyksta ne bendrai susitikus su šalimis, tačiau tam tikra *caucus* grandine – paeiliui susitinkama su kiekviena iš šalių, mediatorius veikia kaip informacijos pernešėjas, perfrazuojantis informaciją. Taip yra dėl to, jog japonai labai bijo atsiverti vieni kitiems, dėl minėtų priežasčių jiems gėda, kad jie turi kažkokį konfliktą, jie nori kuo tyliau jį išspręsti, be emocijų parodymo. Dėl to savitai susiformavusi mediacijos tradicija japonams padeda išvengti tiek „karo padėties“ sprendžiant ginčą teisme, tiek santykių aiškinimosi, būdingo Vakarų Europoje vyraujančiai šeimos mediacijos praktikai.

Japonijoje yra keletas teisminės mediacijos rūšių: šeimos (*kaji chotei*) ir civilinė (*minji chotei*). Šeimos mediaciją reglamentuoja the *Law for the Determination of Family Affairs* (1947).

Išnagrinėję keturių valstybių sociologinius teisinius šeimos mediacijos aspektus, galime padaryti išvadą, jog bet kurioje valstybėje vyraujantis šeimos modelis ir visuomenės struktūra turi

⁷³ Dolan R. E., Worden R. L. Japan: A Country Study . Washington: GPO for the Library of Congress, 1994.
<http://countrystudies.us/japan/69.htm> (Žiūrėta 2011.10.30)

⁷⁴ Funken K. Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany.
<http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=130> (Žiūrėta 2011.10.30)

didelę reikšmę šeimos mediacijos vystymuisi. JAV, kaip daugiakultūrė valstybė, turi daugybę šeimos modelių, tad mes išskyrėme naujausią ir problemiškesnį (*blended family*). Šio šeimos modelio pavyzdys rodo, jog šeimos mediacija gali būti puikiu įrankiu spręsti šeimos konfliktus tuo atveju, kai teisė yra bejėgė viską „atpajinti“. Tuo tarpu Italija, kaip giliomis tradicijomis ir Bažnyčios įtaka paremtos visuomenės struktūros pavyzdys, puikiai parodė, kad tautos charakteris taip pat gali lemti ne tik šeimos mediacijos vystymąsi, bet ir mediacijos modelio pasirinkimą. Albanija buvo pasirinkta dėl to, kad nors ir yra posovietinio bloko valstybė, bet iš kitų ji išsiskiria senomis mediacijos tradicijomis, nes toks konfliktų sprendimo būdas būdavo pasitelkiamas siekiant išvengti pagal Kanun paprotinę teisę teisėto kraujo keršto, ir sutaukinti šalis be kraujo praliejimo. Tad nors sovietmetis ir pakoregavo Albanijos šeimos modelį, bet mediacija vystėsi būtent pagal senąsias albanų tradicijas. O Japonija, kurios visuomenės struktūra paremta konfucionizmo idėjomis ir ypatinga šalies kultūra bei išskirtiniu japonų charakteriu, naudoja mediaciją visai kitokiu būdu (*caucus grandine*), nei tai daroma pagal, pvz., JAV modelį – ir tokį būdą nulėmė būtent sociologiniai šalies aspektai. Kaip šias išvadas galime pritaikyti Lietuvai? Galime teigti, jog tai, kad Lietuvoje niekada nebuvo tradicijos spręsti ginčus mediacijos būdu, jos paplitimas ir reglamentavimas dabar ir yra toks sudėtingas ir lėtas, be to, sovietmečiu galiojusi priešpriešos su visais tradicija galutinai iškelė bylinėjimosi mentalitetą mediacijos nenaudai. Tačiau, turint omenyje tai, jog Lietuvoje, taip pat kaip ir JAV, palengva formuojasi nauji šeimos modeliai, mediacijos plėtra taip pat gali paspartėti, nes šeimos mediacija taps kur kas patrauklesniu būdu spręsti šeimos problemas, ypač žinant, kad Lietuvoje galioja kur kas nelankstesnė nei JAV kontinentinės teisės sistema. Taip pat galime daryti išvadą, kad Lietuvoje mediacija turėtų vystytis kitaip nei tai vyksta Italijoje ar Japonijoje, nes tų šalių gyventojų gyvenimo būdas ir tautos charakteris yra kitoks nei lietuvių – lietuviai nėra tokie karšto būdo kaip italai, ir ne tokie užsidarę kaip japonai. Be to, Lietuvoje gilų pėdsaką paliko ir sovietinė santvarka, palaikiusi visuomenėje visuotinio nepasitikėjimo ir karo su visais situaciją, bei įpratinsi ginčų sprendimą palikti valstybei, jos teismams. Lietuvoje šeimos mediacija dar turės atrasti teisingą kelią į visuomenę, bei prisitaikyti taip, kad būtų priimtina vis dar besikeičiančiam Lietuvos žmonių mentalitetui.

2.4. Smurtas šeimoje kaip sociologinė problema šeimos mediacijoje

Kaip aptarėme anksčiau, šeimos mediacija yra pajėgi spręsti daugelį ribinių šeimos problemų, bet smurtas šeimoje yra labai gili socialinė problema, padalijusi teoretikus į dvi stovyklas, kurių vienoje teigiama, kad smurto šeimoje atvejais mediacija yra negalima, kitų teigimu – kad mediacija yra puikus būdas išspręsti netgi tokią problemą. Vertindama mediacijos galimybes spręsti smurto šeimoje problemas, Lisa Parkinson pirmiausia įvardija atvejus, ne kada mediacija yra galima, o atvejus, kada mediacija veikiausiai nepadės:

- kai smurtas yra nuolatinis;

- kai vaikui neužtikrinamas nuolatinis saugumas;
- kai šeimoje vyrauja nuolatinis jėgų disbalansas;
- protinių susirgimų atvejai;
- piktnaudžiavimas narkotinėmis medžiagomis;
- melagingos informacijos pateikimas;
- nenoras sutikti su kartinėmis mediacijos taisyklėmis⁷⁵.

Tačiau remiantis vien šiomis sąlygomis būtų netikslu įvardinti mediacijos panaudojimo galimybes sprendžiant smurto šeimoje problemas. Šiai problemai didelės įtakos turi ir kiti sociologiniai ir teisiniai aspektai. Norint tiksliai įvardinti mediacijos panaudojimo galimybes, teisė tam tikrais atvejais prieštarauja visuomenės nuomonei bei neformaliai tvarkai. Šie du aspektai susikerta smurto šeimoje sąvokos apibrėžimo taške. Vienuose socialiniuose dariniuose smurtas gali būti suvokiamas vienaip, kituose - kitaip, arba tam tikras fizinis ar psichologinis aktas vienoje visuomenėje vertinamas kaip smurtas, o kitose į jį visiškai nekreipiama dėmesio. Didžiosios Britanijos Vyriausybė 2004 metais sutarė dėl smurto šeimoje termino apibrėžimo, taip suteikiant daugiau galimybių spręsti šią problemą. Teisiniu vertinimu smurtas šeimoje yra „bet kurio suaugusio šeimos nario, neatsižvelgiant į jo lytį, bet koks psichologinis ar fizinis veiksmas, keliantis grėsmę“⁷⁶. Nors ši smurto sąvoka yra plati, tačiau žvelgiant ir vertinant smurtą kitose visuomenėse ar netgi atskirose šeimose reikėtų atsižvelgti į konkrečią situaciją bei aplinkybes. Tarkime šeimoje, kurioje auga 10 ar 15 vaikų, dominuojantis šeimos narys ir jo veiksmai gali būti vertinami kaip normalūs ir būtini veiksmai, o šeimoje, kur auga du vaikai, toks pat dominuojančio asmens elgesys gali būti vertinamas kaip psichologinis smurtas. Vien tokioje šeimoje dominuojančio asmens buvimo faktas galėtų būti vertinamas kaip kliūtis mediacijai, jeigu sakysime, kad šeimos mediacijoje negalime spręsti smurto šeimoje problemų.

Labai didelę reikšmę smurto sąvokos suvokime (tuo pačiu ir mediacijos galimybėse) turi fizinio ir psichologinio smurto svarba. Australijoje atlikto mokslinio tyrimo rezultatai parodė, jog didžioji dauguma respondentų nurodė, kad kiekvieną dieną patiriamas žodinis, psichologinis ir emocinis kitų žmonių piktnaudžiavimas yra labiau žalojantis bei sukelia ilgiau trunkančias pasekmes nei fiziniai veiksmai⁷⁷. Sprendžiant, ar konkrečiu atveju galima mediacija, būtina įvertinti ir tokius veiksmus, kurie galbūt nėra labai akivaizdūs, o jų tinkamas įvertinimas galimas tik tuomet, kai abi šalys pateikia visą teisingą informaciją ir nieko neslepia - tai viena iš pagrindinių Lisos Parkinson įvardintų mediacijos sąlygų.

⁷⁵ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 77

⁷⁶ Ibid. P. 77

⁷⁷ Shea Heart A. Disclosure of Domestic Violence in Family Law Disputes: Issues for Family and Child Mediators. Conflict Management Research Group, University of South Australia, 2001.

Mediacija patyrus smurtą šeimoje yra galbūt viena iš sudėtingiausių mediacijos rūšių, todėl Lisa Parkinson ir įvardija nemažai esminių sąlygų, kai ji negalima. Juk žmogus gyvendamas šeimoje sukuria ir puoselėja tam tikrus ypatingus ryšius ir jausmus su kitais šeimos nariais. Tai rūpestis, pasitikėjimas, meilė, saviraiškos pripažinimas, saugumo jausmas. Šeimos nariai yra patys artimiausi, iš kurių tikimasi tokio paties atsakomojo veiksmo, o ne priešingo destruktvyvaus veiksmo. Ir kai įvyksta smurto aktas, tie puoselėti jausmai ir ryšiai tarsi griūva, žmogus tampa pažeidžiamas labiau nei tokio veiksmo sulauktų iš kito asmens (ne šeimos nario). Todėl ir sukeliamas pyktis bei atsakomoji reakcija yra daug stipresnė, o tai būtent ir riboja mediacijos galimybes. Tai patvirtina ir Lisos Parkinson pateikti faktai, jog tik atsiradus šeimos mediacijai JAV, devintajame dešimtmetyje, sulaukta didelio pasipriešinimo iš feminisčių bei žmogaus teisių gynimo organizacijų dėl privalomos mediacijos, kai nuo smurto šeimoje nukentėjusios moterys privalėjo dalyvauti mediacijoje su skriaudėju. Pagrindinis šio pasipriešinimo argumentas buvo tai, jog aukai kyla didelis fizinio nesaugumo pavojus, sukeltas būtent akistatos su skriaudėju, vienu metu su juo išėjus iš pastato, kuriame vyko mediacija⁷⁸. Žvelgiant į smurto šeimoje problemą per sociologinę prizmę, galime pasitelkti Maslow poreikių piramidę – pažeidžiamas beveik jos pagrinde esantis saugumo poreikis, kuris lemia ir kitus patyrusio smurtą šeimoje žmogaus poreikius, kurie, kaip teigė mokslininkas, gali būti patenkinami tik patenkinus žemesnįjį poreikį. Tad vienu veiksmu padaroma didelė žala, kuri ir apsunkina tokio pobūdžio mediaciją. Tokią išvadą galime daryti dėl to, jog šeimos mediacijos būdu paprastai sprendžiama ne viena šeimos problema, bet jeigu dėl smurto šeimoje situacijos viena šalis nesijaučia saugi, ir dėl to negali būti realizuoti jos aukštesni poreikiai, mediacija gali ir nepavykti, nes ta šalis nemokės įvardinti tikrųjų savo interesų.

Nagrinėdami mediacijos galimybę smurto šeimoje atvejais, kiti autoriai nurodo aplinkybes, kai mediacija galėtų padėti išspręsti šią problemą. Linda Perry apžvelgdama mokslinę literatūrą šiuo klausimu pritaria Marthaler, Corcoran ir Melamed, Erickson ir McKnight bei Girdner išsakytai nuomonei, jog svarbiausi tokiais atvejais du kriterijai: efektyvios derybos bei smurto galimybė ateityje⁷⁹. Tačiau kita vertus šie autorės teiginiai neprieštarauja jau anksčiau išdėstytoms Lisos Parkinson sąlygoms. Juk efektyvios derybos nebūtų įmanomos, jei smurtas šeimoje būtų nuolatinis, šeimoje yra ryškus dominantas, kuris galėtų primesti savo sąlygas, o kita pusė jas tiesiog beviltiškai akceptuotų, kai piktnaudžiaujama narkotinėmis medžiagomis arba viena iš mediacijos pusių serga protine liga. Smurto ateityje potencialas taip pat būtų didelis, jei šeimoje smurtas būtų dažnas atvejis. Girdner taip pat pažymi, kad mediacija yra negalima, kai auka nežino, ko tiksliai nori ir nesugeba atstovauti savo interesams; kai skriaudėjas turi nenumaldomą poreikį kontroliuoti auką; kai jis lengvai susierzina vien nuo minties, jog negaus to, ko nori; kai neprisiiama atsakomybės už skriaudą; kai ketina

⁷⁸ Parkinson L. Family mediation : appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 78

⁷⁹ Perry L. Mediation and Wife Abuse: A Review of the Literature. Conflict Resolution Quarterly, 11. P. 319.

įsigyti ginklą; kai jau buvo teistas dėl užpuolimo; kai yra nepagrįstai pavydus; kai turi idėjų ką nors nužudyti arba nusižudyti. Tačiau, anot Lindos Perry, literatūroje nėra bendro sutarimo, ar skriaudėjo savo veiksmų pripažinimas turėtų būti mediacijos prielaida. Vieni autoriai teigia, jog ši prielaida yra būtina, kiti, kad nelabai, tačiau mediatorius procesą turėtų organizuoti atsižvelgdamas į skriaudos padarymo faktą⁸⁰. Visa ši teorinė sociologinio aspekto analizė suponuoja išvadą, kad mediacijos taikymas smurto šeimoje atveju yra labai ribotas ir turėtų būti atsargus, tačiau įmanomas. Nors mediacija bendrąja prasme yra vienas efektyviausių įrankių sprendžiant šalių nesutarimus, tačiau smurto šeimoje Lietuvoje atvejais viešojoje erdvėje nepamatysime, jog valdžia ar nevyriausybinių organizacijos skatintų šią priemonę kaip efektyvų nesutarimų sprendimo būdą. Viena iš priežasčių, be abejo, yra tai, jog mediacija Lietuvoje nėra populiarus įrankis sprendžiant bet kokius šalių nesutarimus, tačiau vedant prie smurto šeimoje ir su tuo susijusių nesutarimų sprendimo, svarbų vaidmenį turi kiti niuansai – mažiau arba visai neturintis nieko bendro su priežastimis, kodėl mediacija dar nėra populiari. Visų pirma, svarbiausias barjeras atsiranda dėl to, jog smurtą šeimoje Lietuvoje reguliuoja imperatyviosios teisės normos. O ten, kur neapšėinama be imperatyvaus valstybės įsikišimo, kaltininkas visada sulaukia atitinkamos baudžiamosios sankcijos. Visai neseniai - 2011 m. gruodžio 15 dieną - įsigaliojusio Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymo⁸¹ 12 straipsnio 1 dalis nurodo, jog smurtas šeimoje užtraukia baudžiamąją atsakomybę. To paties įstatymo 7 straipsnio 1 dalis nurodo ir tai, jog aukai nereikia teikti pareiškimo dėl smurtautojo veiksmų, kad būtų pradėtas ikiteisminis tyrimas. Procesui pradėti pakanka tik pranešimo. Šio įstatymo 7 straipsnio 3 dalis numato ir sankciją smurtautojui. Tai skubus smurtautojo ir aukos atskyrimas – smurtautojo laikinas iškeldinimas, jei jis kartu gyvena su auka. Tačiau ar tokia priemonė yra efektyvi ir teisėta, ar taip imperatyviai galima išspręsti problema? Galbūt gyvenamasis būstas, kuriame gyvena šeima, nuosavybės teisėmis priklauso smurtautojui, o smurtautojo ir aukos nesieja santuokiniai ryšiai. Juk Lietuvos Respublikos Konstitucinis teismas išaiškino, kad konstitucinė šeimos samprata negali būti kildinama tik iš santuokos⁸². Anot advokato Sauliaus Avižos „laikinas smurtautojo iškeldinimas iš jo asmeninės nuosavybės teise valdomo būsto jo nuosavybės teisių nepažeidžia, mat tai yra tarsi laikina apsaugos priemonė. Tačiau tokia laikina apsaugos priemonė negalėtų tęstis metų metais“⁸³ Taigi, tiek pats įstatymas, tiek teisininkai pažymi, jog tokia imperatyvi priemonė yra tik laikina, o nesprendžia problemos iš esmės. Atsakant į klausimą, kokią įtaką toks įstatymas galėtų turėti mediacijai, būtina

⁸⁰ Perry L. Mediation and Wife Abuse: A Review of the Literature. Conflict Resolution Quarterly, 11. P. 320.

⁸¹ Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425 Vilnius. Valstybės žinios, 2011-06-14, Nr. 72-3475.

⁸² Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008

⁸³ Samoškaitė E. Teisininkas: smurtautojo iškeldinimas iš nuosavo būsto negalėtų tęstis metų metais. 2011 lapkričio 6 d. <http://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininkas-smurtautojo-iskeldinimas-is-nuosavo-busto-negaletu-testis-metu-metais.d?id=51460001> (žiūrėta 2011.11.06)

atkreipti dėmesį ir to įstatymo pasekmes smurtautojui. Jei žmogus imperatyviai iškeldinamas iš savo nuosavo būsto, tai bent moraliai (viešojo intereso viršenybės principas legitimuoja priešiškus teisei valstybės veiksmus, tad teisiškai valstybė tampa teisi) yra paminamos jo nuosavybės teisės, o kai taip savotiškai „keršijama“ smurtautojui, mūsų nuomone, tai iššaukia ne susitaikymo siekį, o neigiamą atsaką į tokius valstybės veiksmus, kas galėtų dar labiau paaštrinti situaciją. Žinoma, skirtingų smurtautojų atsakas į tokius veiksmus galėtų būti skirtingas. Gali būti atvejų, kai tokie veiksmai smurtautoją paveiks kaip auklėjimo priemonė. Galbūt smurtautojas kaip tik iškeldinamas iš aukai priklausančio būsto, tačiau jei smurtautojo veiksmus ribojančios priemonės, jo nuomone, bus neadekvačios jo padarytiems veiksams, jis stengsis toms priemonėms priešintis, o galbūt net keršyti sutuoktiniui, partneriui ar net vaikams, taip dar labiau paaštrindamas situaciją. Tad grįžtant prie Lindos Perry ir Lisos Parkinson išdėstytų mediacijos negalimumo sąlygų, manau šis įstatymas kaip tik sudaro prielaidas toms sąlygoms atsirasti. Kitaip tariant griežtas ir besąlyginis smurtautojo veiksmų kriminalizavimas bei, neatsižvelgiant į situaciją, imperatyvių priemonių taikymas labai siaurina galimybę Lietuvoje taikyti mediaciją sprendžiant smurto šeimoje problemas. Žvelgiant iš asmens teisės į saugią aplinką, orumą ir neliečiamumą, toks įstatymas yra teigiamas poslinkis žmogaus teisių apsaugos srityje, tačiau manytume, kad šio įstatymo taikyme galėtų atsirasti ir terpė šeimos mediacijai, bet tik tais atvejais, kai ji yra galima – nėra jau aprašytų mediacijos negalimumo sąlygų. Kita vertus, privalome įvertinti ir tai, jog kardomoji priemonė – iškeldinimas – dažniausiai ir bus taikomas sunkiais smurto atvejais, kai sutuoktinis ar partneris nebeiškenčia nuolatinio smurto proveržių, o būtent jų nuolatinumas ir trukdytų taikyti mediaciją. Tad smurto šeimoje aspektą turėtų nagrinėti ne minėtas Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas, bet šeimos mediaciją reglamentuojantys aktai, užtikrinantys tinkamą ir savalaikį šeimos mediacijos taikymą tokiais ribiniais atvejais.

Grįžtant prie užsienio, nuo aštunto iki devinto dešimtmečio Kanadoje ir Jungtinėse valstijose buvo sparčiai plėtojamos šeimos mediacijos programos. Jas kūrė bei įgyvendino mediatoriai savanoriai. Tačiau devinto dešimtmečio viduryje feminisčių organizacijos ir nukentėjusiųjų nuo smurto šeimoje moterų advokatai pradėjo stipriai kritikuoti mediaciją, nes ji dekriminalizavo smurto prieš partnerį veiką. Teisiniu požiūriu, smurtas prieš žmoną buvo traktuojamas ne kaip nusikalstama veika, o kaip šeimos privatus reikalas, o ginant šeimos kaip vientiso darinio šventumą, smurtautojo bausti nebuvo galima⁸⁴. Atsakomybės nebuvimas už tokius veiksmus smurtautojui leisdavo piktnaudžiauti valstybės formuojamu šeimos suvokimu. Priešingai nei dabar Lietuvoje, užsienyje mediaciją sprendžiant smurto šeimoje problemas pristabdė smurtautojo veiksmų prieš žmoną dekriminalizavimo problema. Gretinant valstybių patirtį galima daryti išvadą, jog išorinė priežastis, lemianti mediacijos skvarbą bei efektyvumą - smurtautojo veiksmų kriminalizavimo lygis. Valstybei suteikiant per daug galių šeimai pačiai spręsti smurto problemas, tokia tvarka gali

⁸⁴ Perry L. Mediation and Wife Abuse: A Review of the Literature. *Conflict Resolution Quarterly*, 11. P. 313

„perkaitinti“ staigų mediacijos populiarėjimą bei naudojimą ir privesti prie tam tikros destrukcijos bei smurtautojo savivalės, tačiau valstybei visiškai uždraudus mediaciją smurto šeimoje atvejais, šeimos mediacijos plėtrai irgi gali iškilti pavojus. Tad šioje vietoje įstatymų leidėjas turėtų ieškoti aukso vidurio. Grįžtant prie Lietuvos atvejo, įstatymai turėtų labiau atsižvelgti į smurtą iššaukusias priežastis ir tada numatyti tam tikrų imperatyvių normų taikymą. Norint pašalinti problemą iš esmės, derėtų šalinti jos priežastis, o ne pasekmes. Žinoma, reikėtų atsižvelgti ir į priežastis, kodėl įstatymų leidėjas patvirtino būtent tokias imperatyvias nuo aukos nuomonės nepriklausančias sankcijas smurtautojui. Pagrindinė viešojoje erdvėje aptarta priežastis ta, jog iki įstatymo priėmimo norint pradėti ikiteisminį tyrimą prieš smurtautoją, buvo būtinas aukos rašytinis pareiškimas. Tačiau nemaža dalis smurtą patyrusių moterų prigąsdintos smurtautojų pareiškimus atsiimdavo, o smurtas nesiliaudavo. Tad šiuo atveju įstatymas suteikė apsaugą smurto aukoms, bet šeimos mediaciją reglamentuojantys teisės aktai galėtų suteikti ir papildomas priemones tokiems konfliktams spręsti. Smurto atveju būtų galima paskirti kompetentingą asmenį, kuris iš karto po smurto akto paaiškėjimo atskirtų auką ir smurtautoją bei juos apklausęs ir įvertinęs visas aplinkybes bei aukai padarytos žalos dydį toliau spręstų, ar imtis griežtų sankcijų prieš smurtautoją ir taikyti Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatyme numatytą kardomąją priemonę, ar problemą galima išspręsti mediacijos keliu. Bet kuriuo atveju, smurtautojo veiksmai turėtų būti įvertinti ir teisiškai, t.y mediacijos panaudojimo atveju, galėtų likti tam tikras įrašas apie smurtautojo padarytą veiką, kuris pakartotinio smurto akto atveju labai apsunkintų jo padėtį bei užkirstų kelią antrą kartą naudotis mediacija bei išvengti baudžiamosios atsakomybės.

2.5. Šeimos mediacijos sociologinių aspektų apžvalga

Taigi, šiame skyriuje apžvelgėme problemiškesnius šeimos mediacijos sociologinius aspektus ir galime konstatuoti, jog plečiant šeimos mediacijos taikymą, būtina atsižvelgti ne tik į išorinius, teisinius veiksnius, bet ir sociologinę aplinką. Šeimos mediatorius turi būti pasiruošęs įžvelgti tarpusavio ginčą sprendžiančių asmenų vaidmenį šeimoje, tikrąsias jų konflikto priežastis, suprasti, kokius metodus taikyti ir turėti kitų įgūdžių, kuriems įgyti reikia atskiro pasiruošimo. Juolab, kad šeimos gali slėpti tokias problemas, kaip smurtas šeimoje. Tokiu atveju pagelbėti galėtų įstatymų leidėjas, ne tik įtvirtindamas aukštus reikalavimus mediatoriams, bet ir reglamentuodamas šeimos mediacijos galimybę smurto šeimoje atvejais, taip įvesdamas saugiklius, kad mediacija nebūtų naudojama kaip baudžiamosios atsakomybės išvengimo priemonė, bet tuo pačiu būtų ir išnaudotos teigiamos jos savybės. Taip pat, prisimindami kitų sociologinių aspektų įtaką (tokių kaip šeimos modelis, jo vaidmuo visuomenėje, visuomenės požiūris į konfliktus šeimoje ar visuomenės struktūra) skirtingose valstybėse, turime konstatuoti, jog Lietuvoje šeimos mediacijos tradicijų iki šiol nebuvo, ginčų sprendimo kultūrą daug nulėmė sovietinė santvarka ir uždaras lietuvių charakteris, tad iš to

galime daryti išvadą, jog net ir įstatymų lygmeniu tinkamai suregulavus šeimos mediacijos taikymą, negalime tikėtis itin sparčios mediacijos plėtros. Tuo pačiu šiame skyriuje mes pamatėme šeimos ginčų išskirtinumą ir aktualumą juos spręsti kitaip, nei kitų sferų ginčus. Tad teigiamą poslinkį ir aiškesnį šių ginčų išskyrimą atspindėtų atskiras šeimos mediaciją reglamentuojantis teisės aktas. Kita vertus, smulkus mediacijos reglamentavimas taip pat turi savų pavojų, apie kuriuos kalbėsime kitame skyriuje.

3. Šeimos mediacijos teisiniai aspektai

3.1. Šeimos mediacijos ir teisės sąveika

Šeimos mediacijos įtvirtinimas valstybės teisėje yra viena iš prielaidų efektyviam jos veikimui ir plėtrai. Iš esmės, teisinis reguliavimas nėra visiškai būtina sąlyga, nes civilinės teisės sistemoje, tame tarpe ir šeimos teisėje, galioja principas, kad leidžiama tai, kas nedraudžiama, bet mūsų atlikta apklausa parodė, kad 89% specialistų, susiduriančių su tarpininkavimu ginčų sprendime savo darbe, pripažįsta, jog teisinis reglamentavimas yra būtinas, kad įneštų daugiau aiškumo ne tik patiems specialistams, bet ir šeimos mediacijos šalims, kurios turi teisę tikėtis, kad visuotinai pripažintų mediacijos principų (tokie kaip konfidencialumo, mediatoriaus neutralumo ir nešališkumo, savanoriškumo) bus laikomasi ir jų laikymasis bus apsaugotas įstatyminiu lygmeniu. Specialistai išskyrė tokius klausimus, kuriuos turėtų reglamentuoti teisės aktai:

- Atvejai, kuriais mediacija būtų taikoma;
- Kas turi teisę būti mediatoriais, jų kvalifikacijos reikalavimai, šeimos mediatorių ruošimas;
- Mediacijos trukmė;
- Mediacijos privalomumas arba savanoriškumas, šeimos mediacijos finansavimas, apmokėjimo tvarka;
- Mediacijos sprendimų įforminimas ir teisinė galia;
- Vaikų interesų užtikrinimas⁸⁵.

Visgi teorijoje yra ir nuomonių, jog teisinis mediacijos reguliavimas gali būti ir pavojingas. Lietuvoje rengiant Lietuvos Respublikos Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektą⁸⁶, jo

⁸⁵ Šią funkciją specialistai išskyrė dėl to, jog dauguma jų dirba vaiko teisių apsaugos srityje, tačiau manytume, jog tokio intereso užtvirtinimas šeimos mediaciją reglamentuojančiuose teisės aktuose būtų pakankamai pagrįstas. Šeimos konfliktai daugeliu atveju liečia ir vaikų interesus, tad reikalavimas mediacijos susitarime į tuos interesus atsižvelgti įtvirtintų tinkamą vaiko prioritetinės vaikų teisių ir interesų apsaugos ir gynimo principo, įtvirtinto LR CK 3.3 straipsnio laikymąsi (Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.3 straipsnis. Žin., 2000, Nr. 74-2262)

⁸⁶ Lietuvos Respublikos Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektas 2008 m. sausio 11 d., Nr. XP-2809.

kūrėjai akcentavo, jog pilnas teisinis reguliavimas mediacijos atveju nėra tinkamas. „Siekdami skatinti mediacijos plėtrą ir nepakenkti mediacijos procedūrų efektyvumui, projekto rengėjai vadovavosi „švelnaus“ teisinio reguliavimo metodu. Mediacijos procedūros detalai nereguliuojamos, bet sprendžiami tie klausimai, kurie gali turėti esminės įtakos mediacijos kokybei, efektyvumui ir populiarumui. Projektas apibrėžia mediacijos sąvoką, nustato vieno svarbiausių veiksmingos mediacijos principų – konfidencialumo principo – apimtį ir garantijas, įtvirtina mediacijos, kaip ginčų sprendimo būdo, oficialų pripažinimą, sutrumpintų ieškinio senaties terminų eigos sustabdymą pradėjus mediacijos procedūrą. Taip pat Projekte išsprendžiami svarbiausi klausimai, susiję su susitarimais dėl mediacijos, mediatorių skyrimu, nešališkumu, profesionalumu ir atsakomybe. Mediacijos procedūrų teisinis reguliavimas apsiriboja pagrindinių šiuolaikinėje mediacijos teorijoje ir praktikoje pripažįstamų mediacijos nuostatų įtvirtinimu⁸⁷. Pasirinktas „švelnesnis“ teisinis reguliavimas ypač aktualus šeimos bylose, kadangi šeimos ginčai pasižymi didele emocine įtampa ir paprastai tomis emocijomis paremta šalių priešprieša, kurią dar labiau gali padidinti skrupulingas mediacijos proceso ir pasekmių reglamentavimas. Be to, šeimos mediacija, kaip teismui alternatyvus ginčų sprendimo būdas, ir vykdomas laikantis šalių savanoriškumo principo, negali tapti dar vienu teisiniu instrumentu, įpareigojančiu šalis elgtis vienu ar kitu būdu. Kita vertus, alternatyvumas teismui negali būti suprantamas tiesiogiai – šeimos mediacija negali pakeisti teisminės gynybos, nes tokiu būdu būtų pažeista asmens teisė į teismą⁸⁸, pripažįstama tarptautinių ir nacionalinių teisės aktų, tad šeimos mediaciją teisingiau vadinti fakultatyviu būdu – papildomu šalia teisminės gynybos. Visgi, diskusija dėl šeimos mediacijos teisinio reglamentavimo vis dar vyksta, ir ne tik priimant teisės aktus nacionaliniu, Europos ar tarptautiniu lygiu, bet ypač kalbant apie teisminės ir neteisminės mediacijos plėtrą, jų skirtumus, privalumus ir trūkumus. Apie šiuos teisinius šeimos mediacijos aspektus kalbėsime tolimesniuose skyriuose.

3.2. Šeimos mediacijos reglamentavimas Lietuvoje ir Europoje

Kaip jau minėjome, šeimos mediacijos institucionalizavimo šaknys glūdi JAV. Kai mediacija šioje šalyje sulaukė didžiulio susidomėjimo, ir tapo plačiai taikoma (šiuo metu net du trečdaliai civilinių ginčų yra išsprendžiami mediacijos būdu, be teismo), sėkmingas JAV pavyzdys tapo akstinu ne tik *common law* tradicijos valstybėse plėtotis mediacijai, bet ir pasklisti Europoje. Kaip pamatysime iš teisinio reglamentavimo ypatumų ES ir Lietuvoje, ypatingas dėmesys buvo skiriamas mediacijai civilinės teisės srityje, taip pat – šeimos ginčiuose. Tai paskatino šios srities ypatumas – siekis tarp šalių

⁸⁷ Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto. 2008-01-11. XP-2809 Vilnius.

⁸⁸ Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija. Generalinės Asamblėjos priimta ir paskelbta 1948 m. gruodžio 10 d. rezoliucija 217 A (III). 8 straipsnis. „Kiekvienas, jei yra pažeistos konstitucijos arba įstatymo jam suteiktos pagrindinės teisės, turi teisę jas ginti kompetentinguose nacionaliniuose teismuose“.

atstatyti gerus civilinius santykius ar atkurti psichologinį komfortą šeimos sferoje. Europos Tarybos Ministrų Komitetas 1998 m. sausio 21 dieną priėmė Rekomendaciją dėl šeimos mediacijos Nr. (98) 1. Šioje rekomendacijoje ir buvo pažymėti tie ypatumai, dėl ko šeimos mediacija turėtų būti vystoma. Rekomendacijoje išvardinamos trys priežastys⁸⁹:

- Į šeimos ginčus yra įtraukti asmenys, turintys ir kurie ateityje turės glaudžiai tarpusavyje susijusius ir ilgalaikius santykius;
- Šeimos ginčai kyla stiprių emocijų kontekste ir tas emocijas gali paaštrinti;
- Skyrybos ir separacija paveikia visus šeimos narius, ypač vaikus;

Taigi, šia rekomendacija valstybės narės yra skatinamos vienu ar kitu būdu plėsti šeimos mediacijos taikymą. Beje, kadangi tai tik rekomendacinio pobūdžio dokumentas, jis įtvirtina tik esmines šeimos mediacijos nuostatas – principus, proceso ypatumus, taip skatinant valstybes pačioms pasirinkti reguliavimo ribas. Tačiau valstybių skatinimas tuo neapsiribojo – 1999 metų spalio 15 Europos Vadovų Taryba Tamperėje paragino valstybes sukurti alternatyvias neteismines procedūras užtikrinant didesnę teismo prieinamumą Europoje. Tuo tikslu 2002 metais Europos Komisija parengė Žaliąją knygą dėl alternatyvių civilinių ir komercinių ginčų sprendimo būdų⁹⁰, kurioje apibendrinama dabartinė ADR būklė Europoje ir inicijuojamos plataus masto konsultacijos su valstybėmis narėmis bei suinteresuotomis šalimis dėl tarpininkavimo skatinimo galimybių, o 2004 metų spalio 22 dieną pateiktas projektas dėl Europos Parlamento ir Tarybos direktyvos dėl tam tikrų tarpininkavimo civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, kuriame pripažįstama, jog „tarpininkavimas gali būti pigus ir greitas neteisminis ginčų sprendimo būdas civilinėse ir komercinėse bylose, taikant šalių poreikiams specialiai pritaikytą tvarką. Jeigu tarpininkaujant priimami pretenzijų sureguliuavimo susitarimai, atsiranda daugiau galimybių, kad jie bus įvykdyti savanoriškai ir kad bus išsaugoti draugiški bei tvarūs santykiai tarp šalių⁹¹“. 2008 metų gegužės 21 dieną priimta Europos Parlamento ir Tarybos direktyva dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. Šia direktyva valstybės narės įpareigojamos priimti teisės aktus dėl mediacijos taikymo, nes Europos Sąjungos lygiu pripažįstamas mediacijos gebėjimas sureguliuoti civilinius, tame tarpe ir šeimos, konfliktus be teismo. Svarbu pažymėti, jog ši direktyva pabrėžia mediacijos teisinio reguliavimo būtinybę, kaip jos prieinamumo ir tinkamo taikymo sąlygą kiekvienoje valstybėje – „siekiama toliau skatinti mediacijos naudojimą ir užtikrinti, kad ją naudojančios šalys būtų tikros dėl iš anksto žinomos teisinės tvarkos, būtina priimti

⁸⁹ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

⁹⁰ Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. Brussels, 19.04.2002 COM(2002) 196 final. http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0196en01.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

⁹¹ Projektas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos dėl tam tikrų tarpininkavimo civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. 2004/0251 (COD) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0718:FIN:LT:PDF> (žiūrėta 2011.10.30)

pagrindinius teisės aktus, visų pirma reglamentuojančius pagrindinius civilinio proceso aspektus⁹². Be to, 2004 metais Europos Sąjungos lygiu buvo priimtas Europos mediatorių elgesio kodeksas, kuris, pasak jo autorių, išdėsto tam tikrus principus, kurių mediatoriai gali savanoriškai nuspręsti įsipareigoti laikytis savo pačių atsakomybe. Kodeksu gali naudotis mediatoriai, vykstantys bet kokios rūšies mediaciją civilinių ir komercinių ginčų srityje⁹³. Šis dokumentas labai lakoniškai įvardija pagrindinius mediatorių veiklos principus ir yra tik mediatorių veiklos rėmai, tačiau jis puikiai iliustruoja Europos Sąjungos pastangas palengvinti mediacijos diegimą valstybėse narėse, nes joms atkrenta būtinybė pačioms kurti tokius savanoriško laikymosi kodeksus. Visgi, kaip pastebėjome, Europos Sąjunga, netgi siekdama plėsti mediacijos vystymąsi valstybėse, nenusižengia vienam iš pagrindinių ES teisinio reglamentavimo principų – subsidiarumo⁹⁴. Europos Sąjunga nesiima pati smulkiai reglamentuoti mediacijos taikymo, tik nustato gaires jų reglamentavimui valstybėse narėse. Tad iš Bendrijos pusės toks „švelnesnis“ reglamentavimo būdas yra ne dėl to, jog teisinis reglamentavimas pakenktų mediacijos esmei, o dėl to, jog pasitiki valstybių narių jėgomis pačioms nuspręsti, iki kokios ribos jos nori teisiškai reglamentuoti mediaciją⁹⁵.

Remiantis šiais Europos Sąjungos teisės aktais Lietuvoje ir buvo priimtas Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas⁹⁶, kuris įsigaliojo 2008 m. liepos 31 dieną. Jame ir reglamentuojami pagrindiniai aspektai, kuriuos valstybės narės sureguliuoti ir įpareigojo direktyvos – tai tokie civilinės teisės ir civilinio proceso klausimai, kaip ieškinio senaties sustabdymas, taikos sutarties, sudarytos po taikinamojo tarpininkavimo, teisinis statusas ir galia, susitarimo dėl taikinamojo tarpininkavimo vykdymo aspektai, tarpininkų veiklos principai, paties proceso principai, bei kiti aspektai. Šis įstatymas įnešė šiek tiek daugiau aiškumo į Lietuvos situaciją mediacijos srityje, bet nepaskatino iš esmės plėstis šiam ginčų sprendimo būdai. Jau iki tol Lietuvoje vyko mediacijos iniciatyvos, iš kurių ypač būtina paminėti vieną – tai Bandomasis teisminės mediacijos projektas, vykdomas Vilniaus teismuose Nacionalinės teismų administracijos iniciatyva (nuo 2006 metų sausio 26 d. Vilniaus miesto 2-ajame apylinkės teisme, o nuo 2008 metų sausio 1 d. – ir kituose apylinkių

⁹² Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB 2008 m. gegužės 21 d. dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:LT:PDF> (žiūrėta 2011.10.30)

⁹³ Europos mediatorių elgesio kodeksas. http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_lt.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

⁹⁴ Pagal subsidiarumo principą Bendrija imasi veiksmų srityse, kurios nepriklauso jos išimtinai kompetencijai, tik tada ir tokia apimtimi, kai siūlomo veiksmo tikslų valstybės narės negali deramai pasiekti, o Bendrija dėl siūlomo veiksmo masto arba poveikio gali juos pasiekti geriau. EB S 5 str.

⁹⁵ „Neįtraukdama į šį pasiūlymą pačios tarpininkavimo procedūros reguliavimo priemonių, Komisija stengėsi paskatinti savarankiško reguliavimo iniciatyvas“. Projektas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos dėl tam tikrų tarpininkavimo civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. 2004/0251 (COD) <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0718:FIN:LT:PDF>. (žiūrėta 2011.10.30)

⁹⁶ Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702 Vilnius. Žin., 2008, Nr. 87-3462.

teismuose, įsijungusiuose į projektą (iš viso beveik 20 teismų)⁹⁷). Tačiau nepaisant to, kad yra rodoma iniciatyva iš teisininkų pusės skatinti mediacijos plėtrą, bet bent jau šiame projekte iki šiol buvo įvykdytos tik 9 mediacijos, nes teisėjai, kurie šiame projekte tampa ir mediatoriais, mediacijos nelaiko rimta teismo alternatyva. Be to, įstatymai priimami tik paraginūs Europos Sąjungos teisės aktams, tad ir politinės valios trūkumas turi tam įtakos. Šį aspektą pripažįsta ne tik mūsų atliktos apklausos dalyviai, kurių 56% politinės valios trūkumą įvardijo kaip trukdį mediacijai plėstis, bet ir iš valdžios sprendimų matyti, jog nepaisant deklaruojamos ir pripažįstamos mediacijos naudos, nėra skiriama tam pakankamai dėmesio, o ypač lėšų. Tai matyti iš 2010 m. lapkričio 23 d. patvirtinto Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros ir takaus ginčų sprendimo skatinimo plano⁹⁸, kur nors ir numatyta daug teisėkūros ir organizacinių priemonių priemonių mediacijos skatinimui, nei vienai iš šių priemonių nenumatyta papildomų lėšų, be ko sunkiai galėtų būti įsivaizduojamas bent jau organizacinių priemonių įgyvendinimas. Kaip pažymėjo mūsų apklausos dalyviai, vienas iš mediacijos plėtros trukdžių yra informacijos trūkumas, o be valdžios įsikišimo ir papildomų lėšų tinkamas visuomenės informavimas apie šią paslaugą nelabai įmanomas. Kita vertus, būtent šis planas, kartu su mūsų jau minėtu Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto⁹⁹ pagrindu priimtu Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymu, rodo ir teigiamus poslinkius mediacijos plėtroje.

Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas iš esmės reglamentuoja tuos pačius aspektus, kaip ir Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektas, tik projekte laikomas priimtiniu visuotinai vartojamas mediacijos terminas, vietoj lietuviškojo taikinamojo tarpininkavimo, ir pagal Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektą įstatymas turėjo būti taikoma tik neteisminei mediacijai. Tačiau tai jau minėtos politinės valios ženklas, kad valdžios institucijos nusiteikusios tobulinti teisėkūrą ir mediacijos plėtros organizavimą. Ypač tai atsispindi minėtame Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros ir takaus ginčų sprendimo skatinimo plane, kuris buvo parengtas atkreipus dėmesį į neaktyviai veikiančią bandomąją Teisminės mediacijos projektą bei teisinėje sistemoje sunkiai įsitvirtinančią praktiką spręsti ginčus taikiai. Plane numatytos tokios mums aktualios mediacijos skatinimo priemonės:

1. Teisėkūros priemonės:

- Nustatyti bylinėjimosi išlaidų lengvatas asmenims, kurie prieš kreipdamiesi į teismą arba teismo proceso metu bando ginčą spręsti civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo būdu (ši

⁹⁷ Lietuvos Respublikos Teisėjų tarybos nutarimas dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto tęsimo 2007 m. sausio 26 d. Nr. 13 P-15 Vilnius.

⁹⁸ Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros ir takaus ginčų sprendimo skatinimo plano patvirtinimo. 2010 m. lapkričio 23 d. Nr. 1R-256.

⁹⁹ Lietuvos Respublikos Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektas 2008 m. sausio 11 d., Nr. XP-2809

priemonė iš dalies įvykdyta - Seime registruotas Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo įstatymo projektas Nr. XIP-1409)

- Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos apraše, nustatyti, kad vertinant teisėjų jurisdikcinę ir (ar) nejurisdikcinę veiklą būtų atsižvelgiama į bylose, kurias nagrinėjo vertinamas teisėjas, sudarytų taikos sutarčių skaičių, taip pat į teisėjo dalyvavimą teismo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo projekte.
- Teisminės mediacijos taisyklėse įtvirtinti pareigą teismuose, kuriuose vykdomas teismo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo projektas, organizuoti privalomas informacines sesijas (t. y. susitikimus su atitinkamų teismų taikinimo tarpininkais ar kitais atstovais) šeimos ir darbo ginčų šalims apie civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo taikymo privalumus ir galimybes.
- Teismų veiklos statistinių rodiklių skaičiavimo metodikoje nustatyti, kad apskaičiuojant bylų nagrinėjimo statistinius rodiklius ir (ar) teisėjų bei teismų darbo rodiklius būtų tinkamai atsižvelgiama į tuos atvejus, kai konkrečios bylos nagrinėjimas atidedamas ir ginčą bandoma spręsti civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo būdu.
- įvertinti galimybę civilines bylas, kuriose ginčas iki teismo ar teismo nagrinėjimo metu buvo sprendžiamas civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo būdu, nagrinėti prioriteto (pirmenybės) tvarka, ir prireikus parengti atitinkamų teisės aktų pakeitimo projektus.
- skatinti taikų ginčo sprendimą ir taikyti taikinamąjį tarpininkavimą valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje.
- sudaryti teisinės prielaidas advokatams, antstoliams ir notarams teikti tarpininkavimo (mediacijos) paslaugas.

2. Organizacinės priemonės:

- teisėjų ir kitų teismo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo projekte dalyvaujančių asmenų mokymas civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo srityje.
- teismo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo projekto viešinimas visuomenei.
- teismo civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo projekto plėtros užtikrinimas, įtraukiant į šį projektą naujus teismus ir pritraukiant daugiau taikinimo tarpininkų (pavyzdžiui, akademinės visuomenės atstovų).
- išanalizuoti taikų ginčo sprendimo prioriteto taikymo praktiką valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje ir numatyti priemones skatinti taikų ginčo sprendimą.
- išanalizuoti taikinamojo tarpininkavimo taikymo galimybes valstybės garantuojamos teisinės pagalbos srityje, įvertinant ir privalomo taikinamojo tarpininkavimo taikymą ginčiuose, kylančiuose iš šeimos ir darbo santykių.
- bendradarbiaujant su savivaldybėmis, atsakingomis už pirminės teisinės pagalbos teikimą, informuoti gyventojus apie taikų ginčo sprendimo galimybes ir taikų ginčo sprendimo

privalumus skelbiant informaciją interneto tinklalapyje www.teisinespagalba.lt ir platinant informacinę medžiagą.

- valstybės garantuojamą teisinę pagalbą teikiančių asmenų mokymas apie taikų ginčo sprendimą ir taikinamąjį tarpininkavimą

Taigi, Lietuva žengia teisinio mediacijos reglamentavimo keliu, tačiau, kaip pastebėjome, nėra skiriamas atskiras dėmesys šeimos mediacijai, nors turint omenyje, kad būtent toje srityje mediacija sparčiausiai vystėsi gilesnes mediacijos tradicijas turinčiose valstybėse, Lietuvos įstatymų leidėjai galėtų skirti šeimos mediacijai daugiau dėmesio. Į mediacijos plėtrą Lietuvoje labiau žvelgiama tik kaip teismų naštos palengvinimą. Visgi net ir šiam tikslui pasitelkiama nepakankamai priemonių – valstybės numatytame plėtos priemonių plane daugiau deklaratyvių priemonių, vengiant skirti tam papildomai lėšų, o be jų šeimos mediacijos vystymasis valstybėje neįsivaizduojamas.

3.3. Teisminė ir neteisminė mediacija

Ankstesniuose skyriuose susidūrėme su teisminės ir neteisminės mediacijos terminais. Tai itin svarbus teisinis šeimos mediacijos aspektas, kurį ir aptarsime šiame skyriuje. Kuo skiriasi šios dvi mediacijos rūšys? Paprastai, kai kalbame apie mediaciją, turime omenyje tiek teisminę, tiek neteisminę. Tai atsispindi ES direktyvoje dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų¹⁰⁰, kurioje mediacija apibrėžiama kaip struktūrizuotas procesas, kuriame dvi ar daugiau šalių savanoriškai bando išspręsti ginčą ir pasiekti susitarimą padedant mediatoriui. Šis procesas gali būti inicijuotas pačių šalių arba pasiūlytas ar paskirtas teismo, arba vykdomas, nes to reikalauja valstybės narės įstatymai. Taigi, Bendrijos lygiu yra žinoma tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija. Pasak Lietuvos Respublikos Nacionalinės teismų administracijos, teisminė mediacija – tai ginčų sureguliuavimo procedūra, kurios paskirtis – padėti šalims civilinėse bylose išspręsti ginčą taikiai tarpininkaujant vienam ar keliems mediatoriams (tarpininkams)¹⁰¹. Pagal kitus autorius, teisminė mediacija (angl. *court-annexed*, *court-connected* or *normative mediation*) – tai konflikto sprendimo procesas, kurio metu nešališki teisėjai ar teisėjų nurodyti asmenys (mediatoriai) padeda šalims priimti taikų sprendimą¹⁰². Jei peržvelgsime užsienio autorių teisminės mediacijos apibrėžimus, taip pat pastebimas bendras teisminės mediacijos bruožas – ji vykdoma civilinei bylai jau esant teisme. Taigi, esmine aplinkybe įvardijamas momentas, kada inicijuojama mediacija - neteisminė mediacija vyksta dar ginčo šalims nepateikus dokumentų teismui, o teisminės mediacijos atveju – parengiamajame

¹⁰⁰ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB 2008 m. gegužės 21 d. dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:LT:PDF> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰¹ Nacionalinės teismų administracijos portalas. <http://www.teismai.lt/lt/mediacija/visuomenei/> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰² Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 72

posėdyje teisėjas, matydamas esant galimybę šalims susitaikyti, pasiūlo taikiu būdu išspręsti ginčą ir, šalims sutikus, bylą perduoda nagrinėti teismo mediatoriui teisminės mediacijos būdu¹⁰³.

Teorijoje yra išskiriami du teisminės mediacijos porūšiai¹⁰⁴:

- Teisminę mediaciją vykdo teisėjai ar kiti teismo tarnautojai, kurie nedalyvauja ir negali dalyvauti tos pačios bylos teisminiame nagrinėjime, jei joje dalyvavo kaip mediatoriai. Tokia teisminė mediacija žinoma ir Lietuvoje iš teismuose vykdomo bandomojo teisminės mediacijos projekto. Šio projekto metu vykdoma mediacija pasižymi tuo, kad šalims sutikus mediacija vyksta dėl šiuose teismuose pradėtų civilinių bylų, su šalimis suderintu laiku teismo patalpose, mediatoriumi būnant teisėjui arba teisėjo padėjėjui (todėl ir vadinama teismine mediacija)¹⁰⁵. Teisminės mediacijos taisyklės¹⁰⁶, kuriomis vadovaujamasi bandomajame teisminės mediacijos projekte, numato, jog teisminei mediacijai gali būti perduodamas tik toks ginčas, dėl kurio teisme yra iškelta civilinė byla ir dėl kurio įstatymai leidžia šalims sudaryti taikos sutartį, gali būti perduodama ir dalis byloje pareikštų reikalavimų. Pažymėtina, kad nepavykus pasiekti taikos susitarimo, mediatoriumi buvęs teisėjas arba teisėjo padėjėjas negali dalyvauti kaip teisėjas ar teisėjo padėjėjas nagrinėjant civilinę bylą. Tokio pobūdžio teisminė mediacija taikoma ne tik Lietuvoje, bet ir JAV, Kanadoje, Vokietijoje, Danijoje, Slovėnijoje, Anglijoje, kai kuriose Skandinavijos šalyse¹⁰⁷.
- Teismo paskirta mediacija, kurią vykdo privatūs mediatoriai ne teisme. Ji sutinkama Belgijoje, Prancūzijoje, Anglijoje, Švedijoje, Ispanijoje, Italijoje, Rusijoje, JAV. Pavyzdžiui Švedijoje vykstant skyryboms, teismo paskirtos mediacijos sesijas (Švedijoje tai vadinama *cooperation-talks* (angl.)) vykdo socialiniai darbuotojai¹⁰⁸.

Tuo tarpu neteisminė mediacija yra į konfliktuojančių šalių interesus nukreiptas ginčo sprendimo procesas, kurio metu nešališkas mediatorius (-iai) padeda šalims priimti abi puses tenkinantį sprendimą¹⁰⁹. Pasak Nadjos Alexander, neteisminė mediacija yra labiau orientuota į šalių

¹⁰³ Figūrinitė K. Teisminė mediacija padeda konfliktuojančioms šalims rasti abipusiai naudingą sprendimą. Teismų sistemos naujienlaiškis 2010 m. spalio, Nr. 1. http://www.teismai.lt/images/foto/teismai.lt_1nr_spalis.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰⁴ Simaitis R. Teiminė mediacija – kas tai? 2006 m. balandžio 6 d. www.rln.lt/download.php/fileid/100 (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰⁵ Valūnas R. Teisminių ginčų prevencijos priemonės: mediacijos galimybės Lietuvoje. 2009-01-28 <http://www.jurex.lt/teisminių-gincu-prevencijos-priemones-mediacijos-galimybes-lietuvoje.?id=143> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰⁶ Teisminės mediacijos taisyklės. Patvirtinta Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13P- 348

¹⁰⁷ Simaitis R. Teiminė mediacija – kas tai? 2006 m. balandžio 6 d. www.rln.lt/download.php/fileid/100 (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁰⁸ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 346

¹⁰⁹ Figūrinitė K. Teisminė mediacija padeda konfliktuojančioms šalims rasti abipusiai naudingą sprendimą. Teismų sistemos naujienlaiškis 2010 m. spalio, Nr. 1. http://www.teismai.lt/images/foto/teismai.lt_1nr_spalis.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

interesus (angl. *interest-based*)¹¹⁰, o teisminė mediacija – į šalių teises ir pareigas (angl. *rights-based*).

Teorijoje išskiriami ir kiti teisminės bei neteisminės mediacijos skirtumai¹¹¹:

- mediatorių statuso ir skyrimo ypatybės;
- procedūrų lankstumo galimybės;
- procedūrų ir mediacijos rezultatų teisinio vertinimo (kontrolės) lygmuo;
- procedūrų finansavimo ypatybės;
- integracijos į teismo procesą lygmuo;
- trukmė, mediacijos sesijų skaičius;
- mediacijos procedūrų ir rezultatų juridinis pripažinimas ir faktinis autoritetas.

Salomėja Zaksaitė ir Zigmas Garalevičius¹¹² išskiria tokius teisminės ir neteisminės mediacijos skirtumus:

1. Jos skiriasi savo subjektais – mediatoriais teisminės mediacijos atveju gali būti teisėjai ar jų padėjėjai, taip pat privatūs asmenys, o neteisminės mediacijos atveju – tik privatūs asmenys.
2. Teisminė mediacija orientuota į teises ir pareigas, neteisminė – į šalių interesus.
3. Teisminei mediacijai labiau būdingas vertinamasis mediacijos stilius¹¹³ (angl. *evaluative mediation*), o neteisminei – skatinamoji mediacija¹¹⁴ (angl. *facilitative mediation*). Vertinamojo stiliaus tarpininkai struktūruoja procesą ir daro tiesioginę įtaką mediacijos rezultatams, tuo tarpu skatinamojo stiliaus mediatoriai tik padeda šalims pačioms surasti sprendimą, jam nedarydami įtakos.

Kalbant apie skirtingų valstybių patirtį, daugeliu atveju valstybėje taikoma tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija. Pavyzdžiui, taip yra Vokietijoje. Šioje šalyje teisminę mediaciją reglamentuoja

¹¹⁰ Alexander N. Mediation in Practice: Common Law and Civil Law Perspectives Compared. Int'l. Trade & Bus. L. Ann. 2001, P. 1–17

¹¹¹ Čerka P. Verslo teisė. <https://fcis.vdu.lt/~p.cerka@ti.vdu.../Verslo%20teisė%20skaidres.ppt> (žiūrėta 2011.10.30)

¹¹² Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 73

¹¹³ Vertinamoji mediacija. Klasikinė vertinamojo stiliaus mediatoriaus užduotis – priimti sprendimus ir teikti savo nuomonę, atsižvelgiant į ginčo esmę ir naudojant iš anksto nustatytus kriterijus vertinti abiejų šalių pateiktus įrodymus bei argumentus. Į šio mediatoriaus užduotis įeina faktų nustatymas pagal tinkamai pateiktus įrodymus, vertinant jų patikimumą ir įrodomąją reikšmę, nustatymas ir taikymas tinkančių teisės normų, ir savo nuomonės pateikimas. Pagal Carole J. Brow. Facilitative Mediation: The Classic Approach Retains its Appeal.

http://www.gevim.co.il/image/users/89301/ftp/my_files/pdf/Facilitative%20Mediation.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

¹¹⁴ Skatinamoji mediacija - šio stiliaus mediatoriaus užduotis – padėti šalims pačioms priimti sprendimą ir įvertinti savo situaciją. Šis mediacijos stilius pagrįstas dviem principais – pirma, pagarbos šalių apsisprendimui pačioms rasti joms tinkamą sprendimą; antra – kad neutrali trečioji šalis – mediatorius – kuris palengvina bendravimą tarp šalių, skatina tarpusavio supratimą, nukreipia šalių dėmesį į jų interesus ir siekia kūrybingo problemų sprendimo, įskaitant ir tokius sprendimus, kurių nepasiūlytų teismas, kad šalys galėtų pasiekti susitarimą ir savo problemos sprendimą. Pagal Carole J. Brow. Facilitative Mediation: The Classic Approach Retains its Appeal.

http://www.gevim.co.il/image/users/89301/ftp/my_files/pdf/Facilitative%20Mediation.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

Civilinio proceso kodeksas¹¹⁵ (vok. Zivilprozessordnung, toliau – ZPO) ir Įvadinis civilinio proceso kodekso įstatymas¹¹⁶ (vok. Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung, toliau – ZPOEG). Vokietijos teisė, kaip ir Lietuvos, visais atvejais įpareigoja teisėjus siekti taikaus susitarimo. Tuo tikslu teisėjas turi teisę inicijuoti mediacijos procesą. Mediatorius paskiriamas teismo – jis gali būti parinktas tiek teisėjo, tiek pačių šalių. Neteisminę šeimos mediaciją Vokietijoje organizuoja nevyriausybinės organizacijos – Šeimos ginčų mediatorių asociacija (vok. Bundes-Arbeitsgemeinschaft für Familien-Mediation, toliau – BAFM), įkurta dar 1992 m., ir Mediatorių susivienijimas. BAFM mediatoriai turi turėti dviejų metų patirtį ginčų sprendime, išklaudyti 200 val. mediacijos mokymus ir išlaikyti praktiką¹¹⁷. Neteisminės šeimos mediacijos plėtojimui yra priimtos Asociacijos gairės, mediatoriai laikosi Europos mediatorių kodekso ir savo pačių parengto praktikos kodekso. Šie mediatoriai sprendžia tiek turtinius, tiek neturtinius šeimos ginčus¹¹⁸ - turto padalijimas, paveldėjimas, konfliktai tarp kartų, konfliktai šeimose, kuriose gyvena įvaikintas vaikas, skyrybos, separacija, problemos mokykloje, tėvų atsakomybė vaikams ir pan.

Tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija yra vykdoma Austrijoje, Norvegijoje, Nyderlanduose¹¹⁹, Danijoje¹²⁰, tuo tarpu Lietuvoje iš esmės vykdoma tik teisminė mediacija – teismuose vykdomo bandomojo teisminės mediacijos projekto pagrindu, tuo tarpu neteisminės mediacijos atvejai yra labai pavieniai ir Lietuvoje nepopuliarūs, nebent verslo srityje dažniau pasitaikantys. Šeimos mediacija atskirai, tiek teisminė, tiek neteisminė Lietuvoje nėra apskritai reglamentuota.

Teorijoje išskiriami teisminės ir neteisminės mediacijos ne tik skirtumai, bet ir privalumai bei trūkumai. Išskiriami tokie teisminės mediacijos privalumai¹²¹:

- Operatyvumas, efektyvumas ir ekonomiškumas. Šis privalumas pagrįstas tuo, jog teisminė mediacija paprastai yra reglamentuota įstatymais ir jos trukmė būna apribota. Kita vertus, ir neteisminė mediacija tomis trimis savybėmis pasižymi, tik iš kitos pusės. Neteisminės mediacijos atveju šalys pačios nustato mediacijos terminus, o ir kaina paprastai būna mažesnė, nei bylinėjimosi teisme. Kita vertus, teisminė mediacija dažnai būna apmokama iš

¹¹⁵ Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950

<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpo/gesamt.pdf> (žiūrėta 2011.10.30)

¹¹⁶ Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 30.01.1877. <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpoeg/gesamt.pdf> (žiūrėta 2011.10.30)

¹¹⁷ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 348

¹¹⁸ What is Mediation? http://www.bafm-mediation.de/hauptfragen/the_most_important_questions/ (žiūrėta 2011.10.30)

¹¹⁹ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 73

¹²⁰ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 346

¹²¹ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 73

valstybės lėšų, kaip tai yra Lietuvoje, tad ekonomiškumo privalumas teisminėje mediacijoje aiškus.

- Kooperacija tarp teismo ir ginčo šalių. Šis principas reiškia aktyvų teismo ir šalių bendradarbiavimą mediacijos procese, kas tuo pačiu kelia pasitikėjimą teismų sistema, kaip institucija, dirbančia „ranka rankon“ su visuomene¹²².
- Privalomumas vykdyti. Lietuvoje teismo nutartimi patvirtintas mediacijos susitarimas įgyja teismo sprendimo galią.

Teisminės mediacijos trūkumai:

- Galimas konfidencialumo principo pažeidimas. Nors konfidencialumo įsipareigojimas teisminės mediacijos atveju yra saugomas įstatymų, iškyla šalių pasitikėjimo problema, kad mediacijos metu paskleista informacija bus perduota bylą nagrinėjančiam teisėjui.
- Galimas savanoriškumo principo pažeidimas. Greičiau tai yra mediacijos privalomumo trūkumas, apie kurį kalbėsime kitame skyriuje.
- Intervencinis proceso pobūdis. Šis trūkumas susijęs su Nadjos Alexander pastebėjimu, jog teisme mediatoriai vykdo ne interesus, bet teisėmis ir pareigomis vykdomą mediaciją, kas gali nustumti į šalį tikruosius šalių poreikius. Tai ypač aktualu šeimos ginčiuose, kuriuose tikrieji šalių interesai dažnai būna paslėpti po šalių pozicijomis ir principais, užsilikusiomis nuoskaudomis, dėl to teismine mediacija pasiektas susitarimas gali būti nevykdomas.

Neteisminės mediacijos privalumai:

- Atsakomybės suteikimas šalims. Tai dalis mediacijos savanoriškumo principo. Šis privalumas neteisminėje mediacijoje kur kas ryškesnis, nei teisminėje, šalys pačios tampa atsakingos už savo sprendimą, todėl ne tik labiau linkusios bendradarbiauti, bet ir vykdyti kartu priimtą sprendimą.
- Psichologinis komfortas. Šeimos mediacijoje tai taip pat svarbus aspektas, nes tik emociškai atviros šalys sugebės konstruktyviai bendradarbiauti, o būtent neteisminės mediacijos metu ir yra sudaroma tokia atmosfera, kai šalys jaučiasi jaukiai. Taip yra ne tik dėl mediatoriaus kaip psichologo įgūdžių, bet ir dėl proceso vietos – mediacija tokiu atveju vyksta ne teismo patalpose. Autoriai išskiria dar vieną šio privalumo aspektą – neteisminė mediacija „leidžia pasijusti reikšmingu proceso dalyviu, – tai gali sąlygoti didesnę ginčo šalių savigarbą bei pasitikėjimą“¹²³. Teorijoje tai vadinama „įgalinimu“ (angl. *empowerment*)¹²⁴

¹²² Niranjan J. B. Court annexed mediation.

http://lawcommissionofindia.nic.in/adr_conf/niranjan%20court%20annx%20med13.pdf (žiūrėta 2011.10.30)

¹²³ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 88-89.

¹²⁴ Baruch Bush R. A., Folger J. P. The Promise of Mediation. The Transformative Approach to Conflict. Jossey-Bass 2005, P.

- Dėmesys vaiko interesams. Teigiama, jog „neteisminė mediacija skatina tėvus gilintis į vaikų poreikius ir apriboja psichologinę žalą vaikų ir tėvų santykiams“¹²⁵. Tačiau toks privalumas būdingas tiek teisminei, tiek neteisminei mediacijai. Bet neteisminėje, šalių interesais paremtoje mediacijoje mediatorius paprastai privalo tėvų dėmesį nukreipti į vaiko interesus, o ne tik į tarpusavio teises ir pareigas.
- Išsaugomi šalių santykiai ir galimybė bendradarbiauti ateityje. Šis privalumas pabrėžiamas net tarptautiniais ir Europos Sąjungos aktais, bei paprastai būdingas abiem mediacijos rūšims, bet dėl to paties atsižvelgimo į šalių interesus, kitaip nei teismo procese, iš dalies ir teisminėje mediacijoje, jeigu joje tarpininkauja teisininkas, neteisminėje mediacijoje paprastai vertinama ne šalių praeitis, o bandoma įžvelgti jų ateitis ir kokios galėtų būti susitarimo (arba jo nesudarymo) pasekmės.
- Konfidencialumas. Šis privalumas neteisminei mediacijai labiau būdingas dėl to, jog šalys pačios pasirenka mediatorių, o jos renkasi tokį, kurio diskretiškumu nei viena neabejoja.
Neteisminės mediacijos trūkumai:
- Mediacija pasiektų susitarimų teisinės galios trūkumas. Kaip bus kalbama tolimesniame skyriuje, mediacija pasiektų susitarimų teisinis statusas paprastai priklauso nuo to, ar toks susitarimas patvirtintas teismo ar kitos institucijos, tad neteisminės mediacijos atveju vien tik šalių pasirašytas susitarimas dažnai negalės būti priverstinai vykdomas, o kai kuriais atvejais ir nebus įsigaliojęs.
- Riboti šeimos ginčų atvejai, kurie gali būti sprendžiami mediacijos būdu. Šeimos ginčai apskritai pasižymi imperatyvių normų gausa, bet ne tik kalbant apie vaikų interesus – kai kurias šeimos bylas gali spręsti tik teismas. Pvz., Vokietijoje, Austrijoje, Prancūzijoje, Lietuvoje¹²⁶ santuokos nutraukimą ar paskelbimą negaliojančia gali nagrinėti tik teismas. Šalys mediacijos būdu gali susitarti tik dėl teisinių pasekmių po šio sprendimo.
- Pavojus pasitikėjimui teisingumo sistema. Šis pavojus Lietuvai kol kas negresia, nes šis trūkumas reiškia, jog labai išpopuliarėjus mediacijai ir žmonės pradėjus patiems reguliuoti savo ginčų sprendimą, gali smukti pasitikėjimas teismais.
- Neteisminės mediacijos kaina. Kitaip nei teisminė mediacija, neteisminė paprastai šalių apmokama iš jų lėšų, jų nekompensuoja valstybė. Kita vertus, šie kaštai daugeliu atvejų yra mažesni negu teismo išlaidos (aišku, yra išimčių, kaip pvz., Vokietija, kur valandiniai

¹²⁵ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 89.

¹²⁶ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 91

mediatorių tarifai yra labai dideli¹²⁷. Kita vertus, kai kuriose valstybėse neteisminė mediacija bent iš dalies yra subsidijuojama valstybės (kaip yra Austrijoje). Lietuvoje neteisminė mediacija nėra subsidijuojama, nemokama yra tik teisminė, o apie neteisminės mediacijos tarifus žinių nėra, nes tokia mediacija Lietuvoje beveik nevykdoma.

- Galimas lygiateisiškumo principo pažeidimas. Šeimos mediacijoje, kaip jau minėjome, pasitaiko smurto atvejų, ir jų identifikavimas – labai sudėtingas darbas, kuris ne visada gali pavykti ir kvalifikuotam mediatoriui. Be to, šeimoje apskritai gali būti jaučiamas šalių jėgų disbalansas dėl charakterio skirtumų. Dėl to susitarimas, pasiektas neteisminės mediacijos būdu, kartais gali būti palankus tik vienai iš šalių.

Visi šie neteisminės ir teisminės mediacijos aspektai byloja, kad valstybėje turėtų taikomos abi mediacijos rūšys, kad tiek šalys turėtų didesnę galimybę rinktis, kas jiems svarbiau (pvz., psichologinis komfortas ar teisinė susitarimo galia), tiek valstybėje būtų sumažintas teismų krūvis ne tik dėl to, kad kai kurios bylos greičiau išspręstų vykdant teisminę mediaciją, bet ir kai kurie ginčai apskritai nepasiektų teismo dėl to, jog buvo išspręsti mediacijos būdu. Lietuvoje kol kas vykstant tik teisminei mediacijai, teismų krūvis nuo to nė kiek nesumažėjo, nes teisėjams tėra primesta papildoma funkcija, dar labiau apkraunanti teismų darbą, dėl to teisėjai retai nukreipia bylas mediacijai. Tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija turi savų trūkumų ir privalumų, tačiau Lietuvoje, ypač šeimos bylų atvejais, siūlytume ne tik reglamentuoti neteisminę, tačiau ir skirti lėšų nevyriausybinių organizacijų vykdomoms neteisminės mediacijos programoms, jas skatinti ir apie jas informuoti visuomenę, nes atsižvelgiant į neteisminės mediacijos privalumus (tokius kaip neformalumas, šalių psichologinis komfortas, santykių išsaugojimas ir k.t), informuota visuomenė palengva priprastų ginčus greitai ir patogiai spręsti šeimos mediacijos būdu be teismo įsikišimo.

3.4. Mediacijos privalomumas

Kitas šeimos mediacijos teisinis aspektas, glaudžiai besisiejantis su prieš tai aptarta teismine ir neteismine mediacija, yra mediacijos privalomumas. Turint omenyje visus mediacijos privalumus, kuriais ypač pasižymi šeimos mediacija, natūralu, kad kai kuriose valstybėse reglamentuojant šį ginčų sprendimo būdą, prieita iki privalomo mediacijos taikymo kaip ikiteisminės procedūros, ir ne tik šeimos bylose. Tačiau vienas iš esminių šeimos mediacijos bruožų yra savanoriškumas. Dėl to teorijoje kyla daug diskusijų dėl šio teisinio aspekto. Nes tiek vienoje, tiek kitoje pusėje yra svarių argumentų, kodėl mediacija turėtų arba negalėtų būti privaloma.

Teisiškai mediacijos privalomumas dažniausiai būna įtvirtintas tose valstybėse, kur yra reglamentuota ir taikoma teisminė mediacija. Pavyzdžiui, labai įdomi situacija su šeimos mediacijos

¹²⁷ Vokietijos Mediatorių asociacijos puslapis <http://www.bafm-mediation.de/wichtige-texte/2008-mediations-rechtschutz/> (žiūrėta 2011.10.30)

privalomumu yra Olandijoje. Nuo 2009 metų įsigaliojus Tėvystės po skyrybų aktui (angl. *Post-Divorce Continued Parenthood Act*) prieš kreipiantis į teismą dėl skyrybų (arba teismo metu), sutuoktiniai, turintys vaikų, turi parengti tėvystės planą (angl. *parenting plan*), kuriame išdėsto, kaip jie ketina po skyrybų laikytis savo tėvų pareigų. Planas parengiamas skyrybų mediacijos būdu. Nors plane aptariami tik su vaikų priežiūra susieti aspektai, tačiau gali būti įtrauktos ir nuostatos dėl finansinių ir nuosavybės klausimų. Tačiau kitose šeimos mediacijos srityse tokia privaloma mediacija nėra numatyta (autorė pateikia tokius neprivalomos mediacijos pavyzdžius, kaip vaikų bendravimas su seneliais, šeimos verslas ar paveldėjimas)¹²⁸. Norvegijoje šeimos mediacija yra privaloma tais atvejais, kai skiriasi poros (nuo 2007 metų tai taikoma ir nesusituokusioms poroms), kurios turi vaikų iki 16 metų¹²⁹. O Vokietijoje yra atvirkščiai, teisminė mediacija yra privaloma tam tikrais civilinių ginčų atvejais¹³⁰, tačiau šeimos mediacija nėra viena iš jų. Tiesa, ir kitų sričių mediacija privaloma tik tam tikrose Vokietijos žemėse, pavyzdžiui, Bavarijoje, nes Vokietijos ZPOEG, kuriame įtvirtintas šių sričių mediacijos privalomumas, yra federalinio lygio įstatymas, ir skirtingos žemės pagal jį turi tik teisę, bet ne pareigą įtvirtinti privalomą mediaciją. Neteisminė mediacija Vokietijoje apskritai yra neprivaloma – šios šalies teisė nenustato bendros pareigos šalims bandyti išspręsti savo ginčą neteismine tvarka prieš perduodant ją nagrinėti teismui.¹³¹ Vokietijos mediatorių asociacijos gairėse taip pat nustatyta, kad vienas iš šeimos ginčų mediacijos principų yra savanoriškumas¹³². Tuo tarpu Austrijoje šeimos mediacijos savanoriškumo principo yra laikomasi griežtai. Šioje valstybėje, kaip minėjome, taikoma tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija, tačiau abiem atvejais ji yra neprivaloma, visgi teisėjas ją gali pasiūlyti. Paprastai šeimos ginčiuose yra siūloma komediacija, kai mediatoriais būna psichologas ir teisininkas.

Apie „švelnesnį“ šeimos mediacijos privalomumą galime kalbėti tais atvejais, kai šalys sutartimi pačios išsipareigoja tarpusavio ginčus spręsti mediacijos būdu, pavyzdžiui, jei tai buvo įtvirtinta priešvedybinėje sutartyje. Tokiu atveju teismas gali atsisakyti priimti ieškinį, jei sutartyje numatyta mediacijos išlyga. Pavyzdžiui, Prancūzijoje, kurioje, kaip minėjome, yra taikoma teisminė mediacija, nėra numatyta pareigos šeimos ginčus spręsti mediacijos būdu prieš kreipiantis į teismą, tačiau 2003 metų Prancūzijos Kasacinio teismo nutartimi įtvirtinta, jog jei šalys sutartyje numatė

¹²⁸ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 349-350

¹²⁹ Council of Europe Family Policy Database. Social Policy and Family Law: Marriage, Divorce and Parenthood. www.coe.int/familypolicy/database (žiūrėta 2011.10.30)

¹³⁰ 1) piniginiuose ginčiuose, kai ginčo suma neviršija 750 EUR; 2) kaimynystės ginčiuose; 3) reikalavimuose dėl garbės ir orumo įžeidimo žinaisklaidoje; 4) ginčiuose, kurie susiję su galima diskriminacija dėl rasės, religijos, seksualinės orientacijos, amžiaus, neįgalumo ar kitų pagrindų. Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung. §15a Ausfertigungsdatum: 30.01.1877.

<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpoege/gesamt.pdf> (žiūrėta 2011.10.30)

¹³¹ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 85

¹³² Richtlinien der BAFM für die Mediation in Familienkonflikten Stand: 16. November 2008 Gairių 2.3.1 str. <http://www.bafm-mediation.de/organisation/richtlinien-der-bafm/> (žiūrėta 2011.10.30)

mediaciją kaip alternatyvų ginčų sprendimo būdą, jos privalo stengtis šiuo būdu spręsti ginčą, o teismas gali nepriimti ieškinio, jei šalys nepabandė ginčo spręsti atitinkamu būdu¹³³. Iš esmės, toks mediacijos „privalomumas“ tik sąlyginai gali taip vadintis – mediacijos išlyga sutartyje būna šalių įrašyta laisva valia ir nepažeidžia mediacijos savanoriškumo principo, tad jeigu šalys nenorės ginčą spręsti šeimos mediacijos būdu, jos tokios išlygos į sutartį ir netrauks. Tačiau šiuo metu Prancūzijoje yra svarstomas įstatymo projektas, pagal kurį teisminė šeimos mediacija taps privaloma. Taip nuspręsta dėl to, kad iki šiol teismai turi tik privalomą pareigą pasiūlyti šalims ginčą spręsti mediacijos būdu, bet negali šalių tam įpareigoti, tačiau tokia praktika teismai naudojami ypač retai¹³⁴.

Lietuvoje situacija yra kiek kitokia. Nors pagal LR CPK 376 str. 2 d. teismas privalo imtis priemonių šalims sutaikyti, taip pat siekti, kad būtų apsaugotos vaikų teisės ir interesai, o Civilinio proceso kodekso 2 str. numato vieną iš civilinio proceso tikslų – kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, mediacija nėra numatyta kaip būtina ikiteisminio ginčų sprendimo procedūra. Šiuo metu vykdant Bandomąjį teisminės mediacijos projektą, Teisminės mediacijos taisyklės numato tik galimybę esant poreikiui pasiūlyti šalims išspręsti ginčą teisminės mediacijos būdu, šalių toks siūlymas neįpareigoja. Iš dalies Prancūzijos atveju minėtas „privalomumas“ gali būti pastebėtas Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 3 str. 2 dalyje, kurioje numatyta, kad „kai ginčo šalys susitaria ginčą spręsti taikinamojo tarpininkavimo būdu, jos turi prieš kreipdamosi į teismą arba arbitražą bandyti ginčą išspręsti šiuo būdu“¹³⁵, tačiau LR CPK nenumato teismo pareigos atsisakyti priimti ieškinį teisme, jeigu šalys sutartyje įsipareigojo spręsti ginčą mediacijos būdu, tačiau vėliau apsisprendė bylinėtis teisme. Taigi, Lietuvoje mediacija nėra privalomas ginčų sprendimo būdas.

Vertinant šeimos mediacijos privalomumo teigiamas arba neigiamas puses, pirmas neigiamas aspektas būtų pavojus minėtam savanoriškumo principui šeimos mediacijoje. Rusų autorių teigimu, tai, jog kai kuriose JAV valstijose skyrybų bylos pradedamos nagrinėti tik po to, kai buvo pasinaudota mediacijos procedūra, pažeidžia mediacijos savanoriškumo principą ir dėl to gali panaikinti kai kurias stipriąsias mediacijos puses¹³⁶. Mediacijos savanoriškumas - kertinė nuostata, suponuojanti kitų teigiamų mediacijos aspektų veikimą, tokių, kaip pasiekto susitarimo savanoriškas laikymasis, atkurti ginčo šalių santykiai. Šie mediacijos privalumai gali ir neišryškėti, jei šalims toks ginčų sprendimo būdas bus primestas prieš jų valią. Kaip teigia David'as Spenceris, savanoriškumas, kaip mediacijos pagrindas, suteikia tai, jog žmogus, savo noru, be jokio spaudimo pasirinkęs mediaciją, bus labiau

¹³³ Zaksaitė S., Garalevičius Z. Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66). P. 77-78

¹³⁴ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 347

¹³⁵ Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. 3 str. 2 d. Žin., 2008, Nr. 87-3462.

¹³⁶ Бесемер Х. Медиация / ; [перевод с немецкого]. Духовное познание, 2004. P. 47

linkęs bendru sutarimu priimti sprendimą¹³⁷. Kitas trūkumas – smurto šeimoje atvejai, kuriuos plačiai nagrinėjome aptardami sociologinius šeimos mediacijos aspektus - atsiradus šeimos mediacijai JAV, devintajame dešimtmetyje, sulaukta didelio pasipriešinimo iš feminisčių bei žmogaus teisių gynimo organizacijų dėl privalomos mediacijos, kai nuo smurto šeimoje nukentėjusios moterys privalėjo dalyvauti mediacijoje su skriaudėju, ir dėl to joms buvo sukeliamas nesaugumo jausmas. Kita vertus, jeigu šalyse palengva pradedama įvedinėti privaloma mediacija, kaip, pavyzdžiui, Prancūzijoje, reiškia yra ir teigiamų to aspektų. Vienas iš jų – tai nors ir priverstinė, tačiau mediacijos plėtra. Paprastai apie mediaciją visuomenė nėra daug informuota, kaip tai yra Lietuvoje, o to, apie ką žmonės nežino, to ir baiminasi. Tad jeigu mediacija privalomai pritaikoma teismo, šalims yra tinkamai praneštos visos dalyvavimo mediacijos pasekmės ir privalumai, ir nėra kitų kliūčių, dėl ko negalėtų būti pasiektas susitarimas, visuomenė palengva gali priprasti ginčus spręsti taikiu būdu. Tai puikiai iliustruoja Norvegijos pavyzdys, kur šeimos mediacija, kaip minėjome, yra privaloma – per 2006-tus metus šioje šalyje buvo įvykdyta 13 300 šeimos mediacijų¹³⁸. Tai akivaizdus pavyzdys, kaip paslaugą populiarina jos neišvengiamumas. Tad Lietuvos įstatymų leidėjas turėtų surasti tą vidurį tarp mediacijos savanoriškumo principo ir teigiamų jos privalomumo aspektų, kad šeimos mediacijos plėtra būtų sėkminga.

3.5. Šeimos mediatoriaus – teisininko problematika

Kaip jau supratome, šeimos mediacija pasižymi nemaža teisine problematika, tad kartu kyla klausimas, ar šeimos mediatorius neturėtų būti teisininkas. Visų pirma dėl to, kad šeimos ginčai dažnai turi viešo intereso elementų, visų pirma kalbant apie vaikų interesus. Tiek tarptautiniais¹³⁹, tiek nacionaliniais aukščiausios galios teisės aktais¹⁴⁰ yra nustatyta tėvų pareiga rūpinti vaikais ir juos išlaikyti. Tai yra imperatyvi teisės norma, nuo kurios šalių susitarimas negali nukrypti, ir jeigu mediatorius yra teisininkas, jis kur kas lengviau gali identifikuoti tas teisės normas, bei paaiškinti šalims jų laikymosi būtinumą ir nesilaikymo teisinės pasekmės. Europos Sąjungos lygiu pritariama, kad šeimos teisės sritis teisiniu požiūriu ypatinga – kaip konstatuojama 2008 metų Europos Parlamento ir Tarybos direktyvoje dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų, ši direktyva „neturėtų būti taikoma teisėms ir pareigoms, dėl kurių pačios šalys negali spręsti pagal atitinkamą

¹³⁷ Spenser D., Brogan M. Mediation Law and Practice. Cambridge University Press, 2006. P. 87.

¹³⁸ Council of Europe Family Policy Database. Social Policy and Family Law: Marriage, Divorce and Parenthood. www.coe.int/familypolicy/database (žiūrėta 2011.10.30)

¹³⁹ „Tėvams arba kitiems vaiką auklėjantiems asmenims tenka pagrindinė atsakomybė (*the primary responsibility*) už gyvenimo sąlygų, būtinų vaikui vystytis, sudarymą pagal jų sugebėjimus ir finansines galimybes.“ Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija // Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501.

¹⁴⁰ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalies nuostata įpareigoja tėvus išlaikyti savo vaikus nuo gimimo iki pilnametystės. Lietuvos Respublikos Konstitucija Žin., 1992, Nr. 33-1014

taikytiną teisę. Tokios teisės ir pareigos yra ypač dažnos šeimos teisėje ir darbo teisėje¹⁴¹. Taigi, šeimos bylos pasižymi tam tikrais teisiniais aspektais, kurių gali nežinoti teisinio išsilavinimo neturintis mediatorius, o tokiu būdu gali atsitikti taip, kad šalių susitarimas prieštarautų imperatyvioms įstatymo normoms ir bus negaliojantis. Teorijoje pripažįstami ir kiti teisininko mediatoriaus privalumai:

- Būdamas teisininku jis gali taip valdyti mediacijos procesą, kad jis netaptų šeimos terapija, o šalys susikoncentruotų ties svarbių sprendimų priėmimu;
- Gali padėti šalims suformuluoti sutarties tekstą pagal jų priimtą susitarimą ir padėti spręsti problemas, kylančias iš sutarties vykdymo (pvz., interpretuoti neaiškumus).

Tačiau kartu su šiais privalumais galime išskirti ir trūkumų. Vienas jų susijęs su skyriuje apie teisminę mediaciją minėtu pavojumi, kai mediatoriumi tampa teisėjas. Kaip teigia Nadja Alexander, teisininkas dažnai negali peržengti per savo teisinę mąstyseną, ir naudoja teisėmis-pareigomis, o ne šalių interesais grįstą mediaciją¹⁴². Pasak šios autorės, mediatorių profesionalumas nebūtinai turėtų reikšti jų teisinį pasiruošimą, turėtų būti ieškoma platesnio, tarpdisciplininio požiūrio renkantis bei skiriant mediatorių. Australijos, JAV ir Jungtinės Karalystės patirtis atskleidžia, jog nepatyrę mediacijos srityje, tačiau turintys teisinį išsilavinimą asmenys dažniau nei kitų profesijų atstovai tiesiogiai ar netiesiogiai verčia ginčo šalis priimti jų požiūriu teisingą sprendimą ir tokiu būdu apribojama šalių pasirinkimo laisvė¹⁴³. Tokiais žodžiais autorė kritikuoja Vokietijos įstatymų leidėjų sprendimą, kad teisminiais mediatoriais gali būti tik teisėjai arba notariai. Tačiau yra ir kita problemos pusė – mediatoriaus profesija pasaulyje dar yra silpnai išvystyta – tik 10% mediatorių pasaulyje dirba pilnu etatu, ir yra apie 15 profesijų, kurių atstovai gali užsiimti ar užsiima mediacija, ir viena iš jų – teisininko, nes būtent šios profesijos atstovai daugiausia susiduria su konfliktų sprendimu, būtent į juos kreipiasi sutuoktiniai ar kiti šeimos nariai, kai iškyla turtinis ginčas ar nesutarimai dėl vaikų globos pasidalijimo, tad natūralu, jog šios profesijos atstovai dažnai tampa mediatoriais. Kita vertus, kai kuriose valstybėse, ypač tose, kuriose sklandžiai veikia teisminė mediacija, mediatoriaus-teisininko problema sprendžiama įvairiais būdais. Pvz., Austrijoje¹⁴⁴ šeimos mediacijoje tarpininkauja du asmenys – komediatoriai, iš kurių vienas yra teisininkas, kitas – psichologinį išsilavinimą turintis asmuo. Tokiu būdu išsprendžiama problema, kad mediacijoje vienpusiškai bus naudojami teisiniai metodai arba atvirkščiai, bus per daug nukrypta nuo teisės normų. Tuo tarpu Švedijoje mediatoriais apskritai netampa teisininkai – kvalifikacijos reikalavimus reguliuoja valstybė ir mediatoriai turi turėti

¹⁴¹ Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB 2008 m. gegužės 21 d. dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:LT:PDF> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁴² Alexander N. Global Trends in Mediation. Kluwer Law International BV. 2006. P. 254

¹⁴³ Alexander N. German law paves the way for mandatory mediation // ADR bulletin vol 2 no 9, February 2000, P. 87–88.

¹⁴⁴ Council of Europe Family Policy Database. Social Policy and Family Law: Marriage, Divorce and Parenthood. www.coe.int/familypolicy/database (žiūrėta 2011.10.30)

socialinio darbo srities išsilavinimą, patirties socialiniame darbe, kartais edukologijos mokslų ar šeimos terapijos magistro laipsnį. Be to, taip pat taikoma komediacija¹⁴⁵. Taigi, nepaisant to, jog šeimos mediacijoje teisinės mediatoriaus žinios turi jau minėtų privalumų, ne visos valstybės jiems suteikia monopolinę teisę tapti šeimos mediatoriais. Bet to, neteisminės mediacijos atvejais, kurie paprastai būna mažiau reglamentuoti ir palikti savireguliacijai (kaip tai yra Vokietijoje), mediatoriaus profesija apskritai neturi didelės reikšmės. Lietuvoje kol kas, nors ir nelabai sklandžiai, reguliuojama ir vykdoma tik teisminė mediacija (Bandomasis teisminės mediacijos projektas), o mediatoriais skiriami teisėjai arba teisėjų padėjėjai. Šiuo atveju ne tik galioja Nadjos Alexander nuogaštavimai dėl teisininkų nesugebėjimo būti gerais mediatoriais, bet ir pavienių asmenų nepasitikėjimas mediatoriumi, kaip jo šeimos bylą sprendžiančio teisėjo kolega. Nors mediatorių saisto konfidencialumo įsipareigojimas, daugelis žmonių gana pagrįstai netiki, jog mediatorius-teisėjas neperduos mediacijos metu sužinotos informacijos bylą nagrinėjančiam teisėjui. Manytume, jog tai ir yra viena iš priežasčių, kodėl iki šiol per visą projekto gyvavimo laikotarpį buvo vykdytos tik 9 mediacijos. Visgi, kaip taikliai pastebėjo Lin Adrian konferencijoje „Mediacija Europoje – patirtys ir iššūkiai“ – klausimas ne tame, kokios profesijos atstovas gali būti mediatoriumi, bet tame, kokiomis savybėmis turi pasižymėti geras mediatorius. Nepaisant to, ar jis teisininkas, ar psichologas, ar socialinis darbuotojas – jeigu gerai išmanys mediatoriaus veiklos principus, jų laikysis, turės asmeninių savybių, reikalingų mediatoriui, tokių, kaip empatija, bei tinkamai taikys šeimos mediacijos įrankius – tada visiškai nesvarbu bus, kokia yra jo profesija.

3.6. Šeimos mediacijos būdu sudaryto susitarimo teisinis statusas

Kai šeimos mediacija tarp šalių pavyksta, galutinis jos rezultatas dažnai būna įtvirtinamas rašytine sutartimi. Tačiau rašytinė ji būna ne visais atvejais. Vienas iš šeimos mediacijos pagrindinių principų – savanoriškumo – suponuoja tokią situaciją, kad bendru sutarimu priimto sprendimo šalys laikysis irgi savanoriškai, nes šis sprendimas primestas joms ne iš šalies, o suderintas taip, kad atitiktų abiejų šalių interesus, ir jos laikymasis paremtas abipuse nauda. Tuo mediacijos būdu priimtas sprendimas ir skiriasi nuo kitų, kuriuos priima ne pačios šalys, o teismas ar arbitras. Tai reiškia, jog susitarimo laikymuisi gali nebūti reikalinga nei valstybės prievarta, nei pati rašytinė sutartis. Tačiau tokia situacija bus tik idealiu, visiškai pavykusios mediacijos atveju, ir tik tam tikromis aplinkybėmis. Kalbant konkrečiai apie šeimos mediaciją, tokie atvejai galėtų būti šeimos mediacijos būdu išspręsti neturtiniai artimųjų šeimos narių ginčai. Tačiau kalbant apie turtinius ginčus, arba tuos, kurie gali turėti ilgalaikių pasekmių, dažnai yra sudaroma rašytinė sutartis. Prie tokių šeimos ginčų priskirtume turto (ypač nekilnojamojo) dalybų dėl skyrybų, vaikų gyvenamosios vietos ir lankymo tvarkos

¹⁴⁵ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 352

nustatymo, paveldėjimo ginčus, priešvedybines ir povedybines sutartis, šeimos verslo ginčus, bei kitus šeimos narių nesutarimus, kurie paprastai atsiduria teismuose. Šiuo atveju mediatorius turėtų patarti šalims, net ir matydamas jų geranoriškumą bei priimto sprendimo abipusį palaikymą, sudaryti sutartį raštu, ją pasirašyti, o tam tikrais atvejais patvirtinti ją teisme. Tačiau kuo skiriasi tokiu būdu sudarytų sutarčių teisinis statusas? Kokią jis turi įtaką sprendimo vykdymui? Šie klausimai dažnai kyla šalims priėjus paskutinį ginčo sprendimo etapą ir kiekvienoje valstybėje tiek klausimai reglamentuoti savaip.

Europos Tarybos Ministrų Komiteto Rekomendacijos dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1¹⁴⁶ IV skyrius teigia, jog valstybės turėtų palengvinti mediaciją pasiektų susitarimų patvirtinimą teisme ar kitoje kompetentingoje institucijoje, jeigu šalys to pageidauja, ir sukurti tokių susitarimų privalomo vykdymo mechanizmą remiantis nacionaline teise.

Daugelyje šalių, kuriose yra reglamentuota mediacija, tokie mechanizmai yra sukurti. Pavyzdžiui, Švedijoje, kurioje šeimos mediaciją vykdo socialiniai darbuotojai jau minėtose bylose dėl vaikų globos, tokie tėvų susitarimai jau nuo 1998 metų laikomi turinčiais tokią pačią teisinę galią kaip teismo sprendimas, jei jie yra patvirtinti socialinio darbuotojo kaip atitinkantys vaikų interesus¹⁴⁷. Tokiu būdu ir palengvinamas šeimos mediacijos susitarimų įteisinimas ir vykdymas. Tuo tarpu Vokietijoje, kaip ir daugelyje valstybių, šeimos mediacijos būdu pasiektų susitarimų vykdymas užtikrinamas bendrosiomis sutarčių teisės normomis, kurios teigia, jog sutartis šalims turi įstatymo galią¹⁴⁸. Norvegijoje vykdant privalomą teisminę mediaciją pasiektas susitarimas šalis įpareigoja, bet priverstinai vykdytinu jis nepripažįstamas¹⁴⁹. Panašus mediacinių susitarimų statusas yra ir Lietuvoje – jiems taikoma sutarčių teisė, o Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 6 str., 2 dalis teigia, jog Taikinamojo tarpininkavimo metu ginčo šalių sudaryta taikos sutartis ginčo šalims turi įstatymo galią, ir jeigu tarp šalių iškyla ginčas dėl sutarties vykdymo, nors ir pasiektos šeimos mediacijos būdu, teisme ginčas sprendžiamas bendrąja tvarka, o tam, kad šalys išvengtų tokio nagrinėjimo, pasirašytą susitarimą jos turėtų patvirtinti teisme (remiantis Civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 6 str. 3 dalimi ir CPK 582 straipsniu) – kad sutarties nevykdymo atveju pakaktų teismo įsakymo dėl priverstinio vykdymo išdavimo¹⁵⁰. Panašų statusą numato ir Austrijos teisės normos, tik šioje šalyje mediacijos būdu sudarytos sutarties patvirtinimas apskritai yra būtina

¹⁴⁶ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁴⁷ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 353

¹⁴⁸ BGBI I S. 3145. Bürgerliches Gesetzbuch. Priimtas 1896 m. rugpjūčio 18 d. <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁴⁹ Parkinson L. Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011. P. 350

¹⁵⁰ Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso XXXIII skyrius. Žin., 2002, Nr. 36-1340.

sąlyga jos vykdymui. Kaip teigia Martinas Weberis¹⁵¹, mediacinis susitarimas turi būti patvirtintas teismo arba notaro, kad įgautų teisinę galią. Kokią tai turi įtaką šeimos mediacijos vystymuisi skirtingose valstybėse? Jeigu imsime Švedijos pavyzdį, kur šeimos susitarimų įteisinimo klausimas šalims yra ypač palengvintas ir pažvelgsime į statistiką, pamatysime, jog nors Švedijoje šeimos mediacija (arba vadinamieji *cooperation-talks*) ir nėra privaloma, per 2006-tus metus šeimos mediacija pasinaudojo 18 800-ų vaikų iki 17 metų tėvai. Viena iš tokio populiarumo priežasčių ir gali būti šeimos mediacijos susitarimo teisinis statusas Švedijoje, kai tėvams nereikia atlikti papildomų veiksmų jų susitarimo visiškai galiojimui ir lengvam taikymui. Visgi šiuo atveju gali kilti ir pavojus, jog tokiu atveju mediatorius negalės identifikuoti tam tikrų teisinių susitarimo spragų (jeigu neturi teisinio išsilavinimo) arba nesugebės įžvelgti šeimoje užslėpto smurto atveju, kai viena šalis yra įbauginta ir silpnesnė, bei dėl to pasirašys sau nenaudingą susitarimą (o tam įžvelgti kartais reikia psichologinio išsilavinimo). Taigi, manytume, jog teisinis reguliavimas Lietuvoje, kai šalių susitarimo vykdymas užtikrinamas patvirtinus mediacijos susitarimą teisme, nors ir nepalengvina ir nepagreitina šalims kuo aukštesnio jų susitarimo statuso įsigaliojimo, bet visgi gali apginti silpnesniąją šalį nuo jai nepalankaus rezultato su teismo patvirtinimo pagalba. Be to, šalims jų susitarimas bet koku atveju turės įstatymo galią, nors ir nepatvirtintas teisme, tik įrodinėjimo našta tokiu atveju kiek sudėtingesnė. Kita vertus galima pritarti ir teorijoje pateiktiems siūlymams mediacijos susitarimo patvirtinimo funkcijas suteikti ne tik teismams, bet ir notarams, ar kitiems įgaliotiems asmenims, kuriems „sutarčių nuostatų atitikties imperatyviems įstatymų reikalavimams tikrinimo ir sutarčių tvirtinimo funkcijos yra įprastos“, kaip tai yra išspręsta Belgijoje, Vokietijoje, Graikijoje, Olandijoje, Rumunijoje¹⁵². Tokiu būdu šeimos mediacijoje pasiektas sprendimas taip pat būtų tinkamai teisiškai įvertintas.

3.7. Šeimos mediacijos teisinių aspektų apžvalga

Apžvelgę pagrindinius šeimos mediacijos teisinius aspektus, galime daryti išvadą, jog jie taip pat, kaip ir sociologiniai aspektai turi įtakos šeimos mediacijos plėtrai. Tik tos plėtros rezultatai labiau apčiuopiami ir lengviau įvertinami, nes yra pagrįsti įstatymų taikymu. Visų pirma, pripažįstama, jog šeimos mediacija apskritai turėtų būti reglamentuota įstatymų, o ne vien palikta savireguliacijai, nes teisinis reglamentavimas užtikrina asmenų teisėtų lūkesčių įgyvendinimą. Valstybės pačios pasirenka reguliavimo apimtį, kai kurios reglamentuoja tik teisminę mediaciją, daugelis – ir neteisminę. Taip pat kai kuriose valstybėse šeimos mediacija reglamentuojama atskirai. Tokiu pavyzdžiu sekti siūlytume ir

¹⁵¹ Weber M. Mediation in Austria with a focus on Mediation in civil law matters. Konferencija „Mediacija Europoje: iššūkiai ir perspektyvos“. <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194> (žiūrėta 2011.10.30)

¹⁵² Kaminskienė Natalija. Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011, P. 241-243.

Lietuvos įstatymų leidėjui. Kalbant apie mediacijos privalomumą, jis turėtų būti įtvirtintas būtent šeimos ginčų atvejais, nes, kaip parodė kai kurių Europos valstybių patirtis, mediacijos privalomumas teigiamai veikia jos plėtrą. Savaime aišku, nustatydamas šeimos nariams tokią pareigą, įstatymų leidėjas turėtų nustatyti ir konkrečius šeimos ginčų atvejus ar jų ribas, kada mediacija negalėtų būti taikoma arba privaloma – turi būti atsižvelgiama į vaikų dalyvavimą konflikto aplinkybėse, smurtą šeimoje, šalių kaltės klausimus bei kitus svarbius aspektus. Taip pat šeimos mediaciją reglamentuojantys teisės aktai turėtų aiškiau reguliuoti būtent šeimos mediatorių kvalifikacijos reikalavimus, nes šeimos bylose išskyla tokių problemų, kai tenka taikyti imperatyvias įstatymo normas. Neteigiame, kad šeimos mediatoriais turėtų būti tik teisininkai – toks reguliavimas turėtų daug trūkumų – bet teisinės žinios, suteiktos atskirų šeimos mediacijos mokymų metu, būtų teigiamas poslinkis tinkamos šeimos mediacijos praktikos užtikrinimui. Visgi, šiame skyriuje priėjome vieną išvadą, kuri kiek reabilituoja teisinį reglamentavimą Lietuvoje – tai mediacinių susitarimų tvirtinimas teisme. Tai, mūsų nuomone, yra teigiamas aspektas, turint omenyje, jog šeimos ginčiuose dažnai tenka apginti silpnesnę šalį, tačiau įstatymų leidėjas turėtų tokią teisinės susitarimo revizijos teisę suteikti ir kitiems teisinį išsilavinimą turintiems asmenims (pavyzdžiui, notarams).

4. Tyrimo analizė

Rengiant darbą apie šeimos mediacijos sociologinius teisinius aspektus ir ieškant atsakymų, kurie iškilo nagrinėjant teorinius mokslininkų darbus bei užsienio šalių praktiką, tapo aktualu, kokia šeimos mediacijos situacija yra Lietuvoje ir kokiais būdais bandoma spręsti šeimos ginčus. Tokiu tikslu atlikome tyrimą ir apklausėme vaikų teisių apsaugos specialistus, dirbančius Valstybės vaiko teisių apsaugos ir įvaikinimo tarnyboje prie Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos apie jų patirtį šeimos mediacijoje. Priežasčių, kodėl buvo pasirinkta būtent ši grupė, yra keletas:

1. Visų pirma, Lietuvoje nėra tokių tarnybų, kuriose dirbtų kvalifikuoti mediatoriai, tad buvo pasirinkti respondentai, kurių darbo pobūdis artimiausias šeimos mediacijos praktikai, ir kurie turi šioje srityje atitinkamų žinių, nors ir nėra profesionalūs mediatoriai.
2. Vaikų teisių specialistų darbe didelę laiko dalį užima šeimų konfliktų, susijusių su vaikų globa, sprendimas. Kaip jau minėjome, Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)¹⁵³, šeimos mediacijos vienas iš trijų pagrindinių jos svarbos aspektų yra tas, jog skyrybos bei separacija ypač

¹⁵³ Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1. [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) (žiūrėta 2011.10.30)

paliečia vaikų interesus, tad būtent vaikų teisių svarba šeimos konfliktuose pastūmėjo rinktis tyrimui tuos asmenis, kurie su šiais konfliktais susiduria dažniausiai;

3. Vaikų teisių specialistais šioje įstaigoje dirba įvairaus išsilavinimo žmonės, ne tik teisininkai ar psichologai, tad tyrimo eigoje galima tikėtis kur kas įvairiapusiškesnės nuomonės, nei apklausus vien teisininkus ar vien kitos profesijos atstovus.
4. Būtent vaikų teisių specialistai susiduria su dauguma šiame darbe aprašytų sociologinių ir teisinių šeimos mediacijos aspektų – šeimos konfliktų ypatumai, teisinė vaiko apsauga ir k.t.

Tad šis tyrimas iliustruos pakankamai nešališką nuomonę asmenų, žinančių, kas yra šeimos mediacija, ją taikančių, bet tuo pačiu susiduriančių su šio instituto taikymo sunkumais Lietuvoje ir žinančių, kokios problemos dėl to kyla. Taip pat šis tyrimas padės patvirtinti arba paneigti kai kurių šio darbo skyrių išvadas apie tam tikrus sociologinius ar teisinius šeimos mediacijos aspektus.

Tyrimas buvo atliktas 2011 metų rudenį pateikus klausimyną (t.y., anketavimo būdu) vaikų teisių apsaugos specialistams. Kadangi respondentų nėra daug, dauguma anketos klausimų buvo atviri, kad respondentai galėtų visapusiškiau pateikti savo nuomonę, kiti klausimai buvo uždari, tačiau su nuoroda paaiškinimams, kodėl pasirinktas vienas ar kitas atsakymas. Šio tyrimo analizėje nagrinėsime būtent tuos specialistų atsakymus, kurie tiesiogiai susiję su darbe nagrinėjamais šeimos mediacijos aspektais, ir kaskart nagrinėdami atskirą klausimą, pateiksime lyginimą su jau atliktu teoriniu tyrimu. Kadangi anketa buvo kokybinio pobūdžio, daugeliu atveju procentinės išraiškos atsakymų pateikti negalėsime, bet išvados bus formuluojamos atsižvelgiant į pateiktus vyraujančius atsakymus.

Pirmas ir pats akivaizdžiausias tyrimo rezultatas yra tas, jog su šeimos ginčais daugiausia dirba moterys – 100% į klausimus atsakiusių respondentų būtent ir buvo moterys, kurių amžiaus vidurkis 33 metai. 55,6% jų pripažino, kad savo darbe taiko mediaciją. Ir nors kita dalis respondentų atsakė, jog mediacijos netaiko, tačiau tik vienu atsakymu kategoriškai buvo paneigtas šeimos mediacijos taikymas, nes kiti atsakymai neigiami buvo dėl to, jog tarp šiems specialistams numatytų darbo funkcijų nėra numatytas mediatoriaus darbas, tad mediacijos metodai jų darbe yra taikomi netiesiogiai. Įvardindami problemas, kurios yra sprendžiamos mediacijos būdu šių specialistų darbe, dauguma akcentavimo su vaikais susijusius konfliktus. Įvardinti buvo šie konfliktai:

- Tarp tėvų ar globėjų dėl bendravimo su vaikais, vaikų auklėjimo, globos teisių (55%);
- Tarp paties vaiko ir globėjų (11%);
- Vaikų teisių skyriaus konfliktai su šeima (11%);

Tad pasitvirtino tyrimo pradžioje padaryta prielaida, jog būtent konfliktai dėl vaikų ar su vaikais sudaro vaikų teisių specialistų darbo pagrindą. Tokia išvada sutampa ir su teorinės dalies pradžioje daryta prielaida apie šeimos ginčų pagrindinius aspektus, jog būtent vaikų interesai lemia taikaus ginčų sprendimo būdo pasirinkimą.

Deja, atsakant į klausimą, ar mediacija padeda išspręsti šeimos ginčus, daugelio respondentų atsakymai nebuvo tvirtai teigiantys, jog taip. Tik 22% patvirtino, jog padeda, tuo tarpu visi kiti respondentai teigė, jog „galbūt“ arba „kartais“. Tai rodo specialistų abejonę dėl mediacijos taikymo visais atvejais. Tačiau nei vienas respondentas nepaneigė mediacijos efektyvumo apskritai.

Tiriant klausimą, ar žmonės sutinka taikyti mediaciją, dauguma specialistų atsakymą sieja su žmonių informuotumu apie šią paslaugą. Jeigu asmeniui specialistas paaiškina, kas yra mediacija, daugeliu atveju asmuo jos taikymui neprieštarauja. Bet šių specialistų darbo pobūdis lemia, kad pagrindinė jų veikla nėra šeimos mediacija, o jos metodai tik pagalbiniai jų darbe, tad asmenų sutikimas šių metodų taikymui paprastai net neprašomas. Kalbant apie žmonių poreikį mediacijai, 78% respondentų pripažino, kad toks poreikis yra, tačiau ne konkrečiai mediacijai, bet ginčų sprendimo būdai pasitelkiant tarpininką, nes mediacijos sąvokos tokių ginčų sprendime paprastai nevartoja. 11% pripažino, jog tokio poreikio nėra, nes žmonės nepasitiki trečiaja šalimi ir pačiu procesu, dar 11% sutiko, jog poreikis minimalus, ir ne dėl to, kad žmonės nelinkę spręsti konfliktų mediacijos būdu, o todėl, kad pati mediacija dar nėra plačiai žinoma ir taikoma. Asmenų informuotumo apie mediaciją klausimu respondentai buvo vieningi – 100% jų pripažino, kad Lietuvoje apie mediaciją žinoma itin mažai arba visiškai nieko. Tai patvirtina hipotezę, jog Lietuvoje apie šeimos mediaciją informacijos labai trūksta, ir tai yra viena iš lėtos šeimos mediacijos plėtros priežasčių.

Kitas klausimas buvo apie mediacijos privalomumą šeimos ginčiuose prieš kreipiantis į teismą. 78% pripažino, jog šeimos mediacija Lietuvoje turėtų būti privaloma. Kiti respondentai teigė, jog taip neturėtų būti, pagrįsdami tai laisva žmonių valia, arba, kitaip sakant, savanoriškumo principu. Ši tyrimo dalis atspindi, jog ir Lietuvoje, kur šeimos mediacija dar nėra plačiai taikoma, sutarimo dėl jos privalomumo dar nėra, bet tuo pačiu matyti, jog daugumos nuomone ji turėtų būti privaloma. Be to, šiuo atveju tie patys respondentai, kurie nepritarė mediacijos privalomumui, nesutiko ir su reikalingumu ją reglamentuoti įstatymų lygmeniu. Tuo pačiu jos privalomumui pritarę respondentai šeimos mediacijos reglamentavimą laiko būtinu Lietuvoje. Kaip jau minėjome teorinėje dalyje, apklausos dalyviai siūlo reglamentuoti šiuos šeimos mediacijos aspektus:

- Atvejai, kuriais mediacija būtų taikoma;
- Kas turi teisę būti mediatoriais, jų kvalifikacijos reikalavimai, šeimos mediatorių ruošimas;
- Mediacijos trukmė;
- Mediacijos privalomumas arba savanoriškumas, šeimos mediacijos finansavimas, apmokėjimo tvarka;
- Mediacijos sprendimų įforminimas ir teisinė galia;
- Vaikų interesų užtikrinimas.

Specialistai taip pat įvardijo priežastis, kodėl mediacija Lietuvoje nesivysto:

- Politinės valios trūkumas (45%);
- Informacijos apie šeimos mediaciją stoka (33%);
- Trūksta specialistų iniciatyvos (33%);
- Teisinio reglamentavimo trūkumas (22%);

Kaip matome, visuomenės nepakankamas informuotumas – ne vienintelė priežastis. Ypač akcentuojamas politinės valios trūkumas, kurio vienu iš „vaistų“ mes pripažinome atskirą šeimos mediacijos reglamentavimą ir valstybės lėšų skyrimą privačioms šeimos mediacijos taikymo iniciatyvoms.

Pereinant prie teisininko mediatoriaus problematikos, respondentai buvo apklausti, kokių žinių daugiausia turėtų turėti mediatorius – teisinių ar psichologinių. Taip pat buvo galima papildyti atsakymą savo nuomone. Kad užtenka tik teisinių žinių, pripažino tik 11% respondentų. Tuo tarpu, kad reikalingos tik psichologinės žinios, teigė 33% apklausos dalyvių. Ir didžioji dauguma (56%) pripažino, kad reikalingos abiejų sričių žinios. Taip pat buvo paminėti, kad mediatoriui reikalingi, vadybiniai įgūdžiai, socialinių paslaugų išmanymas, sveikatos raidos žinios. Tai rodo specialistų pripažįstamą mediatoriui būtiną įgūdžių visapusiškumą, kuris gali būti pasiekiamas taikant išsamius šeimos mediatorių mokymus.

Respondentai taip pat buvo apklausti apie tai, kokie teisiniai klausimai domina asmenis, sprendžiančius ginčus mediacijos būdu. Šis klausimas turėjo atskleisti, kiek teisinių žinių reikia mediatoriui. Respondentai pateikė tokius teisinius žmonėms rūpimus klausimus:

- Bendravimo su vaiku tvarka;
- Vaiko gyvenamosios vietos nustatymas;
- Tėvų valdžios ribojimas;
- Pasiiekto susitarimo teisinė galia;
- Šalių teisės ir galimybės;
- Vaikų teisių užtikrinimas;
- Šeimos teisė;
- Turtinės asmenų teisės;
- Skyrybų klausimai;
- Vaikų išlaikymas;
- Įstatymų ribos susitarimo laisvei;

Taigi, respondentai pateikė platų spektrą teisinių klausimų, į kuriuos ne visada galėtų atsakyti tik psichologinį ar kitą neteisinį išsilavinimą turintys asmenys. Taigi, šiuo tyrimo aspektu galime pagrįsti teiginį, jog teisinės žinios būtent šeimos mediatoriui yra labiau reikalingos, nei trukdančios, taip užtikrinant vaikų ir silpnesniosios šalies interesus.

Kitas apklausos klausimas buvo - kokią įtaką visuomenei turėtų mediacijos plėtojimas. Respondentai dažnai minėjo teigiamus psichologinius aspektus – mokymas tolerancijos ir įsiklausymo į kitus, gyvenimo komforto gerinimas, galimybė pasisakyti, suvokti, ko siekiama. Tačiau vyravo platesnio sociologinio spektro atsakymai – ypač teigiama įtaka šeimos instituto puoselėjimui, skyrybų skaičiaus mažinimui, suteikimas žmonėms alternatyvos spręsti ginčus neteisminiu būdu. Taip pat buvo teigiama, kad mediacijos plėtojimas sumažintų teismų darbo krūvį. Taigi, specialistų tarpe pripažįstami tiek sociologiniai, tiek teisiniai teigiami šeimos mediacijos plėtros aspektai, tuo dar kartą patvirtinant šeimos mediacijos reikalingumą Lietuvoje.

IŠVADOS IR SIŪLYMAI

1. Šeimos mediacija, kaip alternatyvus ginčų sprendimo būdas, pasižymi tokių principų taikymu, kurie įgalina šeimos ginčus spręsti pačiu švelniausiu būdu, kaip tai ir derėtų daryti tokioje jautrioje sferoje. Pasaulyje jau seniai pripažįstamas mediacijos poreikis šeimos ginčiuose. Bet atsiradus būtinybei šia teigiamą praktiką taikyti ir Lietuvoje, buvo susidurta su didelėmis kliūtimis – itin lėta plėtra. Darbo pradžioje ieškojome priežasčių sociologiniuose aspektuose. Visų pirma, Lietuvoje susiduriama su nesutarimais dėl pačios šeimos apibrėžimo, jos koncepcijos. Tai rodo, jog įstatymų leidėjas dar nepasirinko tvirtos pozicijos šeimos suvokimo atžvilgiu, kas iš sociologinės pusės ir sukuria netikrumą visuomenėje bei trukdo plėstis šeimos vertybes puoselėjančioms ginčų sprendimo formoms. Pritardami struktūrinio funkcionalizmo teoretikų teigiamam visaapimančiam šeimos instituto pobūdžiui, galime konstatuoti, jog tokia valstybės pozicija gali nulemti ir kitų socialinių institutų sutrikimus. Juk būtent šeima yra valstybės branduolys.

2. Šeimos konfliktų ypatumų bei priežasčių apžvalga mums parodė jų išskirtinumą ir latentiskumą. Tokia situacija lemia kvalifikuotų mediatorių poreikį, kurie šeimos ginčų sprendimui būtų ypač atsakingai rengiami. Šeimos mediatoriams reikalingas ne tik pagrindinių mediacijos principų išmanymas, tinkamas taisyklių taikymas, bet ir išsamios sociologijos bei konfliktų studijų pagrindų žinios, kad galėtų įžvelgti šeimos konfliktuose pagrindines nesutarimų priežastis bei atskirti jas nuo neesminių. Tam reikalingas atskiras šeimos mediatorių rengimas, nes vien įtraukimas pakankamai išsilavinusių asmenų į mediatorių sąrašus nėra pakankama priemonė užtikrinti geros šeimos mediacijos praktikos taikymą. Tokia praktika užtikrintų žmonių pasitikėjimą šiuo šeimos konflikto sprendimo būdu bei paspartintų šeimos mediacijos plėtrą Lietuvoje.

3. Atsižvelgdami į skirtingus sociologinius veiksnius atskirose valstybėse, galime pastebėti, jog šeimos mediacijos plėtrai įtaką turi tiek valstybėje susiformavęs šeimos modelis, tiek visuomenės struktūra. Lietuva, kaip pakankamai jauna valstybė ir neturinti gilių tradicijų taikiame ginčų sprendime, yra suformavusi savitą ginčų sprendimo kultūrą ir šeimos modelį – sovietinė santvarka įpratino žmones palikti sprendimo teisę kitiems asmenims, o ne patiems jį priimti. Tokie pakankamai siauri rėmai kliudo įvairioms alternatyvoms prasibrauti į šeimos ginčų sprendimą.

4. Šiame darbe aptarėme ir mediacijos galimybes bei pavojus smurto šeimoje atvejais. Teorijoje daugelio mokslininkų konstatuota, jog ir šiuo atveju šeimos mediacija yra galima, tačiau tik itin gerai išsiaiškinus smurto aplinkybes ir nesant tokioms mediacijos negalimumo sąlygoms, kaip pakartotinio smurto tikimybė, nuolatinis jėgų disbalansas, ir jei tikrai yra įmanomos lygios bei efektyvios derybos. Lietuvoje priėmus Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymą, smurto

šeimoje aukos tapo labiau apsaugotos nuo pakartotinio smurto, tačiau griežtas tokių veikų kriminalizavimas gali turėti ir neigiamų padarinių tai atvejais, kai smurtas šeimoje tebuvo vienkartinis ir smurtautojas nuoširdžiai pasiryžęs taikiam konflikto sprendimui. Šiuo atveju ir gali pagelbėti šeimos mediacijos taikymas. Tačiau mediacijos sąlygos smurto atvejais turėtų būti itin griežtai reglamentuotos, kad mediacija netaptų įrankiu smurtautojams išvengti baudžiamosios atsakomybės.

5. Europos Bendrija, įvertinusi teigiamą Jungtinių Amerikos Valstijų pavyzdį, pasiryžo Europos valstybėse, ES narėse, skatinti taikių ginčo sprendimų plėtrą. Priimti tiek rekomendacinio pobūdžio, tiek privalomi teisės aktai, pabrėžiant mediacijos teisinio reguliavimo būtinybę, kaip jos prieinamumo ir tinkamo taikymo sąlygą kiekvienoje valstybėje. ES reikalavimu Lietuvoje ir buvo priimti mediaciją reglamentuojantys teisės aktai, bet mediacijos plėtros jie nepaskatino. Nors vyksta teigiami poslinkiai ir valstybėje kuriami mediacijos plėtros planai, bet dar nėra skiriama pakankamai lėšų informuoti visuomenę apie galimybę taikiai spręsti ginčus, o informacijos stoka yra vienas iš veiksnių, trukdančių mediacijos plėtrai. Kita vertus, būtent šeimos mediacija turėtų tapti tuo pradiniu laipteliu, nuo ko ir turėtų prasidėti valstybėje taikių ginčo sprendimų kultūra, nes šioje srityje mediacija itin efektyvi. Iš įstatymų leidėjo pusės turėtų atsirasti iniciatyva atskirai reglamentuoti būtent šią mediacijos sritį, nes kaip padėjo išsiaiškinti sociologinių aspektų apžvalga, šeimos mediacija turi būtinų į juos atsižvelgti ypatumų kitų mediacijos sričių atžvilgiu, jau vien prisimenant būtiną smurto šeimoje atvejų reglamentavimą.

6. Siūlomas atskiras šeimos mediacijos reglamentavimas pasitarnautų ir neteisminės šeimos mediacijos plėtrai, kuri Lietuvoje yra beveik netaikoma, nors tiek teisminė, tiek neteisminė mediacija turi savų privalumų sprendžiant šeimos ginčus. Praplėstos galimybės pasirinkti teisminę arba neteisminę šeimos mediaciją, pakankamas visuomenės informavimas apie tokią ginčų sprendimų galimybę, lėšų skyrimas nevyriausybinių organizacijų vykdomoms neteisminės mediacijos programoms ir skatinimas jomis naudotis įpratintų bandyti visuomenę taikiai spręsti ginčus prieš kreipiantis į teismą. Ypač tam gali pasitarnauti privalomos šeimos mediacijos taikymas. Nors tokia galimybė kai kurių teoretikų kritikuoja dėl pavojaus mediacijos savanoriškumo principui, tačiau kaip parodė kai kurių valstybių, kuriose šeimos mediacija yra privaloma, statistiniai duomenys - toks mediacijos skatinimas, nors ir priverstinis, gali turėti teigiamos įtakos šeimos mediacijos plėtrai Lietuvoje.

7. Šeimos mediatoriaus-teisininko problematika teorijoje iki šiol neišspręsta, nes mokslininkai tuo atžvilgiu susiskirstę į dvi stovyklas. Viena vertus, šeimos mediacija pasižymi interesų, o ne teisių ir pareigų kova, taip pat emocijų gausa, taigi, griežtas teisinis mediatoriaus požiūris gali trukdyti įžvelgti tinkamą konflikto sprendimo kryptį, ar netgi neleistinais diktuoti ne pačių šalių, o mediatoriaus primestą sprendimą. Tačiau tuo pačiu šeimos ginčai pasižymi imperatyvių normų gausa, kurių nežinojimas gali privesti prie pasiekto susitarimo negaliojimo. Skirtingose valstybėse ši

problema sprendžiama keliais būdais – taikant komediaciją, mediatoriais skiriant apmokytus socialinius darbuotojus, ar kitų sričių specialistus. Lietuvoje teisminę mediaciją vykdo teisėjai arba teisėjų padėjėjai, kas iš dalies ir skatina retą teisminės mediacijos naudojimą – žmonės nepasitiki teisėjų sugebėjimu griežtai laikytis konfidencialumo principo ir įgūdžiais padėti taikiai spręsti ginčą. Taigi, Lietuvoje siūlytume mediatoriaus profesiją sieti ne su jo tam tikros srities išsilavinimu, o su išsamiais šeimos mediatorių mokymais, kuriuose mediatoriai susipažintų ne tik su šeimos sociologija, konfliktų studijų pagrindais, mediacijos taikymo principais, įrankiais, psichologinėmis žiniomis, bet ir su imperatyviomis šeimos teisės normomis bei jų taikymo praktika. Tokius mokymus ir galėtų įvesti jau minėtas atskiras šeimos mediacijos reglamentavimas.

8. Nors mediacijos susitarimų savanoriškas laikymasis yra vienas iš šeimos mediacijos privalumų, susitarimo teisinė galia yra dažnas veiksnys, atskirose valstybėse lemiantis spartesnę ar lėtesnę šeimos mediacijos plėtrą. Viena vertus, lengvas mediacinių susitarimų įteisinimas ir valstybės pagalba priverstinai juos vykdant paskatina žmones rinktis šeimos mediaciją, kita vertus, nepakankamas teisinis susitarimų įvertinimas gali slėpti pavojų, jog dėl susitarimo nukentės silpnesnioji šalis. Tad šiuo atveju teigiamai vertintina galimybė Lietuvoje taikius susitarimus patvirtinti teisme, taip ne tik suteikiant jiems privalomą vykdytinumą, bet ir suteikiant progą teisiškai įvertinti susitarimo nuostatas, taip užtikrinant imperatyvių įstatymo normų taikymą, vaikų interesų užtikrinimą ir silpnesniosios susitarimo šalies apsaugą. Tik papildomai tokia teisinės revizijos ir patvirtinimo galimybė Lietuvoje turėtų būti suteikta ir kitiems valstybės įgaliojamiems asmenims, turintiems kompetenciją ir kvalifikaciją vertinti šeimos teisės aspektus.

9. Atlikto empirinio tyrimo analizė ne tik patvirtino darbe aptartų šeimos mediacijos sociologinių ir teisinių aspektų svarbą, bet ir atskleidė lėtos mediacijos plėtros priežastis, kurios taip pat sutapo su teorinėje dalyje išsakytais sociologinės ir teisinės aplinkos Lietuvoje trūkumais. Tai patvirtina įvade pateiktą hipotezę, o išvadose pateikti siūlymai galėtų padėti suformuoti Lietuvoje tinkamą šeimos mediacijos praktiką ir gyventojų „įprotį“ šeimos ginčus spręsti taikiai.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

SPECIALIOJI LITERATŪRA

1. **Alexander N.** German law paves the way for mandatory mediation // ADR bulletin vol 2 no 9, February 2000.
2. **Alexander N.** Global Trends in Mediation. Kluwer Law International BV. 2006.
3. **Alexander N.** Mediation in Practice: Common Law and Civil Law Perspectives Compared. Int'l. Trade & Bus. L. Ann. 2001.
4. **Baruch Bush R. A., Folger J. P.** The Promise of Mediation. The Transformative Approach to Conflict. Jossey-Bass 2005.
5. **Benokraitis N. V.** Marriages and Families: Changes, Choices, and Constraints. New Jersey: Prentice Hall 2004. ISBN-13: 978-0131305168
6. **Boulle L., Nesic M.** Mediation. Principles, Process, Practice. Totel Publishing, 2005.
7. **Douglas H. Yarn.** Dictionary of Conflict Resolution. Jossey-Bass, 1999.
8. Family mediation in Europe : proceedings : 4th European conference on family law: Palais de l'Europe, Strasbourg, 1-2 October 1998 / Council of Europe.
9. **Fisher T.** Family mediation and the dividing home. Psychiatry 5 (1). 1998
10. **Folberg J.** Divorce and family mediation– models, techniques, and applications. The Guilford Press 2004, New York.
11. **Giddens A.** Sociologija. Išleido UAB „Poligrafija ir informatika“, 2005.
12. **Haynes J. M., Charlesworth S.** The fundamentals of family mediation. Federation Press, 1996.
13. **Kaminskienė Natalija.** Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas. Monografija. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2011.
14. **Klimas V., Stankūnienė V.** Šeimos planavimas, Šeimos politikos koncepcija (projektas). Filosofijos, sociologijos ir teisės institutas, 1995.
15. **Lakis J.** Konfliktų sprendimas ir valdymas. Mykolo Romerio universitetas, 2008.
16. **Leonavičius J.** Sociologijos žodynas. Academia, 1993 m. Vilnius.
17. **Leonavičius V.** Sociologija. Vytauto Didžiojo universitetas, 2003, Kaunas.
18. **Leonavičius V.** Sociologija. Vytauto Didžiojo universiteto leidykla, Kaunas 2004.
19. **Leonavičius V., Norkus Z., Tereškinas A.** Sociologijos teorijos. Vytauto Didžiojo universitetas, Kaunas 2005.

20. **O'Higgins Celpe-Dises N.** Still With Us After All of These: Trends in Youth Labour Market Entry, Home-Leaving And Human Capital Accumulation in Italy 1993-2003. Discussion Paper 99 Marzo, 2006.
21. **Parkinson L.** Family mediation: appropriate dispute resolution in a new family justice system. Jordans Publishing Limited, 2011.
22. **Perry L.** Mediation and Wife Abuse: A Review of the Literature. Conflict Resolution Quarterly, 11.
23. **Račelytė D.** Konfliktų studijų pagrindai. Mykolo Romerio universitetas. 2009.
24. **Roberts M.** Mediation in family disputes - principles of practice. (2nd edition) England: Ashgate. 1997.
25. **Shamlikashvili, C. A.** Mediacija kak metod vnesudebnogo razreshenija sporov [Mediation as a Method of Alternative Dispute Resolution]. Moskva: Mezhhregionalnyj centr upravlencheskogo i političevskogo konsultirovanija, 2006.
26. **Shea Heart A.** Disclosure of Domestic Violence in Family Law Disputes: Issues for Family and Child Mediators. Conflict Management Research Group, University of South Australia, 2001.
27. **Sherer St., Senechal M.** Long life to your children!– a portrait of High Albania. Printed 1997 by Stan Sherer and Marjorie Senechal.
28. **Sondaitė J.** Šeimos mediacija: užsienio šalių patirtis. Socialinis darbas, 2006 m. Nr. 5(2).
29. **Spenser D., Brogan M.** Mediation Law and Practice. Cambridge University Press, 2006.
30. **Taraškevičius R.** Could mediation as one of the most important ADR forms exist under today's law in Lithuania? International Journal of Baltic Law No. 1. Vytautas Magnus University, School of Law; Florida Coastal School of Law, 2002.
31. **Tatchell D.** Perspectives on Inter-Professional Collaboration: Mediation. Rhodes University, East London. January 2000.
32. **Zaksaitė S., Garalevičius Z.** Teisminės ir neteisminės šeimos ginčų mediacijos galimybės. Teisės problemos. 2009. Nr. 4 (66).
33. **Žalėnienė I., Tvaronavičienė A.** The Main Features and Development Trends of Mediation in Lithuania: The Opportunities for Lawyers. Jurisprudencija 2010, 1(119).
34. **Анцупов А. Я., Баклановски С. В.** Конфликтология в схемах и комментариях : учебное пособие. Санкт-Петербург : Питер, 2005.
35. **Бесемер Х.** Медиация / ; [перевод с немского]. Духовное познание, 2004.

PUBLIKACIJOS INTERNETE

1. **Brow C. J.** Facilitative Mediation: The Classic Approach Retains its Appeal.

- http://www.gevim.co.il/image/users/89301/ftp/my_files/pdf/Facilitative%20Mediation.pdf
[žiūrėta 2011.10.30]
2. **Bruni A.** Mediation in Italy. <http://www.mediate.com/articles/BruniA1.cfm> [Žiūrėta 2011.10.30]
 3. **Casals M. M.** Divorce Mediation in Europe: An Introductory Outline. Electronic Journal of Comparative Law, vol. 9.2 (July 2005), <http://www.ejcl.org/> [žiūrėta 2011.10.30]
 4. Council of Europe Family Policy Database. Social Policy and Family Law: Marriage, Divorce and Parenthood. www.coe.int/familypolicy/database [žiūrėta 2011.10.30]
 5. **Čerka P.** Verslo teisė. <https://fcis.vdu.lt/~p.cerka@ti.vdu.../Verslo%20teisė%20skaidres.ppt>
[žiūrėta 2011.10.30]
 6. **Dolan R. E., Worden R. L.** Japan: A Country Study. Washington: GPO for the Library of Congress, 1994. <http://countrystudies.us/japan/69.htm> [Žiūrėta 2011.10.30]
 7. **Figūrinaitė K.** Teisminė mediacija padeda konfliktuojančioms šalims rasti abipusiai naudingą sprendimą. Teismų sistemos naujienlaiškis 2010 m. spalio, Nr. 1.
http://www.teismai.lt/images/foto/teismai.lt_1nr_spalis.pdf [žiūrėta 2011.10.30]
 8. **Funken K.** Comparative Dispute Management: Court-connected Mediation in Japan and Germany. <http://www.germanlawjournal.com/article.php?id=130> [Žiūrėta 2011.10.30]
 9. **Kelsey K. P.** Mediation: The Sensible Means For Resolving Contract Disputes.
<http://www.mediate.com/articles/kelsey.cfm> [Žiūrėta 2011.10.30]
 10. Massachusetts Council on Family Mediation <http://www.mcfm.org/what-family-mediation>
[žiūrėta 2011.10.30]
 11. Nacionalinės teismų administracijos portalas. <http://www.teismai.lt/lt/mediacija/visuomenei/>
[žiūrėta 2011.10.30]
 12. **Niranjan J. B.** Court annexed mediation.
http://lawcommissionofindia.nic.in/adr_conf/niranjan%20court%20annx%20med13.pdf [žiūrėta 2011.10.30]
 13. Richtlinien der BAFM für die Mediation in Familienkonflikten Stand: 16. November 2008.
<http://www.bafm-mediation.de/organisation/richtlinien-der-bafm/> [žiūrėta 2011.10.30]
 14. **Samoškaitė E.** Teisininkas: smurtautojo iškeldinimas iš nuosavo būsto negalėtų tęstis metų metais. <http://www.delfi.lt/news/daily/law/teisininkas-smurtautojo-iskeldinimas-is-nuosavo-busto-negaletu-testis-metu-metais.d?id=51460001> [Žiūrėta 2011.11.06]
 15. **Simaitis R.** Teiminė mediacija – kas tai? www.rln.lt/download.php/fileid/100 [žiūrėta 2011.10.30]
 16. **Valūnas R.** Teisminių ginčų prevencijos priemonės: mediacijos galimybės Lietuvoje. 2009-01-28
<http://www.jurex.lt/teisminių-gincu-prevencijos-priemones-mediacijos-galimybes-lietuvoje.j?id=143> [žiūrėta 2011.10.30]

17. Vokietijos Mediatorių asociacijos puslapis <http://www.bafm-mediation.de/wichtige-texte/2008-mediations-rechtschutz/> [žiūrėta 2011.10.30]
18. **Weber M.** Mediation in Austria with a focus on Mediation in civil law matters. Konferencija „Mediacija Europoje: iššūkiai ir perspektyvos“. <http://www.rln.lt/index.php/pageid/194> [žiūrėta 2011.10.30]
19. What is Mediation? http://www.bafm-mediation.de/hauptfragen/the_most_important_questions/ [žiūrėta 2011.10.30]

NORMINIAI TEISĖS AKTAI

1. Jungtinių Tautų Vaiko teisių konvencija. Valstybės žinios. 1995. Nr. 60-1501.
2. Visuotinė Žmogaus teisių deklaracija. Valstybės žinios, 2006, Nr. 68-2497.
3. Lietuvos Respublikos Konstitucija. Žin., 1992, Nr. 33-1014
4. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas Žin., 2000, Nr. 74-2262
5. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. Žin., 2002, Nr. 36-1340
6. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas 2008 m. liepos 15 d. Nr. X-1702 Vilnius. Žin., 2008, Nr. 87-3462.
7. Lietuvos Respublikos Apsaugos nuo smurto artimoje aplinkoje įstatymas 2011 m. gegužės 26 d. Nr. XI-1425 Vilnius. Valstybės žinios, 2011, Nr. 72-3475.
8. Lietuvos Respublikos Mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projektas 2008 m. sausio 11 d., Nr. XP-2809.
9. Aiškinamasis raštas dėl Lietuvos Respublikos mediacijos privačiuose ginčiuose įstatymo projekto. 2008-01-11. XP-2809 Vilnius.
10. Lietuvos Respublikos Seimo nutarimas dėl Valstybinės šeimos koncepcijos patvirtinimo. 2008 m. birželio 3 d. Nr. X-1569. Žin., 2008, Nr. 69-2624.
11. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimas dėl Lietuvos Respublikos Seimo 2008 m. birželio 3 d. nutarimu Nr. X-1569 „Dėl valstybinės šeimos politikos koncepcijos patvirtinimo“ patvirtintos Valstybinės šeimos politikos koncepcijos nuostatų atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai. 2011 m. rugsėjo 28 d. nutarimas byloje Nr. 21/2008
12. Teisminės mediacijos taisyklės. Patvirtinta Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13P- 348
13. Lietuvos Respublikos Teisėjų tarybos nutarimas dėl bandomojo teisminės mediacijos projekto tęsimo 2007 m. sausio 26 d. Nr. 13 P-15 Vilnius.

14. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro įsakymas dėl Taikinamojo tarpininkavimo (mediacijos) plėtros ir taikaus ginčų sprendimo skatinimo plano patvirtinimo. 2010 m. lapkričio 23 d. Nr. 1R-256.
15. Europos mediatorių elgesio kodeksas.
http://ec.europa.eu/civiljustice/adr/adr_ec_code_conduct_lt.pdf [žiūrėta 2011.10.30]
16. Europos Tarybos Ministrų Komiteto 1998 m. sausio 21 dienos Rekomendacija dėl šeimos mediacijos Nr. (98)1.
[http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec\(98\)1%20E.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/family/7th%20conference_en_files/Rec(98)1%20E.pdf) [žiūrėta 2011.10.30]
17. Green Paper on alternative dispute resolution in civil and commercial law. Brussels, 19.04.2002 COM(2002) 196 final.
http://eur-x.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2002/com2002_0196en01.pdf
[žiūrėta 2011.10.30]
18. Projektas dėl Europos Parlamento ir Tarybos Direktyvos dėl tam tikrų tarpininkavimo civilinėse ir komercinėse bylose aspektų. 2004/0251 (COD)
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2004:0718:FIN:LT:PDF>
[žiūrėta 2011.10.30]
19. Europos Parlamento ir Tarybos direktyva 2008/52/EB 2008 m. gegužės 21 d. dėl tam tikrų mediacijos civilinėse ir komercinėse bylose aspektų.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2008:136:0003:0008:LT:PDF>
[žiūrėta 2011.10.30]
20. Uniform Mediation Act by National Conference Of Commissioners On Uniform State Laws
<http://www.law.upenn.edu/bll/archives/ulc/mediat/2003finaldraft.pdf> [Žiūrėta 2011.10.30]
21. Bürgerliches Gesetzbuch. Priimtas 1896 m. rugpjūčio 18 d. <http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/bgb/gesamt.pdf> [žiūrėta 2011.10.30]
22. Gesetz betreffend die Einführung der Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 30.01.1877.
<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpoeg/gesamt.pdf> [žiūrėta 2011.10.30]
23. Zivilprozessordnung. Ausfertigungsdatum: 12.09.1950
<http://www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/zpo/gesamt.pdf> [žiūrėta 2011.10.30]

SANTRAUKA

Pagrindinės sąvokos: šeimos mediacija, sociologiniai aspektai, teisiniai aspektai, mediacijos plėtra.

Šiame darbe nagrinėjami probleminiai šeimos mediacijos aspektai iš sociologinės ir teisinės pusės. Šeimos mediacija – tai konflikto sprendimo procesas, kurio metu neutrali ir nešališka trečioji šalis (mediatorius, tarpininkas) skatina ir padeda konfliktuojantiems šeimos nariams pasiekti visoms konflikto šalims priimtinus sprendimus. Tai pakankamai naujas Lietuvoje šeimos ginčų sprendimo būdas, galintis ne tik palengvinti teismų našta, bet ir atnešti teigiamų pokyčių socialiniam šeimos institutui Lietuvoje. Darbo tikslas buvo rasti atsakymą arba pateikti nuomonę apie aktualiausius ir problematiškiausius šeimos mediacijos sociologinius ir teisinius aspektus, bei apibendrinti jų įtaką šeimos mediacijai, ir tokiu būdu atrasti „vaistą“, galintį pakeisti tokią nepalankią situaciją šeimos mediacijos atžvilgiu Lietuvoje. Juolab, kad ir Europos Sąjunga įpareigoja valstybes nares plėtoti ir stiprinti alternatyvių ginčo sprendimų taikymą. Darbo pradžioje supažindinama su šeimos mediacijos samprata, raida ir taikymo principais. Antroje dalyje nagrinėjama šeimos sociologija, konfliktų studijų pagrindai ir konfliktų priežastys, jų reikšmė šeimos mediacijos taikymui bei įtaka plėtrai skirtingose valstybėse, taip pat apžvelgiama smurto šeimoje problematika ir šeimos mediacijos taikymo galimybė tokiais atvejais. Konstatuotas būtinumas rengti kvalifikuotus mediatorius, išmanančius šeimos sociologiją ir konfliktų priežastis, tuo užtikrinant geros šeimos mediacijos praktikos įvedimą Lietuvoje ir padedant visuomenei atsikratyti sovietinės santvarkos įdiegto įpročio ginčus spręsti tik teismuose. Trečioji dalis nagrinėja teisinius šeimos mediacijos aspektus – šeimos mediacijos privalomumo problematiką, teisminės ir neteisminės mediacijos skirtumus, privalumus ir trūkumus, teisės ir mediacijos sąveiką, diskusiją šeimos mediatoriaus-teisininko profesijos klausimu. Nagrinėjami Lietuvos ir kitų Europos valstybių teisinio reglamentavimo skirtumai šeimos mediacijos srityje ir šių skirtumų įtaka šeimos mediacijos plėtrai bei teikiami siūlymai dėl tam tikrų teisinių aspektų įtvirtinimo Lietuvos teisinėje sistemoje. Ketvirtoje dalyje analizuojamas teorinės dalies pagrindiniais klausimais atliktas empirinis tyrimas – vaikų teisių specialistų, susiduriančių su šeimos mediacijos taikymu, apklausa. Tyrimas patvirtino teorinėje dalyje išsakytas išvadas dėl sociologinių ir teisinių aspektų įtakos šeimos mediacijai. Viso darbo atlikti rezultatai leidžia teigti, jog Lietuvoje susiformavęs visuomenės modelis, teisinė reglamentacija, istorinių aspektų įtaka nulėmė lėtesnę šeimos mediacijos plėtrą, tačiau tobulinant teisinę bazę ir skiriant lėšų visuomenės informavimui, įmanoma suformuoti gyventojų teigiamą požiūrį į taikų ginčų sprendimo būdą, ypač šeimos konfliktų atvejais.

ZUSAMMENFASSUNG

Die soziologische und rechtliche Aspekten von der Familienmediation

***Hauptbegriffe:** die Familienmediation, soziologische Aspekte, rechtliche Aspekte, die Entwicklung von der Mediation.*

Diese Magisterarbeit befasst sich mit der problematischen Aspekte der Mediation in Familiensachen aus der soziologischen und rechtlichen Seite. Die Familienmediation – ein Art der Konfliktlösung, bei dem ein neutraler und unabhängiger Dritter (der Mediator, Vermittler) fördert und unterstützt die Entscheidungen zu erreichen, die alle Parteien (Familienmitglieder) akzeptieren. Es ist eine relativ neue Methode der Familie Streitbeilegung, die nicht nur die Gerichte entlasten kann, sondern auch positive Veränderungen in der soziale Institution der Familie in Litauen bringen. Das Ziel war, eine Antwort zu finden oder eine Stellungnahme herauszusagen über aktuellen und problematischen soziologischen rechtlichen Aspekte der Familienmediation und fassen ihre Auswirkungen auf die Familienmediation und damit die Maßnahmen entdecken, die ungünstige Lage der Familienmediation in Litauen sich ändern könnten. Vor allem, weil die Europäische Union die Mitgliedstaaten zur Entwicklung und Stärkung der Anwendung der alternativen Streitbeilegung verpflichtet. Der Anfang der Arbeit einführt in das Konzept und Entwicklung der Familienmediation, die Anwendung von Mediationsprinzipien. Der zweite Teil befasst sich mit Familiensoziologie, Grundlagen des Konfliktstudium, die Auswirkungen der Entwicklung dieser Aspekten in verschiedenen Ländern, sowie einen Überblick über häusliche Gewalt und die Möglichkeit der Mediation in solchen Fällen. Man hat die Notwendigkeit gefunden, qualifizierte Mediatoren, die Kenntnisse in Familiensoziologie und Grundlagen des Konfliktstudiums haben lehren und somit eine gute Praxis in Familienmediation einführen. Der dritte Teil befasst sich mit der rechtlichen Aspekte der Familienmediation – die Problemen der obligatorischen Familienmediation, die Unterschiede, Vor- und Nachteile der gerichtlichen und außergerichtlichen Mediation, die Interaktion des Rechts und der Mediation, Diskussion des Jurist-Familienmediators. Sich beschäftigt man mit der Unterschiede der gesetzlichen Regelung in Litauen und anderen europäischen Ländern, mit dem Einfluss dieser Regelung auf Familienmediation, und gibt man sofern Vorschläge über das Vervollkommen der bestimmten rechtlichen Aspekte der litauischen Rechtsordnung. Im vierten Teil auswertet man das theoretische Analyse einer empirischen Studie - die Umfrage der Kinder-Rechte-Experten, die mit Familienmediation sich beschäftigen. Die Studie bestätigte die Schlussfolgerungen der analytischen Teil – die Auswirkung der soziologischen und rechtlichen Aspekten auf die Familienmediation. Die

Ergebnisse dieser Arbeit deuten darauf hin, dass ein Modell der Gesellschaft in Litauen, die gesetzliche Regelung, historische Aspekte hatten das Einfluss auf die langsameren Entwicklung der Familienmediation. Aber die Verbesserung der rechtlichen Rahmenbedingungen und die Unterstützung der Informierung von der Öffentlichkeit über Familienmediation kann möglich machen, eine positive Einstellung zur friedlichen Methode der Streitbeilegung zu bilden, insbesondere in Familienfällen.